THE LEVEL OF DEVELOPMENT OF SCIENCE AND TECHNOLOGY IN THE XXI CENTURY

'2024

Monographic series «European Science»

Book 32
Part 5

SWorld
Germany

Babushko S., Simchuk A.P., Gudz V.V., Niemirich O.V., Bohadorova L.M.et al.

DER STAND DER ENTWICKLUNG VON WISSENSCHAFT UND TECHNIK IM XXI JAHRHUNDERT

PÄDAGOGIK UND PÄDAGOGIK, PSYCHOLOGIE UND SOZIOLOGIE, PHILOSOPHIE, PHILOLOGIE, GESCHICHTE, KUNSTGESCHICHTE

THE LEVEL OF DEVELOPMENT OF SCIENCE AND TECHNOLOGY IN THE XXI CENTURY

EDUCATION AND PEDAGOGY, PSYCHOLOGY AND SOCIOLOGY, PHILOSOPHY, PHILOLOGY, HISTORY, ART CRITICISM

Monographic series «European Science»
Book 32. Part 5.

In internationalen wissenschaftlich-geometrischen Datenbanken enthalten
Included in International scientometric databases

MONOGRAPHIE

MONOGRAPH

ScientificWorld-NetAkhatAV
Karlsruhe 2024

Authors:

Babushko S. (1), Solovei M. (1), Solovei L. (1), Kovtun O.V. (2), Storonska O.S. (3), Bondarenko V. (4), Severin V. (4), Kuryshev E. (5), Oleksenko S. (6), Savchenko S. (6), Cherepiekhina O. (7), Bulanov V. (7), Simchuk A.P. (8), Mitina L.S. (9), Gudz V.V. (10), Burylov K.V. (11), Yamash Y.V. (12), Melnychenko S.H. (13), Bohadorova L.M. (13), Kozychar M.V. (13), Mamchenko L.Y. (14), Niemirich O.V. (14), Skyrda O.Y. (14), Mykhailov B.V. (14), Lytovchenko O.M. (14), Penkina N.M. (14)

Reviewers:

Bryzhachenko Natalya Serhiyivna, associate professor, candidate of art studies, Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko *(4)*

Turubarova Anastasiia, PhD (Psychology), Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor Department of Psychology and Social Work, Dean of the Faculty of Special Education, Social Sciences and Humanities Municipal Institution of Higher Education «Khortytsia National Educational Rehabilitation Academy» of Zaporizhzhia Regional Council, Ukraine, ORCID 0000-0002-4806-451 *(7)*

Mykhailiuk Vitaliy Pavlovych, Doctor of Historical Sciences, Professor of the V. Dahl East Ukrainian National University *(11)*

Kuzmin Oleg Volodymyrovych, Professor, Doctor of Engineering Sciences, National University of Food Technologies *(14)*

Der Stand der Entwicklung von Wissenschaft und Technik im XXI Jahrhundert: Pädagogik und Pädagogik, Psychologie und Soziologie, Philosophie, Philologie, Geschichte, Kunstgeschichte. Monografische Reihe «Europäische Wissenschaft». Buch 32. Teil 5. 2024.

The level of development of science and technology in the XXI century: Education and Pedagogy, Psychology and Sociology, Philosophy, Philology, History, Art Criticism. Monographic series «European Science». Book 32. Part 5. 2024.

ISBN 978-3-98924-062-9

DOI: 10.30890/2709-2313.2024-32-05

Published by:

ScientificWorld-NetAkhatAV

Lußstr. 13

76227 Karlsruhe, Germany

e-mail: *editor@promonograph.org*

site: https://desymp.promonograph.org

ÜBER DIE AUTOREN / ABOUT THE AUTHORS

1. *Babushko Svitlana,* Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, National University of Ukraine on Physical Education and Sport, ORCID 0000-0001-8348-5936 - *Chapter 1 (co-authored)*
2. *Solovei Myroslav,* Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Kyiv National Linguistic University, ORCID 0000-0001-8380-3674 - *Chapter 1 (co-authored)*
3. *Solovei Liudmyla,* Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, ORCID 0000-0002-5876-3532 - *Chapter 1 (co-authored)*
4. *Kovtun Olena Volodymyrivna,* Candidate of Agricultural Sciences, Associate Professor, Lviv National Environmental University/docent, ORCID 0009-0002-9993-9837 - *Chapter 2*
5. *Storonska Oksana Stepanivna*, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Lviv Polytechnic National University, ORCID 0000-0003-2348-0265 - *Chapter 3*
6. *Bondarenko Viktoriya,* Candidate of Art History, Associate Professor, Kharkiv State Academy of Design and Fine Arts, ORCID - *Chapter 4 (co-authored)*
7. *Severin Viktor,* Candidate of Art History, Associate Professor, Kharkiv State Academy of Design and Fine Arts, ORCID - *Chapter 4 (co-authored)*
8. *Kuryshev Eugen,* Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, ORCID 0000-0002-0836-0735 - *Chapter 5*
9. *Oleksenko Svitlana*, Senior Lecturer, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Institute of In-Service Training, ORCID 0000-0001-7527-1778 - *Chapter 6 (co-authored)*
10. *Savchenko Svitlana,* Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Institute of In-Service Training, ORCID 0000-0002-7123-9014 - *Chapter 6 (co-authored)*
11. *Cherepiekhina Olha,* Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Oles Honchar Dnipro National University, ORCID 0000-0001-6970-1217 - *Chapter 7 (co-authored)*
12. *Bulanov Valerii,* Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, National University Zaporizhzhia Polytechnic, ORCID 0000-0002-2575-1367 - *Chapter 7 (co-authored)*
13. *Simchuk Andriy Pavlovich,* Doctor of Biological Sciences, Professor, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, ORCID 0000-0002-1762-144X - *Chapter 8*

14. *Mitina Lubov Sergiivna,* Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Kharkiv State Academy of Culture, ORCID 0000-0003-0060-419X - *Chapter 9*

15. *Gudz Viktor Vasyliovych*, Doctor of Historical Sciences, Professor, Bohdan Khmelnytskyi Melitopol State Pedagogical University, ORCID 0000-0001-5756-1683 - *Chapter 10*

16. *Burylov Kostiantyn Vaulenovych,* graduate student, Eastern Ukrainian National University named after V. Dal, ORCID - *Chapter 11*

17. *Yamash Yuri Volodumurovuch,* Candidate of Art History, Associate Professor, National Forestry University of Ukraine, ORCID 0000-0002-3259-083X - *Chapter 12*

18. *Melnychenko Sofiia Hennadiivna,* graduate student, Kherson State Agrarian and Economic University, ORCID 0000-0002-5940-7943 - *Chapter 13 (co-authored)*

19. *Bohadorova Larisa Mykhailivna*, Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor, Kherson State Agrarian and Economic University, ORCID 0000-0002-9072-3434 - *Chapter 13 (co-authored)*

20. *Kozychar Mykhailo Vasiliyovych,* Candidate of Agricultural Sciences, Associate Professor, Kherson State Agrarian and Economic University, ORCID 0000-0001-9976-2555 - *Chapter 13 (co-authored)*

21. *Mamchenko Liudmyla Yevgenivna,* Candidate of Technical Sciences, National University of Food Technologies, ORCID 0000-0003-2519-043X - *Chapter 14 (co-authored)*

22. *Niemirich Oleksandra Volodymyrivna,* Doctor of Technical Sciences, Professor, National University of Food Technologies, ORCID 0000-0002-2849-7501 - *Chapter 14 (co-authored)*

23. *Skyrda Olena Yevgenivna,* Candidate of Technical Sciences, Associate Professor, State biotechnological university, ORCID 0000-0002-1481-270X - *Chapter 14 (co-authored)*

24. *Mykhailov Bohdan Volodymyrovych,* Senior Lecturer, Institute of Postgraduate Education of the National University of Food Technologies, ORCID 0009-0009-5997-7776 - *Chapter 14 (co-authored)*

25. *Lytovchenko Oleksandr Mykhailovych*, Doctor of Technical Sciences, Professor, Institute of Horticulture NAAS of Ukraine, ORCID 0000-0003-4269-2263 - *Chapter 14 (co-authored)*

26. *Penkina Nataliia Mykhailivna,* Candidate of Technical Sciences, Associate Professor, State Biotechnological University, ORCID 0000- 0003-0125-4275 - *Chapter 14 (co-authored)*

Inhalt / Content

CHAPTER 1
A PAPER OR ELECTRONIC TEXTBOOK? ANALYSIS OF UNIVERSITY STUDENTS' OPINIONS

Introduction 8
1.1. Literature review 10
1.2. Research methods 12
1.2.1. Theoretical foundations 12
1.2.2. Characteristics of respondents 14
1.3. Research results 15
1.3.1. Questionnaire analysis 15
1.3.2. Essay analysis 19
1.3.3. Analysis of the results of the focus groups of applicants 21
Conclusions 22

CHAPTER 2
INSEPARABILITY TEACHING, RESEARCH AND RURAL EXTENSION FOR THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL HIGHER EDUCATION

Introduction 26
2.1. The importance of innovative processes in teaching practice 26
2.2. Innovative teaching methods in higher education as guarantors of sustainable development of Ukraine 29
Conclusions 33

CHAPTER 3
THE DEUTSCH.INFO ONLINE RESOURCE AS AN INNOVATIVE TOOL FOR PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE GERMAN LANGUAGE TEACHERS

Introduction 34
3.1. General characteristics of the Deutsch.info website 35
3.2. Content of the Deutsch.info online resource 36
3.3. Possibilities of using the Deutsch.info website in the professional training of future German language teachers 40
Conclusions 42

CHAPTER 4
EDUCATION OF THE STUDENT'S CREATIVE PERSONALITY IS AN URGENT PROBLEM IN THE DEVELOPMENT OF DESIGN EDUCATION 44

 ISBN 978-3-98924-062-9

CHAPTER 5
PIANO PERFORMANCE IN THE CONTEXT OF MODERN EDUCATIONAL TRENDS: CHALLENGES AND PERSPECTIVES…………...53

CHAPTER 6
INCLUSIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF THE EXTENDED DAY GROUP IN THE CONTEXT OF PROBLEMS, CONTRADICTIONS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT
Introduction 62
6.1. Inclusive education in modern scientific research 63
6.2. Analysis of the state of inclusive education in extended day groups 65
6.3. Features of the educational environment of the inclusive extended day group 67
Conclusions 69

CHAPTER 7
NEXT-GENERATION HIGHER EDUCATION PEDAGOGY: MAIN TRENDS
Introduction 70
7.1. Global trends that determine the development of higher education and higher education pedagogy in the coming years 71
7.2. Description of some trends... 73
Conclusions 78

CHAPTER 8
SIMULATION HYPOTHESIS: WHO LAUNCHED THE UNIVERSE?
Introduction 80
8.1. Information as the main player 80
8.2. Mind and civilization 84
8.3. «God at the mirror» 89
Conclusions 92

CHAPTER 9
THE ARCHETYPE "APPOINTMENT IN SAMARRA" IN THE CONTEMPORARY FILM PROJECTIONS
Introduction 93
9.1. Redacted (2007) 94
9.2. Appointment with Death (2008) 95
9.3. Appointment in Samarra (2010).. 97
9.4. The Six Thatchers (2017)... 99
Conclusions 101

 ISBN 978-3-98924-062-9

CHAPTER 10
FAMINE OR HOLODOMOR: OPINION OF THE EVENTS OF 1932-1934 IN SOVIET BELARUS IN MODERN BELARUSIAN HISTORIOGRAPHY
Introduction 103
10.1. The state of historiographical development of the topic and research tasks 104
10.2. Pro-Soviet interpretations of the history of the famine of the 1930s in Belarus 105
10.3. Scientific receptions of the causes of the famine of 1932-1934 in Soviet Belarus 107
10.4. Genocidal and "holodomor" definitions of the famine in Belarus and their refutation 111
Conclusions 115

CHAPTER 11
SYSTEMATIZATION OF THE THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASIS FOR THE RESEARCH OF THE PROBLEM OF CORRUPTION AND BRIBERY IN STATE INSTITUTIONS OF THE UKRAINIAN GOVERNATIONS IN THE SECOND HALF OF THE 19TH - EARLY 20TH CENTURIES
Introduction 118
11.1. Historiography of the problem 119
11.2. Source base 122
11.3. Theoretical-methodological basis of research 125
Conclusions 129

CHAPTER 12
IVAN TRUSH ON THE FATE OF UKRAINIAN ART
Introduction 130
12.1. The existence of Ukrainian art in European dimensions 130
12.2. The rhetorical question of the existence of Ukrainian art 136
Conclusions 137

CHAPTER 13
STATISTICAL ANALYSIS OF THE DYNAMICS OF TOURIST ACTIVITY INDICATORS IN THE KHERSON REGION 139

CHAPTER 14
HOSPITALITY ESTABLISHMENTS AND RESTAURANT ENVIRONMENT IN KYIV AS CENTRES OF URBAN CULTURE AND TOURIST 148

References 158

 ISBN 978-3-98924-062-9

KAPITEL 1 / *CHAPTER 1* [1]
A PAPER OR ELECTRONIC TEXTBOOK? ANALYSIS OF UNIVERSITY STUDENTS' OPINIONS

DOI: 10.30890/2709-2313.2024-32-00-009

Вступ

Нові технології, стрімка діджиталізація всіх сфер життя, у тому числі й освіти, на перший план висунули деякі проблеми і виклики, що потребують негайної й прискіпливої уваги педагогів-практиків і науковців. Одна із таких проблем – це електронні підручники і навчальні посібники.

Цифрові носії інформації, книги й підручники стали такими популярними і затребуваними, що, наприклад у США президент Б. Обама поставив ціль використання е-підручників у кожному класі школи до 2017 р. У Флориді навіть було розроблено і схвалено нормативно-правове забезпечення, відповідно до якого публічні школи мали перетворити всі свої паперові підручники на електронні [23]. Проте таке захоплення електронними носіями інформації в освітніх цілях неочікувано дало негативні наслідки. І питання тотального використання електронних підручників у закладах освіти і відмови від паперових підручників залишається контроверсійним.

Міжнародні дослідження читацької грамотності [22], проводяться у 57 країнах, за 2021 р. засвідчили негативний вплив електронних підручників і навчальних посібників на читання школярів. У 21 країні було зафіксовано істотний спад у розвитку навичок читання школярів через перехід на цифрові носії. Науковці і практики підтверджують появу такого явища як «криза читання», що безпосередньо пов'язане з цифровими носіями інформації. Зокрема, школярі можуть легко прочитати тексти з цифрових носіїв, однак їм важко запам'ятати, інтерпретувати, інтегрувати та оцінити отриману інформацію з цього тексту.

Так, у 10-річних дітей шкільного віку у Швеції такі труднощі зросли з 12 % до 19 %. Вчені пов'язують це з тим, що вже понад 10 років у Швеції

[1]***Authors:*** *Babushko Svitlana, Solovei Myroslav, Solovei Liudmyla*

використовують в освітньому процесі цифрові носії інформації. Ще в дитячих садках діти отримують планшети для навчання. Невтішні результати призвели до того, що міністерка освіти Швеції Лотта Едхлльм анонсувала повернення в освіту «старого доброго паперового підручника» одночасно з використанням електронних підручників [9].

Іншою стороною «кризи читання» є те, що люди почали значно менше читати взагалі [2]. Ситуація з читанням в Україні також є доволі непростою і змушує шукати ефективних методів підвищення інтересу до читання. Як зазначив Міністр культури та інформаційної політики України Олександр Ткаченко, «в Україні криза читання. Статистика невтішна: в середньому менш як одна книга на рік» [11]. Думку міністра підтверджує статистика. За результатами всеукраїнського соціологічного дослідження «Читання в контексті медіаспоживання та життєконструювання» Українського інституту книги, ніколи не читає книжки 38 % чоловіків і 28 % жінок, при цьому щодня читають 7 % чоловіків і 9 % жінок; 57 % дітей читають з примусу [10].

Як видно з результатів опитування, понад половина дітей читає тому, що їх змушують батьки чи учителі [2]. Тому потреба залучати дітей і молодь до читання є надзвичайно актуальною. Задля цього потрібно використовувати усі переваги як паперових, так й електронних книг. Деякі кроки для подолання кризи читання в Україні вже зроблено.

Так, у Законі України «Про освіту» зазначається, що має бути створений і функціонувати спеціальний інформаційний ресурс у мережі Інтернет, на якому у вільному доступі в повному обсязі розміщуються безкоштовні електронні версії підручників або електронні підручники для здобуття повної загальної середньої освіти [6]. Таким чином, підкреслено рівноважливу роль як паперового, так і електронного підручника.

Проте питання підручників та їх формату для здобувачів вищої школи залишається не регламентованим. Логічно, що в умовах цифровізації науково-педагогічні працівники закладів вищої освіти розробляють підручники та іншу навчально-методичну літературу в обох форматах. Однак, набувши певного досвіду зі створення та використання електронних підручників, питання використання паперового підручника у вищій школі знову виходить на перший план.

1.1. Огляд літератури

Аналіз наукової літератури з досліджуваного питання демонструє, що на сьогодні не існує однозначної думки про те, який підручник – паперовий чи електронний – є ефективнішим в освітньому процесі. На думку багатьох науковців, нині має місце масове впровадження електронного підручника в освіту. Тож і публікацій, присвячених саме електронним виданням, є чимало. Ці публікації можна систематизувати за такими напрямами:

- теоретико-методичні засади створення і використання електронних підручників в освітньому процесі (Л. Гризун [3]; О. Єсіна, Л. Лінгур [4]; Т. Киричок [7]; Н. Фіголь [12]; М. Ястребов, О. Полях [14] та ін.;
- специфіка створення і функціонування електронних підручників з конкретних галузей знань. Так, О. Алексєєв [1] досліджував електронні навчальні видання для інженерних спеціальностей; М. Жалдак, В. Лапінський, М. Шут [5] – для вивчення математики, фізики, інформатики; Л. Коваль [8] – для вдосконалення професійної педагогічної освіти майстрів виробничого навчання; С. Фіялка [13] – для вивчення культурознавства та ін.

Питання вибору паперового чи електронного підручника досліджується науковцями в контексті їх переваг і недоліків, причому більшість публікацій присвячено саме шкільному освітньому середовищу. Так, Генеральний директор видавництва «Ранок» В. Круглов зазначає, що попри те, що деякі країни повністю перейшли на цифрові засоби навчання дітей, у Сінгапурі, Південній Кореї та скандинавських країнах планують знову повернутися до паперового підручника в школі [9]. Він наголошує, що покращити сприйняття матеріалу та завоювати увагу школярів спроможний комплекс із паперового підручника та цифрового е-додатка [9]. Особливої актуальності таке навчально-методичне забезпечення набуває у сьогоденні, коли через війну школярі разом зі своїми родинами вимушені залишити своє постійне місце проживання та переїхати на нове, чи в умовах постійних тривог освітній процес переривається і часто може відбуватися у сховищах. Проблеми з інтернетом, зв’язком та вимкненням світла значно актуалізують паперовий варіант підручника.

Науково-педагогічні дослідження підтверджують той факт, що здобувачі освіти, як загальної середньої так і вищої, навчаються краще і демонструють гарні успіхи, коли використовуються паперові підручники. Зокрема, дослідження проведене К. Моллер упродовж 20 років, доводить, що студенти легше сприймають і запам’ятовують інформацію з паперових носіїв, якщо ця інформація є довшою, ніж один аркуш [19]. У цьому дослідженні вражає той факт, що самі студенти сприймають все якраз навпаки. Вони впевнено віддають перевагу цифровим носіям при читанні і вірять, що сприймають інформацію з них краще. Проте в реальності, як визначила дослідниця, студенти краще відповідають на поставлені питання, коли прочитали інформацію з паперових книг [19]. Пояснення є доволі простим і логічним. З паперового підручника студенти читають повільніше, ніж з електронного, а отже, запам’ятовують і розуміють текст краще. Крім того, перевернути сторінку швидше і цей процес менш відволікає, ніж скролити весь текст у пошуках необхідної інформації. Відтак, рівень концентрації є вищим.

Цікаве дослідження було проведено американською професоркою з лінгвістики, докторкою Наомі Барон, результати якого викладено у її книзі «Слова на екрані: доля читання у цифровому світі» [15]. У рамках дослідження професоркою та її колегами з Американського університету (м. Вашингтон) було опитано 300 студентів з університетів у США, Японії, Німеччині, Словаччині, Австрії, Норвегії, Ізраїлі та інших країнах. Дослідниця зазначає, що 92% студентів університету віддають перевагу паперовим книгам, а не електронним. При виборі друкованої версії, мобільного телефону, планшету, електронної книги і ноутбука, студенти обирають друкований екземпляр. Зокрема, четверо з п'яти студентів віддають перевагу паперовому носію, коли читають довгі тексти і коли це читання «серйозне», тобто для навчання. Для легкого читання формат носія для студентів не має значення. Причому, 94% опитаних відзначають, що сприймають інформацію з паперової книги краще, ніж з електронної [15]. Отже, можна дійти логічного висновку, що для навчання (оскільки це є серйозним читанням) набагато кращим є паперовий підручник. Разом з тим, як зауважує науковиця, студенти у США більше користуються саме електронними підручниками. Причина є доволі простою: ціна електронного підручника значно менша за паперовий. Проблема полягає в тому, що, на думку Н. Барон, «ми не переймаємося тим, щоб запитати наших студентів, а що ж вони думають з цього приводу» [23].

Таким чином, можна констатувати, що питання використання паперового чи електронного підручника є предметом дослідження вітчизняних і зарубіжних науковців. Проте це питання досліджується переважно в контексті середньої освіти. Щодо вищої освіти, ці питання залишаються поза колом наукових інтересів дослідників. Відтак, публікації щодо використання того чи іншого формату підручника у вищій школі є малочисельними. Тим більше, відсутні наукові праці, в яких би висвітлювалася думка здобувачів вищої освіти щодо вибору формату підручника.

З огляду на викладене вище, **метою дослідження** є аналіз думок здобувачів вищої освіти щодо доцільності використання в їх навчанні в університеті паперових чи електронних підручників.

1.2. Методи дослідження

1.2.1. Теоретичні засади

У своєму дослідженні автори закцентували увагу на рефлексії, як ефективному методі педагогічної діяльності. Ще Дж. Дьюї, психолог і філософ, реформатор у сфері освіти, відзначав, що рефлексія – це «активне, наполегливе й уважне вивчення будь-якого питання чи інформації з точки зору їх підтримки чи подальших висновків, до яких вони ведуть» [17, с. 9].

У цьому контексті рефлексія має на меті вказувати на процес, при цьому Дж. Дьюї наголошує на необхідності активного мислення й розмірковування над перешкодою чи проблемою.

Якщо говорити менш філософськи, рефлексія передбачає аналіз наявного минулого чи теперішнього досвіду, вивчення результатів, що спостерігаються, і планування того, як краще підійти до подібних ситуацій у майбутньому.

Науковці Г. Макгост та М. Стаінс підкреслюють, що цей метод рідко використовується у вищій школі, попри те, що має багато переваг для усіх учасників освітнього процесу [18]. І хоча вони у своєму дослідженні описують переваги і рекомендації для викладацького складу, автори підтримують ідею використання цього методу для досліджень у сфері вищої освіти. Однак, на думку авторів, цікавим було б проаналізувати рефлексії здобувачів вищої освіти з зазначеного вище питання – який підручник, на їхню думку, паперовий чи електронний є більш доцільним і прийнятним у вищій школі. Звернення до здобувачів вищої освіти з пропозицією рефлексії було обумовлене тим, що рефлексія допомагає «зафіксувати» будь-яку проблему чи питання, що потребують вирішення, та знайти спосіб їх владнати [16].

Відтак, для початку авторами було розроблено анкету, що складалася з 2-х блоків: питань щодо демографічної характеристика респондентів і питань, що покликані були з’ясувати, необхідність паперового підручника, які підручники використовуються на першому і на останньому курсах навчання в університеті, якому формату підручників респонденти віддають перевагу при вивченні певних навчальних дисциплін, у самостійній роботі, як часто використовують один із форматів підручника та, насамкінець, з якого носія паперового чи електронного вони запам’ятовують інформацію краще. Питання, запропоновані здобувачам, були як закритого, так і відкритого типу. Отже, першим етапом дослідження стали розроблення анкети та проведення опитування за допомогою GOOGLE форм. За задумом авторів, анкетування стало *початковою точкою*, коли здобувачі задумалися над доцільністю використання паперового та електронного підручника у вищій школі.

Другим етапом дослідження став аналіз написаних здобувачами есе на тему «Переваги і недоліки паперового/електронного підручника в освітньому процесі в університеті».

Третім етапом стало усне групове обговорення у формі двох фокус-груп. В одній фокус-групі брали участь 16 здобувачів ступеня бакалавра першого року навчання за спеціальністю 035 Філологія (англійська мова). У другій – 10 здобувачів ступеня бакалавра четвертого року навчання за спеціальністю 242 Туризм і рекреація. Модераторами фокус-груп були викладачі, котрі працюють з цими здобувачами.

Здобувачам пропонувалося обговорити питання перспективи використання того чи іншого формату підручника в освітньому процесі в університеті.

На четвертому етапі, автори аналізували отримані результати, оформлювали їх та писали текст статті. У підсумку, анкетування дало можливість авторам отримати кількісні результати, які в педагогічних дослідженнях можуть вважатися основним підходом [21].

Есе та фокус-група дали авторам якісні результати, які «дають найкращі відповіді та проливають світло на певну проблему» [20, с. 7].

Таким чином, дослідження питання використання паперового чи електронного підручника було кількісно-якісним, що гарантує комплексність здійсненого дослідження, об'єктивність і вірогідність отриманих результатів.

1.2.2. Характеристика респондентів

Загалом, у дослідженні взяли участь 42 здобувачі вищої освіти з двох столичних університетів: Київського столичного університету імені Бориса Грінченка та Національного університету фізичного виховання і спорту України. 32 здобувачі ступеня бакалавра першого року навчання, що навчаються у КСУБГ за спеціальністю 035 Філологія (англійська мова), та 10 здобувачів ступеня бакалавра четвертого року навчання за спеціальністю 242 Туризм і рекреація у

НУФВСУ. З них, 16 хлопців і 26 дівчат.

1.3. Результати дослідження

1.3.1. Аналіз анкет

Перше питання з оцінювання необхідності паперового підручника на першому році навчання (від 5 дуже потрібний до 1 непотрібний) засвідчило, що 21 здобувач (50 %) вважає його дуже потрібним і поставив оцінку 5; для 11 респондентів (26,2 %) паперовий підручник є потрібним з оцінкою 4; 8 респондентів поставили оцінку 3 (достатньо потрібний), що становить 19 %; 1 респондент(4,8 %) вважає паперовий підручник не дуже непотрібним, поставивши оцінку 2. Жоден з респондентів не поставив оцінку 1 паперовому підручнику як взагалі непотрібному. Результати представлено на рис.1.

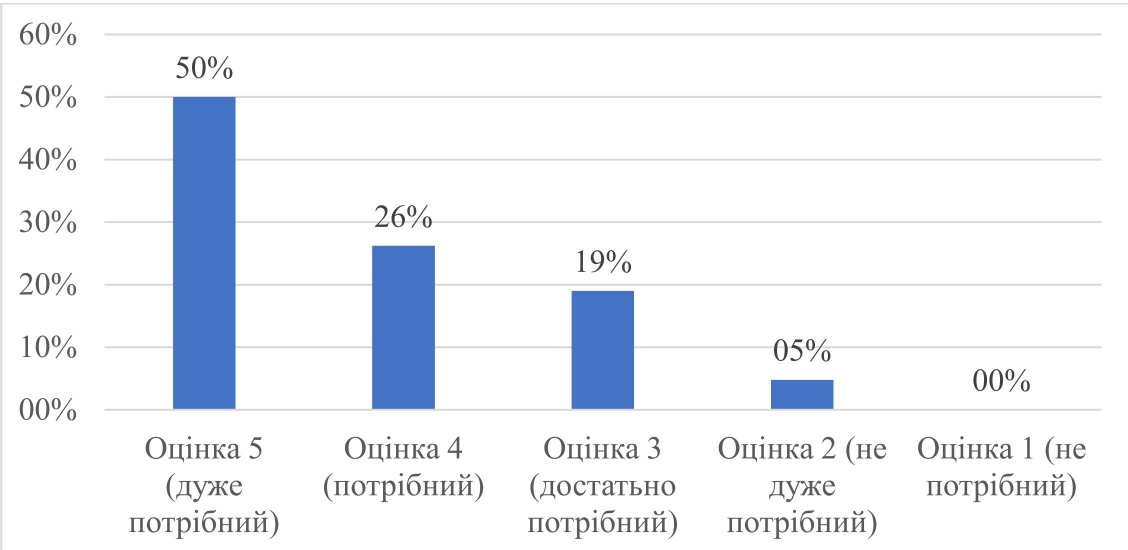

Рис. 1 - Оцінка необхідності паперового підручника на першому році навчання.
Джерело: систематизовано авторами.

Таким чином, з 42 респондентів 41 респондент позитивно оцінює необхідність паперового підручника на першому році свого навчання в університеті, що становить 95,2 %.

Такі ж результати було отримано і на питання щодо використання лише електронного підручника замість паперового. 41 респондент (95,2 %) вважає неможливим користуватися лише електронним підручником на першому році навчання.

Для уточнення умов, коли здобувачі використовують паперовий та електронний підручник, було запропоновано запитання щодо вибору підручника для виконання домашніх завдань з іноземної мови та з навчальних дисциплін соціально-гуманітарного циклу. Зазначимо, що здобувачі ступеня бакалавра за спеціальністю 242 Туризм і рекреація у НУФВСУ мали на четвертому році навчання 10 кредитів на вивчення англійської мови в межах навчальної дисципліни «Професійно-комунікативний практикум з іноземної мови», 3 кредити на «Актуальні проблеми розвитку туризму», що викладалася англійською мовою. Тобто для цих здобувачів, як і для здобувачів за спеціальністю 035 Філологія (англійська мова) вивчення англійської мови займає достатньо багато часу, тому питання вибору формату підручника для вивчення англійської мови було доцільним. Отримані результати відображено на рис.2 і рис. 3.

Рис.2 - Використання підручника для вивчення іноземної мови.

Рис. 3 - Використання підручника для вивчення соціально-гуманітарних дисциплін.

Джерело: систематизовано авторами.

Результати свідчать, що якщо для вивчення іноземної мови здобувачі віддають перевагу паперовому підручнику (90,4 %), то для домашніх завдань, індивідуальних чи додаткових завдань із соціально-гуманітарних навчальних дисциплін краще підходить електронний підручник (92,2 %). З рисунків видно, що результати – дзеркальні, майже однакова кількість респондентів обирають той чи інший формат підручника залежно від навчальної дисципліни.

На запитання, як часто використовують паперовий та електронний підручник у самостійній роботі, усі здобувачі (100 %) відповіли, що постійно використовують обидва формати підручників. Прикметно, що уточнюючи частотність використання певного формату підручника, результати відобразили таку картину. Здобувачі четвертого року навчання частіше користуються електронним підручником (70 %), у той час, як першокурсники – паперовим підручником (87,5 %) (рис. 4).

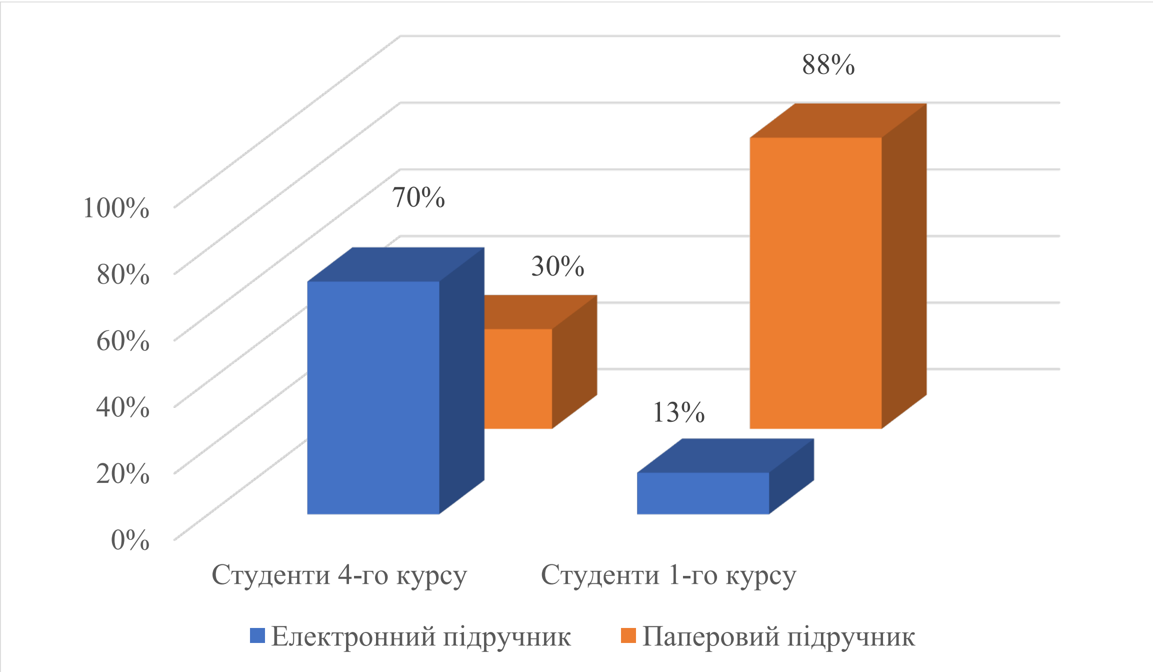

Рис. 4 - Відповіді респондентів, який з підручників використовується частіше.
Джерело: систематизовано авторами.

Аналізуючи думку здобувачів щодо того, з якого підручника вони краще запам'ятовують інформацію, було з'ясовано, що 9 респондентів (21,4 %) вважають, що з обох однаково; 30 респондентів вважають, що краще пам'ятають інформацію з паперового носія (71,5 %) і 3 респонденти (7,1 %) вказали, що з електронного носія їм простіше запам'ятати інформацію (рис. 5).

Тут спостерігається та ж тенденція, що і в попередньому питанні. З 30 респондентів, які вказали, що запам'ятовують інформацію краще з паперових носіїв, 28 осіб є здобувачами 1-го року навчання. Тобто більшість

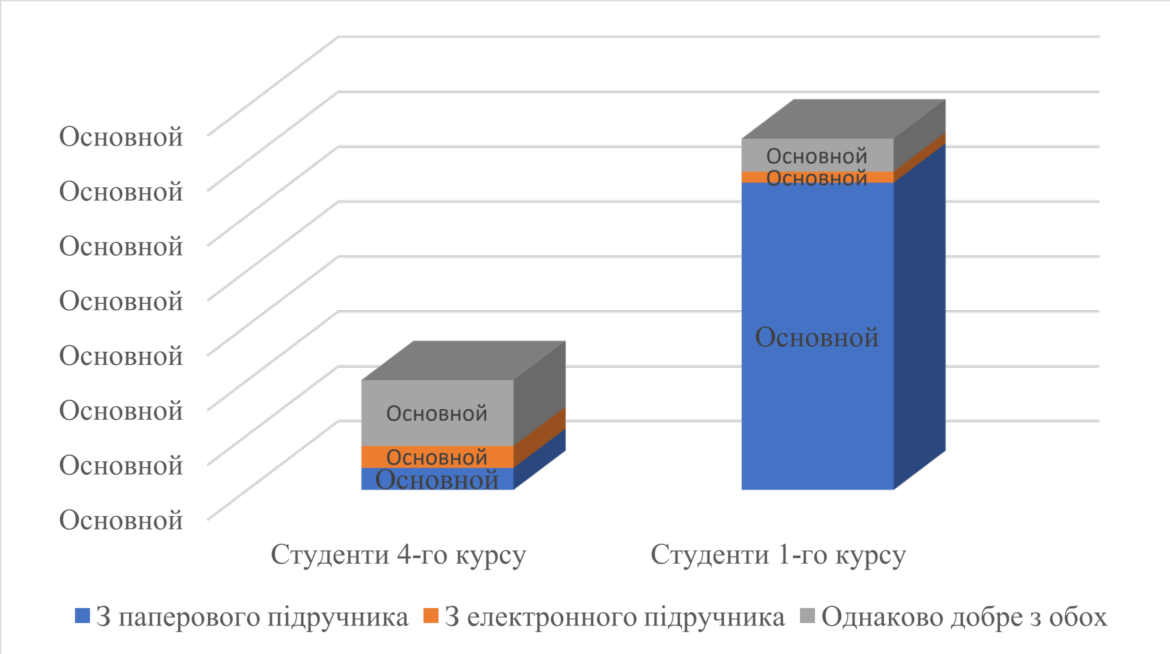

Рис. 5 - Відповіді щодо формату підручника для кращого запам'ятовування інформації.

Джерело: систематизовано авторами.

першокурсників – за паперовий підручник. З решти 4 першокурсників 3 особи зазначили, що вони однаково добре запам'ятовують як з паперового, так і з електронного підручника, а 1 особа вказала, що їй краще запам'ятовувати з електронного підручника. Більшість здобувачів 4-го року навчання переконані (6 осіб), що їм однаково запам'ятовувати інформацію з електронного чи паперового підручника і по 2 особи вказали на паперовий і електронний підручник. У % систематизована інформація представлена у таблиці 1.

Таблиця 1 - Відповіді респондентів щодо запам'ятовування інформації в залежності від формату носія

	Паперовий підручник		Електронний підручник		З обох носіїв		%
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	
Здобувачі 1 року навчання	28	87,5%	1	3,1%	3	9,4%	100%
Здобувачі 4-го року навчання	2	20%	2	20%	6	60%	100%
Всього:	30	71,5%	3	7,1%	9	21,4%	100%

Джерело: систематизовано авторами.

На питання, який формат підручника задовольнив би респондента більш за все упродовж всіх років навчання в університеті, 95,2% опитаних (40 осіб) обрали паперовий формат.

На відкрите питання, чому було здійснено такий вибір, респонденти зазначили низку причин, з-поміж яких основні:

- можливість писати в підручнику свої нотатки, думки, підкреслювати головні ідеї, виділяти слова і фрази маркером та ін., оскільки саме це допомагає краще запам’ятати інформацію;
- можливість навчатися за паперовим підручником в умовах вимкнення світла, відсутності інтернету, мобільного зв’язку;
- зручність у використанні, можливість взяти книгу в руки, перегортати сторінки, відчути на дотик папір, з якого виготовлено паперовий підручник;
- краще запам’ятовування, оскільки візуально пам’ятаєш, в якій частині сторінки (вверху, посередині, внизу, під малюнком та ін.) розміщено потрібна тобі інформація;
- не так втомлюються очі від довготривалої роботи з паперовим підручником, ніж з електронним.

1.3.2. Аналіз есе

Результати аналізу есе дозволили авторам систематизувати точку зору здобувачів переваги і недоліки паперового (таблиця 2) та електронного підручника (таблиця 3). Варто зазначити, що у деяких есе здобувачі узагальнювали і писали не про підручник чи навчальний посібник, а про книгу загалом.

У таблиці 3 викладено переваги і недоліки електронного підручника.

Аналізуючи визначені здобувачами переваги і недоліки обох видів підручників, а також порівнюючи результати досліджень інших науковців, автори дійшли висновку, що в цілому, здобувачі українських закладів вищої освіти зазначили ті ж самі основні переваги і недоліки, що на які вказують і науковці. Разом з тим, було виокремлено нову особливість, а саме вплив реалій

Таблиця 2 – Переваги і недоліки паперового підручника

Переваги	Недоліки
Більш естетичні і привабливі, ніж електронні книги	Для виробництва підручників знищуються дерева, що руйнує екологію
Можна взяти в руки і відчути на дотик папір, з якого книгу зроблено, що збільшує задоволення	Ціна підручника є доволі високою, а електронний – безкоштовний
Можна створити власну бібліотеку і перечитувати книги, коли виникне бажання	Вживаний підручник неприємно брати до рук
Підручник може слугувати одночасно книгою і робочим зошитом, де виконуються завдання	Не вистачає паперових підручників для усіх здобувачів
Коли викупляєш підручник, він – твій, і ти можеш писати в ньому переклад, свою думку та ін.	Можна загубити підручник, залишити його десь, чи позичити одногрупникам і забути про це
Коли вимикають світло і зникає інтернет, з підручником можна працювати	У темноті книгу не почитаєш, оскільки потрібне додаткове освітлення
Паперовий варіант допомагає краще сконцентрувати свою увагу завдяки підкреслюванню, виділенню маркерами ключових ідей чи головної думки	

Джерело: систематизовано авторами.

сучасного життя в Україні – через війну та пошкоджені об’єкти критичної інфраструктури, не вистачає електричних потужностей і в країні постійно вимикають світло, зникає інтернет, погіршується мобільний зв'язок. З огляду на це, переваги електронних підручників знижуються, і через це кількість їх недоліків збільшується. Тож, відсутність електроенергії, мобільного зв’язку та інтернету додають нових переваг чи недоліків обраному формату підручника.

Прикметно, що під час анкетування жоден зі здобувачів не зазначив такі переваги паперового підручника, як естетичність і привабливість, можливість створення бібліотеки, прояв екологічної свідомості при використанні вживаного підручника. А у процесі написання есе здобувачі виокремили ці риси, що свідчить про те, що після анкетування у них був час на обдумування і систематизацію своїх думок. Тому в есе більш повно перераховано переваги і недоліки кожного формату підручника.

Таблиця 3 – Переваги і недоліки електронного підручника

Переваги	Недоліки
Не потребують місця для зберігання, не захаращують кімнату	Потрібне світло і доступ до інтернету, без них користуватися електронним підручником стає неможливо
Оскільки електронні підручники на електронних носіях, не потрібне спеціальне освітлення	При довготривалому використанні втомлюються очі, важко сфокусувати погляд вдалину
Шрифти, освітлення при використанні електронних підручників можна адаптувати під себе	Якщо тексти довгі, то важко запам'ятати всю інформацію, що була на початку
Всі підручники на одному гаджеті, не займають багато місця, не зношуються, не губляться сторінки	Набагато нижча концентрація уваги, оскільки дуже багато інформації, відсутні поля, де можна записати думку відразу.
Приносять економічну та екологічну користь суспільству	Час роботи електронного пристрою обмежений
Інтерактивність та швидкий пошук потрібної інформації	Для того, щоб користуватися електронними підручниками потрібні електронні гаджети, а вони – дороговартісні.

Джерело: систематизовано авторами.

1.3.3. Аналіз результатів роботи фокус-груп здобувачів

У результаті роботи фокус-груп було сформульовані такі висновки.

Фокус-група 1: Використовувати лише електронний підручник недоцільно, особливо на першому році навчання за спеціальністю 035 Філологія (англійська мова). Здобувачі потребують паперового підручника. Було наголошено, що його використання для вивчення іноземної мови є незамінним, адже він одночасно виступає як колекція текстів для читання та робочий зошит для виконання граматичних і лексичних вправ. Можливість прописувати відповіді, писати переклад нових слів сприяє кращій концентрації уваги, а отже й запам'ятовуванню нових слів, їх правопису, граматичних конструкцій та ін. Разом з тим, вивчення навчальних дисциплін соціально-гуманітарного спрямування (Університетські студії, Філософські студії, Сучасна лінгвістика, Світова література та ін.) цілком комфортне з використанням електронного підручника. На наступних курсах було б ефективним використовувати більше паперових підручників на заняттях в університеті та електронних підручників для самостійної роботи та самоосвіти.

Фокус-група 2: на першому році навчання краще користуватися паперовими підручниками для вивчення іноземної мови, та електронними підручниками для вивчення навчальних дисциплін соціально-гуманітарного спрямування (Історія України, Філософія, Туристичне краєзнавство, Туристичне країнознавство, Організація екскурсійної діяльності, Соціально-гуманітарні науки та ін.). Разом з тим, для вивчення навчальних дисциплін фахового спрямування, що викладаються англійською мовою (Діловий етикет у туризмі, Організація харчування туристів, Актуальні проблеми розвитку туризму) краще мати опорний конспект у паперовому вигляді. Це допомагає сконцентруватися, краще розуміти викладача, робити нотатки по ходу лекції, писати переклад та ін. Оскільки навчання здобувачів 4-го курсу весь час проходило в дистанційному форматі, не було можливості користуватися паперовими підручниками, то до 4-го курсу всі звикли працювати лише з електронними носіями, у тому числі й при вивченні іноземної мови. Однак, якби була можливість обирати формат підручника, однозначно перевагу віддали б паперовому, зокрема під час занять в аудиторіях. Електронні носії краще використовувати як додаткові навчальні ресурси для написання рефератів, виконання творчих завдань, здійснення курсових досліджень та ін.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Проведене дослідження продемонструвало, що здобувачі вищої освіти, попри те, що вони народилися в епоху цифрових технологій, і звикли все робити на екрані монітора, в навчанні віддають перевагу паперовим підручникам. Одна із вагомих причин цього є фізична: для них важлива тактильність і кінестетика. Більше того, більшість студентів першого курсу і менша кількість студентів 4-го курсу підтримують ідею використання паперового підручника. Водночас, для обох груп саме паперовий підручник підходить більше для вивчення іноземної мови, оскільки він одночасно є книгою і робочим зошитом. Для навчальних дисциплін соціально-гуманітарного спрямування рівноважливими є обидва формати, за винятком умови, коли інформація, яку потрібно запам’ятати, є великою за обсягом. У цьому випадку, знову преференція надається паперовому підручнику.

Виокремлення здобувачами переваг і недоліків обох форматів підручника засвідчило, що здобувачі чітко їх усвідомлюють та користуються їх перевагами. У підсумку, зазначимо, що вибір паперового чи електронного підручника у вищій школі має бути виваженим, з урахуванням думки здобувачів. Науково-педагогічним працівникам варто з’ясовувати думку здобувачів при укладенні підручника, адже при виконанні деяких навчальних завдань паперовий чи електронний формат не відграє великої різниці. Разом з тим, виконання окремих завдань чи вивчення певних навчальних дисциплін ефективнішим буде саме з використанням паперового підручника. З огляду на це, необхідні подальші емпіричні дослідження для з’ясування причин, чому здобувачі освіти взаємодіють по-різному з паперовими та цифровими носіями інформації, в яких умовах той чи інший формат підручника є більш результативним. Тож різниця між паперовим та електронним підручником існує, а отже її потрібно враховувати в освітньому процесі.

 ISBN 978-3-98924-062-9

Додаток

Анкета

Шановні здобувачі!

Просимо відповісти на кілька питань щодо навчально-методичного забезпечення освітнього процесу в університеті. Ваші відповіді сприятимуть його вдосконаленню, а відтак покращенню освітнього процесу.

I. Блок Загальні відомості про здобувачів

1. Оберіть, те, що стосується Вас
   А) я – студент першого курсу
   Б) я – студент четвертого курсу
2. Я навчаюся за спеціальністю
   А) 035 Філологія (англійська мова)
   Б) 242 Туризм і рекреація
3. Стать
   А) чоловік
   Б) жінка
4. Мій вік
   А) 18-19 років
   Б) 20-21 рік
   В) 22-23 роки

II. Блок Змістовий

1. Як Ви оцінюєте необхідність паперового підручника для навчання на першому курсі? Оцініть від 1 (непотрібний) до 5 (дуже потрібний).
   2. 3. 4. 5.
2. Чи вважаєте Ви за можливе, щоб студенти 1 курсу використовували лише електронний підручник?
   - Так, можливо
   - Ні, неможливо
3. Для виконання домашніх завдань з іноземної мови Ви надаєте перевагу
   - Електронному підручнику
   - Паперовому підручнику
4. Для виконання домашніх завдань, індивідуальних чи додаткових завдань із соціально-гуманітарних навчальних дисциплін краще підходить
   - електронний підручник
   - паперовий підручник
5. Як часто Ви використовуєте паперовий підручник у самостійній роботі?
   - Постійно
   - Інколи
   - Ніколи
6. Як часто Ви використовуєте електронний підручник у самостійній роботі?

 ISBN 978-3-98924-062-9

- Постійно
- Інколи
- Ніколи

7. На Вашу думку, як краще Ви запам’ятовуєте інформацію?
   - З паперового підручника
   - З електронного підручника
   - З обох однаково добре
8. Який формат підручника задовольнив би Вас більш за все впродовж усіх років навчання в університеті?
   - Паперовий підручник
   - Електронний підручник
9. Поясніть, будь ласка, чому Ви обрали саме цей формат підручника.

Дякуємо за участь в опитуванні!

 ISBN 978-3-98924-062-9

KAPITEL 2 / *CHAPTER 2* [2]
INSEPARABILITY TEACHING, RESEARCH AND RURAL EXTENSION FOR THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL HIGHER EDUCATION

DOI: 10.30890/2709-2313.2024-32-00-020

Introduction

According to the Law of Ukraine "On Higher Education" [1], the main tasks of a higher education institution include the following: i) ensuring an organic combination of educational, scientific and innovative activities in the educational process and ii) creating necessary conditions for the participants of the educational process to realise their abilities and talents. As in the global scientific and pedagogical activities, the issue of innovative teaching methods is also very relevant in Ukraine. To achieve success, national higher education institutions use various innovative methods, most of which are based on legislative documents, national programmes on higher education, which, in turn, are formulated in accordance with international directives on higher education [2; 3]. Such methods contribute to improving the quality of education, increasing the level of knowledge, and the moral renewal of teaching methods and techniques

2.1. The importance of innovative processes in teaching practice

An important change in national education was the introduction of student-centred learning. According to the Law of Ukraine [1], this approach to the organisation of the educational process involves:

- encouragement of higher education students to play the role of autonomous and responsible subjects of the educational process;
- creation of an educational environment focused on meeting the needs and interests of higher education students, including providing opportunities for the formation of an individual educational trajectory;

[2]**Authors:** *Kovtun Olena Volodymyrivna*

- building the educational process on the basis of mutual respect and partnership between participants in the educational process.

This approach is based on a personality-oriented teaching methodology, i.e. the student is the main subject, the goal, not the means to achieve the goal. It also contributes to the formation of such general competencies as the ability to think abstractly, analyse, synthesise, identify, pose and solve problems, work in an international context, develop and manage projects, during mutual communication between the teacher and students.

But recently, other methodologies, such as integration, collective action, information, distance, creative, modular and developmental, have become important and are being implemented in higher education institutions of Ukraine. According to the researchers, they should become the basis for effective didactic and methodological, psychological, and communicative interaction between students and teachers and contribute to the formation and manifestation of important professional and cross-cutting competences in students upon graduation [9].

One of the targets of the Sustainable Development Goals (SDGs) 4 – “quality education” - is to improve the quality of higher education and ensure its close connection with science, as well as to promote the formation of education and science cities in the country. The indicator used to monitor the implementation of this task is the number of Ukrainian cities that have become members of the UNESCO Global Network of Learning Cities. The practice of Ukrainian cities joining the UNESCO Global Network was launched in 2015, and in 2016-2020, the following cities were registered in Ukraine 4 [3].

Achieving the goals and priorities of sustainable development is impossible without quality education, which would be based on providing students with knowledge related to sustainable development in general and the implementation of the Sustainable Development Goals, which have been identified as priorities by Ukraine, in particular [14]. Sustainability is an inevitable path for the development of a society that seeks to leave a legacy of a healthy planet for its descendants. Therefore, to understand the general trends in economic development in general and agriculture, which has a significant impact on the environment, in particular, educational programmes in all fields of study and specialities should provide students with basic knowledge of sustainable development of the economy and society. This is especially true for educational programmes in the fields of study 10 “Natural Sciences” and 20 “Agricultural Sciences and Food”, which train specialists who determine the future vector of agricultural development in the country and the preservation of environmental safety and balance [13].

Ukraine’s transition to a market economy has created the need to develop a new generation of specialists oriented to the new labour market conditions. This, to some extent, also gave rise to the restructuring of higher education. Innovation processes and the introduction of new teaching methods have become the subject of national and international research [4; 7; 8; 10].

Today, the issues related to the research of innovative technologies and teaching methods in higher education institutions and their correlation with such characteristics as useful, progressive, positive, modern, advanced remain relevant [5; 6; 10]. Thus, Jakubik in his research, he offers to contribute to the formation of students for the future professional life with the help of wisdom pedagogy [10; 11; 12].

After Ukraine joined the Bologna process in May 2005, the country implemented the 6 principles of the Bologna Convention in the educational process [16]. The Bologna Process, launched with the Bologna Declaration of 1999, is one of the main voluntary processes at European level, as it is nowadays implemented in 49 States, which define the European Higher Education Area (EHEA) (Fig. 1).

Expanding the mobility of teachers and students allows them to share their own experience and enrich themselves with European experience. Teachers and students bring with them new teaching methods and forms of education that they have learned in other countries. This enriches the national system of higher and secondary education and makes it more attractive not only for domestic students, but also for foreign teachers and students who choose Ukraine as a destination for mobility programmes.

Figure 1 - Map of the countries participating in the Bologna process

Note: As of the BFUG Meeting LXXX, held in Strasbourg on the 11th and 12th of April 2022, it was decided by the BFUG members to suspend the rights of representation of the Russian Federation and Belarus in the EHEA.

Source: [16]

2.2. Innovative teaching methods in higher education as guarantors of sustainable development of Ukraine

Education in Ukraine is currently undergoing reforms against the backdrop of a full-scale war, which has resulted in fully or partially destroyed, relocated educational institutions with destroyed material and technical facilities. However, the challenges posed by the Covid-19 pandemic have allowed education in Ukraine to adapt to the new conditions of the educational process, which could not but affect the adaptation to martial law. Digitalisation, virtual learning platforms, and distance learning make it possible to overcome the challenges posed by the uncertainty and unpredictability of the conditions in Ukraine [13]. Modern higher education is based on the acquisition by students of both “hard skills” that form the professionalism of the future professional and “soft skills” that determine the ability of the student to communicate, gain

ISBN 978-3-98924-062-9

knowledge, demonstrate leadership qualities, etc. A significant part of the educational components for obtaining both Bachelor’s and Master’s degrees in any speciality is focused on the acquisition of social and communication skills.

Training specialists with a clear understanding of the Goals and objectives of the Sustainable Development Strategy and the European Union’s (EU) sustainable rural development policy is an important challenge for modern higher education in Ukraine. Ukraine is an agrarian country. Today, despite the war, Ukraine can feed, in addition to its own population, another 400 million people in the world [14]. According to the State Statistics Service of Ukraine, out of 23.404 million hectares under crops in Ukraine in 2022, 3.855 million hectares, or 16.5%, were used by farms and 6.971 million hectares, or 29.8%, by households. That is, almost half (46.3%) of the area under crops is used by farmers and households. Therefore, it is extremely important to raise awareness of the principles of sustainable rural development among farmers and members of local communities [13].

One of the priorities of the EU’s Common Agricultural Policy for 2023-2027 is to create an effective model for supporting and promoting knowledge and innovation in agriculture and interrelated areas: rural areas, value chains, environmental protection, climate change, biodiversity conservation, sustainable development of society, etc. [15].

Ukraine is an active participant in implementation of the Agricultural Knowledge and Innovation System (AKIS) at the regional level, as the rural population needs to raise their own awareness of the opportunities and potential risks for doing business and understand the rational use of resources. Dissemination of knowledge and practical skills on modern approaches to agricultural production and information support for agricultural innovations are important for small farmers to ensure competitiveness and sustainable development of their activities. Establishing an AKIS at the national and regional levels by generating and strengthening knowledge flows, disseminating innovations and information, and strengthening the links between research and application and practice is necessary to achieve this goal [14].

Higher education in Ukraine, renewed and improved by the Bologna Process, is

 ISBN 978-3-98924-062-9

developing in three areas - teaching, research and university training or extension. Teachers combine teaching and research activities, encouraging students to do the same, by developing, completing and defending course, diploma and thesis projects. This combination forms the basis of the scientific competence of research and teaching staff in higher education (Fig. 2).

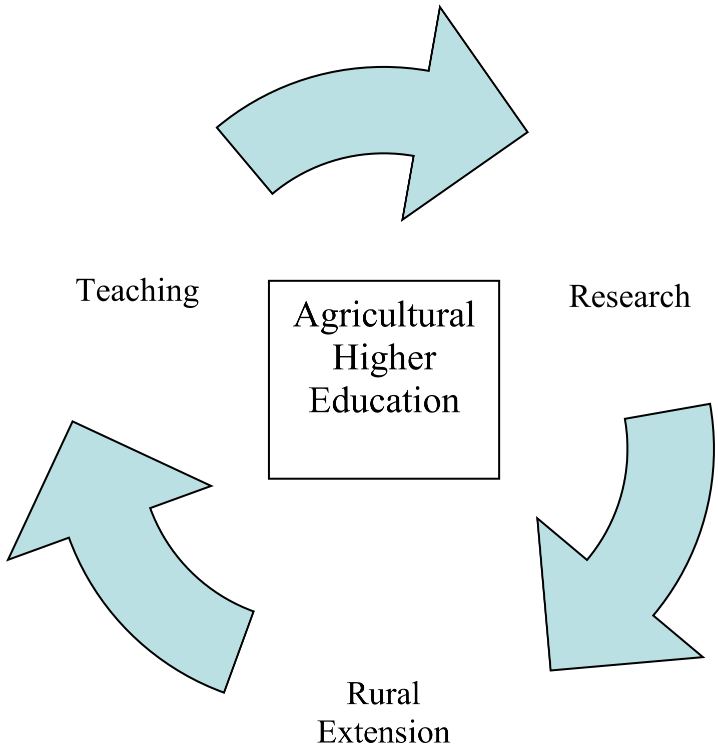

Figure 3 - Diagram of the academic process of the three-vector type: «Teaching – Research – Extension»

Source: Author's elaboration

Extension programs are created to engage local communities outside the academy, study their development and traditions, organise and conduct trainings, webinars and various workshops, depending on the area of research and teaching activity. In the opinion of Campos (2020) [17], policies to support and finance research and extension activities in fair higher education institutions serve as motivation to increase academic intention to promote broader social development and participation.

Local communities are encouraged and engaged during the research process, through formal surveys and informal conversations with citizens. In this way, the problem is identified and the object of research is defined. Therefore, the research process is of great importance in the teaching process, with the direction of research being aligned with theoretical and methodological advances in various fields of knowledge, to develop strategies that are consistent with the epistemological traditions of a particular discipline, and to gradually integrate students into research and practice communities that are relevant to their areas of study. In order to organise and successfully implement such a three-vector academic process, it is necessary that the teacher and his/her students already have formed and harmonious teams, which can be formed through participation of students in various academic circles. For this purpose, teachers use various pedagogical technologies in their work. Bystrova (2015) [9] suggests classifying them as follows (Table 1).

Table 1 – Classification of pedagogical technologies

Pedagogical technologies	**Organisational approach**
Structural and logical	Stage-by-stage organisation of the learning system, which ensures a logical sequence of setting and solving didactic tasks based on a step-by-step selection of their content, forms, methods and means, taking into account the diagnosis of results
Integration	Didactic systems that ensure the integration of interdisciplinary knowledge and skills, various activities at the level of integrated courses (including e-learning)
Professional and business games	Didactic systems of using various “games”, during which the ability to solve problems on the basis of a compromise choice is formed (business and role-playing games, simulation exercises, individual training, computer programmes)
Training	A system of activities to develop certain algorithms for solving typical practical problems with the help of a computer (psychological training in intellectual development, communication, solving managerial problems)
Information and computer	Technologies implemented in didactic computer learning systems based on human-machine dialogue with the help of various educational programmes (training, controlling, informational)
Dialogue and communication	A set of forms and methods of teaching based on dialogue thinking in interacting didactic systems of the subject-subject level.

Source: prepared by the author based on [9]

Conclusions and recommendations

The teacher of an educational institution in Ukraine always strives to select, design and use shared resources as much as possible, adapt them to pedagogical teaching tools and use them in multimedia presentations, using support of equipment and materials in the classrooms that would help and facilitate the learning process. The choice of resources to be used assumes that they are adequate, simple, accurate and relevant to the profile of the students, but it is planned from the outset to ensure that they meet the objectives set at the beginning of each session.

The planning of teaching activities in most cases involves many difficulties, given that a successful learning process depends on the preparation of theoretical and practical lessons and the desire to combine different pedagogical methods, active and passive, such as active and demonstrative, the use of question and answer techniques, independent and individual work. The demonstration method proved to be very useful, especially in practical classes, with the advantages of developing “how to” knowledge and at the same time transferring theoretical and practical knowledge.

Along with active methods, passive, explanatory and questionnaire methods are also used. The use of a combination of these two methods proved to be very positive, as students gained knowledge of the most important aspects of the large amount of theoretical material to be conveyed, and then supplemented the topics by performing research, independent and individual work, presenting the work done in the classroom, discussing and debating with colleagues.

In other words, the purpose of the educational process is to ensure that students, in addition to theoretical knowledge, acquire skills of interaction with the audience, develop reasoning and critical thinking, and are not shy or afraid when asked something or when criticism, both positive and negative, is expressed to them.

ISBN 978-3-98924-062-9

KAPITEL 3 / *CHAPTER 3* [3]
THE DEUTSCH.INFO ONLINE RESOURCE AS AN INNOVATIVE TOOL FOR PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE GERMAN LANGUAGE TEACHERS

DOI: 10.30890/2709-2313.2024-32-00-006

Вступ

Неперервна розбудова інформаційно-комунікаційної інфраструктури німецькомовних держав, зокрема Німеччини та Австрії, гарантує їх лідерство серед країн високих технологій протягом десятиліть. Стала політична підтримка та масштабні інвестиції в цю галузь створюють належні умови для найсучаснішого високотехнологічного забезпечення всіх сфер життєдіяльності їхнього суспільства, а особливо освіти як основи розвитку інтелектуального потенціалу молодих поколінь та подальшого соціокультурного, наукового, технологічного тощо поступу. Невпинна інтеграція комунікаційних та інформаційних інновацій в освітню галузь особливо виразно виявляється в її мовній складовій. Сучасна інформаційно-технологічна база мовної освіти в названих німецькомовних країнах охоплює значний за якістю й обсягом комплекс ресурсів, здатний задовольнити навіть найвибагливіші запити кожного її суб'єкта. Її окремий сегмент становлять навчально-інформаційні портали та платформи, спрямовані на популяризацію й ефективне навчання німецької мови як у внутрішньому середовищі, насамперед в емігрантських колах громадськості Німеччини й Австрії, так і в світовому масштабі як мови міжнародної комунікації. З-поміж ресурсів лінгводидактичного призначення особливу увагу привертають вебсайти SpraKuKo, derdieDaF, Deutschfuchs, DeutschTrainingOrg, DeutschPerfekt та ін., що пропонують диференційовану систему інформаційно-технологічних сервісів із навчання німецької мови з урахуванням усього розмаїття цільової аудиторії – від носіїв мови до іноземців, від учнів до вчителів. Серед них вирізняється навчальна онлайн-платформа Deutsch.info, створена за підтримки Єврокомісії для широкого кола бажаючих опанувати німецьку мову з

[3] ***Authors:*** *Storonska Oksana Stepanivna*

метою як повсякденної, так і професійної комунікації. У межах нашого дослідження зроблено акцент на її ресурсно-функціональних можливостях щодо професійної підготовки майбутніх учителів німецької мови, що спонукає передовсім до аналізу її інформаційного наповнення та дизайн-ергономічних характеристик, з’ясування переваг та обмежень її контенту, інтерфейсу, технічного забезпечення крізь призму перспектив застосування в зазначеній сфері.

3.1. Загальні характеристики вебсайту Deutsch.info

Ресурс Deutsch.info – багатомовна платформа для вивчення німецької мови як іноземної, адресована різним віковим категоріям – від дітей до дорослих. Така різноманітність цільової аудиторії ресурсу зумовила специфіку його стилістичного оформлення, що полягає, з одного боку, в художньо-графічному мінімалізмі, лаконічності форм та оздоблювальних деталей, а з іншого – в яскравості кольорової гами та виразності ілюстративних елементів, створюючи завдяки цьому його цілісний візуальний образ [7]. Графічно-кольорова схема сайту Deutsch.info створює його цілісний і гармонійний образ, та водночас забезпечує чітке увиразнення його структурних компонентів, а відтак – зручність і легкість орієнтації користувача в його середовищі (рисунок 1).

Таке чітке структурування інформаційного наповнення ресурсу Deutsch.info, виразне художньо-графічне оформлення його ключових елементів забезпечують користувачам різних вікових категорій зручність його застосування в процесі опанування німецькою мовою. Ергономічність сайту, окрім влучної інформаційної архітектури та дизайну, забезпечується також зручною системою навігації, що передбачає покликання і на дочірні сторінки («Курси», «Граматика», «Медіатека» та ін.), і на деталізовані категорії, зокрема тематику, рівень складності матеріалів тощо.

 ISBN 978-3-98924-062-9

Рисунок 1 - Скриншот головної сторінки сайту Deutsch.info

Джерело: [6]

3.2. Інформаційне наповнення онлайн-ресурсу Deutsch.info

Контент вебсайту Deutsch.info представлений широкою різноманітністю матеріалів для навчання німецької мови, основу яких складають базові лексичні, граматичні та фонетичні відомості. Лексичний навчальний матеріал представлений на вебсторінці «Курси» та систематизований у категорії «Загальні курси» і «Професійні курси»: перша забезпечує загальне опанування мовою за рівнями від А1 до В2, друга – підпорядкована оволодінню мовою з метою професійної комунікації у сфері туризму, ІТ, медицини тощо (рисунок 2).

Матеріал кожного рівня структурований за тематико-ситуативним принципом. Наприклад, рівень А2 представлений такими лексичними темами, як «Друзі і сім'я», «Святкування свят», «Школа та освіта», «Професія і робота», «Охорона довкілля» та ін., кожна з яких містить низку комунікативних ситуацій для ознайомлення з формою, значенням, особливостями вживання відповідних

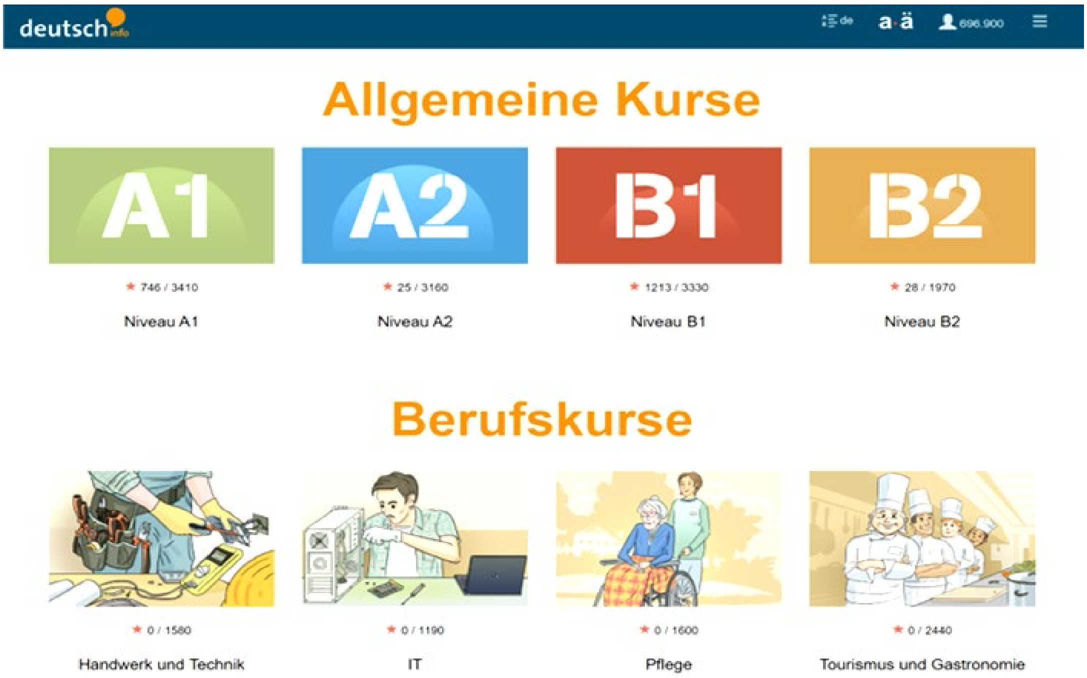

Рисунок 2 - Скриншот дочірньої сторінки «Курси» сайту Deutsch.info

Джерело: [6]

лексичних одиниць. Так, тема «Святкування свят» містить ситуації «Запрошення на святкування дня народження», «Запрошення на весілля», «Під час святкування» та ін., в межах яких подано відповідні лексичні одиниці з елементарними завданнями на засвоєння і відтворення їх форми і значення.

Більш ґрунтовному опрацюванню лексичного матеріалу підпорядковані інтегровані навчальні комплекси, представлені на сторінці «Навчальні матеріали». Кожен комплекс – це цілісна дидактико-методична розробка з ретельно дібраним і логічно структурованим навчальним матеріалом для систематичного освоєння лексичного аспекту німецької мови в усіх видах і формах мовленнєвої діяльності – читанні, аудіювання, письмі і говорінні. Вони вирізняються автентичністю й інформативністю текстових і аудіоматеріалів, різнотипністю тренувальних вправ і контрольних тестів, комунікативною орієнтованістю, інтерактивним і проблемним характером завдань, цікавими та доречними ілюстративними елементами (рисунок 3).

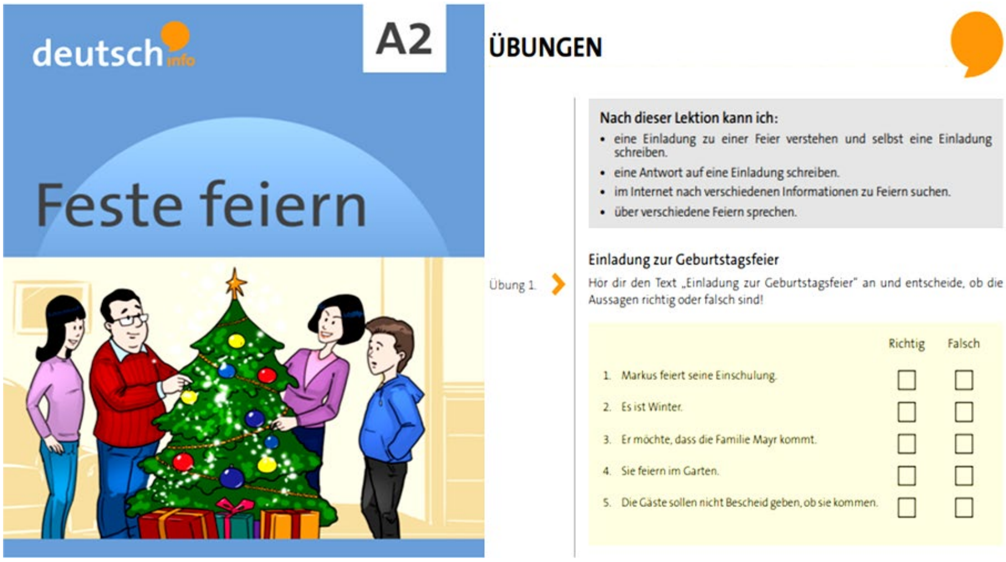

Рисунок 3 - Скриншот сторінки «Навчальні матеріали» сайту Deutsch.info

Джерело: [6]

Граматичний матеріал ресурсу Deutsch.info відображений на окремій веб-сторінці та структурований за лексико-граматичними класами («Артикль та іменник», «Займенник», «Дієслово», «Прикметник» і т. д.). Систематизація матеріалів усіх класів здійснена за рівнем складності, наприклад, дочірня сторінка «Прислівник» розкриває специфіку цієї частини мови від простого до складного, зокрема від загальної характеристики й утворення ступеня порівняння німецьких прислівників до типології та особливостей їхнього функціонування в реченні на основі численних прикладів. Загалом якість граматичного навчального матеріалу сайту забезпечена його раціональною структуризацією, доступністю формулювань граматичних правил, наявністю ілюстративних постерів для кращого орієнтування і сприйняття (рисунок 4).

Водночас відсутність спеціальної системи граматичних вправ і завдань свідчить про відведення граматичному матеріалу допоміжної ролі в процесі оволодіння німецькою мовою та формуванні німецькомовної комунікативної компетентності. За таким самим принципом представлено і фонетичний матеріал дочірньої сторінки «Фонетика», що висвітлює лише найбільш проблемні чи типові особливості німецької еталонної вимови, як-от: подвоєння голосних і приголосних звуків, варіанти реалізації специфічних фонем німецької мови та ін.

Рисунок 4 - Скриншот дочірньої сторінки «Граматика» сайту Deutsch.info

Джерело: [6]

Очевидно, тренування граматичних і фонетичних умінь і навичок відповідно до концепції сайту Deutsch.info є інтегрованою складовою роботи з навчальними комплексами, відтак не передбачає додаткових тренувальних матеріалів.

Окрім базового лексичного, граматичного, фонетичного матеріалу, контент ресурсу Deutsch.info включає також додаткові інформативні засоби, а саме систему багатомовних онлайн-словників, важливі відомості про особливості і реалії життя на теренах німецькомовних країн, різноманітні питання з історії, політики, адміністративного устрою німецькомовних країн, інтерактивні ігри й вікторини для вивчення мови, вірші, пісні, казки й т. д. для ознайомлення з культурою німецькомовних країн тощо. Відповідний матеріал представлений на вебсторінках «Медіатека», «Корисна інформація», «Тести», «Додатковий матеріал», наповнення яких неперервно оновлюється і розширюється новими розробками.

3.3. Можливості застосування вебсайту Deutsch.info в професійній підготовці майбутніх учителів німецької мови

З огляду на виражене лінгводидактичне призначення, актуальний і різноманітний контент, належні ергономічні характеристики ресурс Deutsch.info видається потенційно ефективним інструментом модернізації процесу професійної підготовки сучасного вчителя німецької мови, збагачення його навчально-методичної основи, осучаснення організаційно-технологічної бази тощо. Водночас його функціональна специфіка, інформаційне і технічне забезпечення, з одного боку, та чинні норми і стандарти педагогічної освіти за відповідною спеціальністю, з іншого боку, зумовлюють необхідність укладення методичних порад щодо раціональної, конструктивної імплементації його матеріалів у практику професійної підготовки майбутніх учителів німецької мови.

Отож, по-перше, застосування платформи Deutsch.info у процесі професійної підготовки педагогічних кадрів відповідного профілю необхідно здійснювати винятково на основі відповідності стандартам освітньо-професійних програм із спеціальності 014 Середня освіта (Мова і література (німецька)) щодо прогнозованих освітніх результатів, визначених згідно з Загальноєвропейськими рекомендаціями з мовної освіти [1], а також реальному рівню й обсягу німецькомовних знань, умінь і навичок здобувачів цієї спеціальності на різних етапах навчання. Відповідні освітньо-професійні програми українських вищих педагогічних навчальних закладів орієнтують переважно на вільне володіння німецькою мовою в рецептивному і продуктивному планах на рівні B2/C1 у результаті здобуття першого (бакалаврського) та C1/C2 – другого (магістерського) ступенів освіти [2-5]. З огляду на це найбільш доцільним вважаємо застосування навчальної платформи Deutsch.info на етапі бакалаврату у зв’язку з відповідністю його матеріалів рівням A1–B2. Водночас наголошуємо на важливості врахування не лише вимог відповідних освітньо-професійних програм, але й поточного рівня сформованості німецькомовної комунікативної компетентності здобувачів указаної вище спеціальності як критерію добору навчальних матеріалів цього вебсайту.

По-друге, у процесі використання платформи Deutsch.info як засобу професійної підготовки майбутніх учителів німецької мови важливо зважати на інформаційну та обсягову специфіку його контенту в контексті вимог і норм освітньо-професійних програм із спеціальності 014 Середня освіта (Мова і література (німецька)) щодо змісту навчального процесу та переліку навчальних курсів [2; 3]. З огляду на доволі широкий спектр освітніх дисциплін як обов’язкових компонентів предметної підготовки майбутніх учителів німецької мови на етапі бакалаврату найбільш доречним вважаємо застосування цього ресурсу в межах навчальних курсів практичного характеру, як-от: «Практика усного і писемного німецького мовлення», «Практична граматика німецької мови», «Практична фонетика німецької мови», «Практичний курс німецької мови» і т. д. Водночас акцентуємо увагу на необхідності зважання на рівні повноти й обмеження окремих його матеріалів, насамперед фонетичних і граматичних, формати їх структурування, форми та способи подачі тощо, а відтак рекомендуємо їх творче комбінування із традиційними засобами навчання, зокрема підручниками, посібниками тощо.

По-третє, впровадження ресурсу Deutsch.info у практику професійної підготовки майбутніх учителів німецької мови передбачає врахування його технічно-ергономічних особливостей у контексті організаційних форм і інструментально-матеріальної бази навчального процесу, визначених освітньо-професійними програмами спеціальності 014 Середня освіта (Мова і література (німецька)) [2; 3]. Технічне оснащення вказаного вебсайту уможливлює його застосування як в аудиторній, так і самостійній навчальній діяльності майбутніх учителів німецької мови за наявності необхідних засобів, забезпечуючи перехід від традиційних малоефективних пасивно-репродуктивних до інноваційних творчих продуктивних форм і способів набуття професійних німецькомовних знань, умінь і навичок. Особливо доречним вбачається використання вебресурсу

Deutsch.info в теперішніх умовах дистанційного та змішаного навчання з огляду на його максимальну адаптованість до специфіки цієї форми освіти, що вимагає швидких і зручних засобів генерації та передачі знань. Однак звертаємо увагу на важливість докладного попереднього ознайомлення студентів – майбутніх учителів німецької мови зі способами ефективного користування ним в усій повноті його функціональних можливостей.

Висновки

Результати здійсненого дослідження дають підстави для висновку про незаперечну цінність вебресурсу Deutsch.info як сучасного інформаційно-технологічного засобу навчання німецької мови загалом і професійної підготовки майбутніх учителів німецької мови зокрема. Підсумовуючи проведений аналіз дизайну, інтерфейсу, інформаційного забезпечення вебсайту Deutsch.info, відзначимо його примітними перевагами насамперед зручність користування і легкість вибору матеріалу, можливість використання подкастів без флешплеєра, різноманітність дидактичних матеріалів, структурованість і систематизованість навчальної інформації в комплексах із чітко окресленими очікуваними результатами, інструментами їх досягнення і самоконтролю. Певними недоліками платформи видаються натомість відсутність у стрічковому меню деталізованих стосовно сфер мови посилань на вебсторінки, лімітований обсяг фонетичного навчального матеріалу, відсутність засобів формування орфографічних німецькомовних знань і вмінь, обмеження навчальних матеріалів максимальним рівнем B2. Водночас зазначимо, що вказані прогалини зумовлені специфікою загальної концепції сайту і не впливають на дидактичну вартість наявних ресурсів для навчання німецької мови. В контексті з’ясованих переваг і прогалин вебресурсу Deutsch.info та сучасних вимог до професійної підготовки майбутніх учителів німецької мови передумовами його оптимального практичного використання в цій сфері є узгодження із чинними стандартами щодо професійної компетентності вчителя німецької мови, адаптація до змісту педагогічної освіти за цією спеціальністю, урахування специфіки користування ним з огляду на різні форми організації навчального процесу в теперішній час.

KAPITEL 4 / *CHAPTER 4* [4]
EDUCATION OF THE STUDENT'S CREATIVE PERSONALITY IS AN URGENT PROBLEM IN THE DEVELOPMENT OF DESIGN EDUCATION

DOI: 10.30890/2709-2313.2024-32-00-031

В останні роки в системі вищої освіти України намітилися тенденції в розширенні контактів з ВНЗ різних держав. Кожний вищий навчальний заклад сьогодні прагне здійснювати: обміни студентами по різних напрямках підготовки, проведення спільних міжнародних конференцій і симпозіумів, запрошення іноземних фахівців для читання лекцій і проведення майстер-класів, проходження викладачами стажувань в зарубіжних країнах, участь в сучасних наукових, освітніх і проектних програмах.

Сьогодні є очевидним, що навчальні плани підготовки дизайнерів та програми зі спеціальних дисциплін повинні бути розраховані на формування фахівців міжнародного рівня з добре розвиненим мисленням для самостійної діяльності в напрямку рішення різних проблем в області дизайну. Підтвердженням цього є наукові праці різних авторів [1-4].

У цьому контексті значний інтерес представляє пошук шляхів і методів формування та вдосконалення творчої особистості. Особливо актуальні ці питання зараз у зв'язку з інтеграцією України в європейський освітній простір.

В період навчання, безумовно, важливою основою с творчий потенціал кожного студента, який повинен бути розкритий в процесі його перебування в начальному закладі. Стосовно до творчих здібностей саме в процесі занять проєктно-художньою діяльністю у студентів є можливість затвердити себе в професійній сфері й показати себе особистістю, здатною до активного самостійного пошуку.

Значну роль в розкритті творчих можливостей особистості та перетворення її в творчу індивідуальність грає так званий мотиваційний блок. В силу цього завданням вищої школи і особливо такої, як дизайнерська, яка має творчу спрямованість, є формування та збагачення мотивації творчої діяльності

[4]***Authors:*** *Bondarenko Viktoriya, Severin Viktor*

ISBN 978-3-98924-062-9

майбутнього фахівця.

Навчання студентів на дизайнерських програмах вже в рамках навчального процесу вимагає постійного творчого пошуку. Вихід зі своїми пропозиціями на широку аудиторію, як це відбувається під час участі в конкурсах і виставках, дає можливість творчій особистості порівняти свої розробки з роботами представників інших шкіл, самостійно оцінити своє місце по відношенню до інших, отримати незалежну об'єктивну оцінку своєї праці з боку експертів і членів журі.

Найкращим чином розвивається творча активність студентів у процесі їх участі в різних конкурсах і виставках. Досвід активної участі студентів в конкурсній діяльності широко впроваджується в рамках навчання студентів на спеціальності «Дизайн», освітньо-професійній програмі «Дизайн середовища» в Харківській державній академії дизайну і мистецтв.

За характером творчі роботи, що подаються студентами на конкурси, поділяються на дві категорії. Перші виконуються в рамках навчальних завдань і є курсовими або дипломними роботами, другі - розробляються студентами для участі в конкурсах поза начальною програмою.

З 2001 року в академії один раз на два роки проходить Міжнародний форум «Дизайн-освіта».

Мета акції:

- підвищення рівня підготовки фахівців і обговорення методик викладання професійно-орієнтованих дисциплін у вищих дизайнерських школах України і зарубіжжя;
- сприяння творчим зв'язкам і дружнім відносинам дизайнерських навчальних закладів, взаємне спілкування дизайнерських шкіл;
- підвищення якості викладання професійно-орієнтованих дисциплін відповідно до державних стандартів вищої освіти;
- популяризація ролі фундаментальних художніх дисциплін в студентському середовищі

В рамках роботи форуму проводяться: огляд-конкурс дипломних робіт дизайнерських шкіл; конкурс з рисунку, студентська олімпіада з дизайну; конкурс студентських наукових робіт із дизайну; науково-практичні конференції студентів і педагогів; презентація наукових та методичних видань ХДАДМ; круглі столи з актуальних проблем дизайну.

З кожним роком збільшується кількість країн, які беруть участь в цих акціях та число їх учасників. У 2001 році, коли вперше проводився Дизайн-форум, в огляді-конкурсі дипломних проектів взяли участь 145 студентів із 22 вищих навчальних закладів. Вони представили роботи за різними номінаціями: промисловий і графічний дизайн, дизайн середовища і дизайн меблів, художне моделювання тканин і художнє моделювання одягу.

На останньому Дизайн-форумі кількість учасників збільшилася до 326. Були представлені 42 ВНЗ.

За умовами огляду-конкурсу Дипломами I, II, III ступеня були нагороджені автори і керівники кращих проєктів по кожній номінації. Почесними грамотами та преміями Академії мистецтв України, Спілки дизайнерів України, Національної спілки художників України, Міністерства освіти і науки України були відзначені кращі проєкти, які найбільше відповідали вирішенню важливих національних, державних, галузевих і професійних завдань:

- за найбільш яскраве втілення естетико-гуманістичних ідей;
- за пошук національної форми;
- за впровадження в проєкт ресурсо- та енергозберігаючих технологій;
- за високий рівень вирішення завдань з екологічних проблем;
- за високу графічну майстерність.
- за ефективне використання сучасних комп’ютерних технологій;

Важливим з точки зору оцінки сучасних дизайнерських рішень є участь студентських проєктів в щорічних українських конкурсах дипломних робіт випускників архітектурних та художніх вищих навчальних закладів України.

Повною мірою свій творчий потенціал розкривають студенти – учасники Міжнародного молодіжного гончарського фестивалю, який проходить в с.м.т. Опішня Полтавської області - стародавньому центрі гончарного мистецтва.

 ISBN 978-3-98924-062-9

Студенти, чиї роботи пройшли фінальний відбір, запрошуються на два тижні для конкурсних змагань у виготовленні творчих робіт з кераміки за своїми ескізами. У 2018 році студент Пасинок В. отримав Гран-прі фестивалю. Виконана ним робота встановлена на території Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному. У 2019 році він виграв Міжнародну грантову премію Говорунів (США). Йому була надана можливість виконати реальну творчу роботу з шамоту, яка також доповнила експозицію музею-заповідника. Він і зараз подовжує творчі зв’язки з музеєм.

Кращі роботи студентів експонуються в залах Музею та на його території.

Для залучення більш широкого кола учасників і активізації творчої роботи студентів, ряд конкурсних пропозицій видаються студентам як завдання в рамках виробничої практики. Такою була участь студентів в Міжнародному конкурсі «Інтер’єр майбутнього», оголошеному німецької будівельною фірмою «KNAUF» в 2008 р., в якому студенти нашого вузу стали призерами. Студентка А. Скулакова була нагороджена Дипломом 1 ступеня.

Іншого характеру була робота над конкурсним завданням, оголошеним в квітні 2008 року в Україні фінською компанією Luvata по темі «Мідь - екологічний вибір в архітектурі». Завдання для участі в конкурсі студенти виконували поза навчальним процесом, але при консультації викладача. П’ять студентів-переможців були нагороджені поїздкою до Фінляндії для знайомства з її архітектурою та дизайном. Студенти змогли не тільки відвідати різні музеї цієї країни, а й побувати на сучасних будівельних підприємствах, які випускають конструкційні та оздоблювальні матеріали.

У листопаді 2009 року у Флоренції (Італія) проводився Міжнародний фестиваль з дизайну. В рамках цієї акції проходили семінари з різною тематикою, конференція, конкурс дипломних проектів та work-shop. Фестиваль проводився італійським благодійним фондом Paolo Del Bianco.

Студентка академії Наталля Васичкіна була нагороджена медаллю президента Республіки Італії за кращу дипломну роботу. Темою дипломної роботи була розробка інтер’єрів середньої спеціалізованої школи. Журі конкурсу відмітило нестандартне рішення інтер'єрів навчальних класів. Позитивно були оцінені пропозиції по конструкції меблів для молодших класів.

З великим інтересом студенти брали участь в конкурсах з дизайну, які були засновані Асоціацією британського та міжнародного дизайну (The Society of British and International Design (SBID) «Get Me to the Top Ukraine». У першому конкурсі була переможцем студентка ХДАДМ Коваль Катерина, яка отримала в якості нагороди право на стажування в перебігу 10 днів в Лондонській академії мистецтв. У 2019 році студент Дмитро Бистров був нагороджений Дипломом першого ступеня в номінації «Предметний дизайн». Можна відмітити, що приз симпатії глядачів, які відвідали виставку-конкурс, був виданий також саме цьому автору.

В наступному році проекти вісьмох студентів увійшли до фіналу конкурсу та Олександра Моргун стала переможцем в номінації PRODUCT DESIGN і отримала можливість пройти стажування в творчих майстернях дизайнерів міста Києва.

В процесі навчання завдяки цілеспрямованій роботі кафедр по залученню студентів до активної творчої роботи по підготовці проєктів для участі у професійних конкурсах у великої частини студентів ця робота стає активною складовою їх творчості.

Саме тому ми маємо великий перелік різних країн і міст, де оголошувалися конкурси і студенти факультету «Дизайн середовища» приймали в них участь. Серед них:

- Конкурс молодих дизайнерів "Designpreis Halle 2007", м. Галле (Німеччина), 2007 р. - 13 студентів отримали Спеціальні призи;
- Другий Міжнародний конкурс «Azores Combo Art Camp» (Португалія) під патронатом Місцевої Влади Азорських островів і «Mala Cooperativa Cultural CRL» (Культурне об'єднання Mala CRL), 2010 р. - 9 представників різних країн- фіналістів конкурсу, в тому числі студент ХДАДМ Скрипка А., були запрошені в Португалію для виконання своїх конкурсних робіт в техніці лозоплетіння в творчих художніх майстернях;

- Відкритий міжнародний конкурс реалізованих проектів та студентських робіт Lamp Lighting Solutions, 2011 р. студ. Костін А.А. - фіналіст;
- Конкурс DEsignQuest 2011 (США, штат Мічеган). Роботи студентів Карасика С. і Мацурової В. «Меблі-конструктор; червоне крісло» - експонувалися на виставці в США та увійшли до 30 кращих робіт;
- 1-й конкурс "Design Aword" "Accendi la tua idea" /Компанія Riva Mobili S.p.A. з м. Канту, Італія/, 2014 р. Студенти Товстий Б. і Юрь’єв С. одержали заохочувальні призи;
- III Міжнародний конкурс архітектурних ідей в Кароcте (Латвія) «War Town Microtecture», 2014 р. Студенти Козіна Г., Мосеєнко 1Ю., Юсупов П. вийшли у фінал;
- Четвертий Міжнародний конкурс Holcim Awards 2013/2014 за ініціативою швейцарського фонду Holcim Foundation for Sustainable - студ. Ігнатьєва В. зайняла 2 місце;
- THE FIRST INTERNATIONAL ARCHITECTURAL AND MUSIC FORUM «GEFESTIADA», м. Лутраки, Греція, /Архитектурно- музикальний Форум "Гефестіда", 2014 р. - студенти ХДАДМ в рамках конкурсів цього Форуму отримали 3 перших місця, 2 других та 3 третіх місця за свої конкурсні проєкти, виконані для м. Лутраки за завданням мерії цього міста.
- FESTIVAL OF INNOVATION - Всеукраїнський фестиваль інновацій, 2018 р. У фінал конкурсу стартап-проєктів за темою «Інклюзивний дизайн меблів із використанням технології 3D друку» увійшла команда проєкту: Альніков Є., Босий І., які одержали диплом МОН України.
- Конкурс дизайну нового Призу Європи Парламентської Асамблеї Ради Європи "Design of the European Prize of Parliamentary Assembly of the Council of Europe", м. Страсбург, Франція, 2019 р. студ. Щепакіна А.А., Слободян А.В. зайняли 3 місце серед запрошених до Страсбургу трьох команд дизайнерів з різних країн: Франція (Париж), Великобританія (Лондон) та Україна (Харків), де захищали свій проєкт на засіданні комітету Парламентської Асамблеї Ради Європи перед депутатами ПАРЄ

 ISBN 978-3-98924-062-9

та одержали нагороди на церемонії вручення 27 червня 2019 р., а також взяли участь в інших заходах, організованих підкомітетом по призу Європи.

Окремим напрямом творчої роботи є втілення на конкретних об'єктах проєктних розробок студентів. Так, в 2018 році в інтер'єрах фабрики «Philip Morris» (м. Харків) група студентів зробила розпис за ескізами студентів.

Минулого року в період практики група студентів виконувала аналогічну роботу для середньої школи № 5 по вул. Іванова (м. Харків).

В останні роки невеликі групи студентів виїжджали на практику в м. Мюнхен (Німеччина), Кошице (Словаччина), Прагу (Чехія) і Вільнюс (Литва). За підсумками практики вони організовували виставки виконаних ними творчих робіт (живопис, графіка) у виставкових залах цих міст. Такі акції дають можливість знайомити студентів з архітектурою різних міст Європи, а також підвищити їх зацікавленість в серйозному вивченні не тільки професійних дисциплін, а й загально-художніх, які є однією з основ підготовки дизайнерів. На наш погляд, дуже важливим є збереження академічних традицій загально-художньої підготовки фахівців, що випускаються.

Майстерність дизайнера, як синтез теоретичних і високорозвинених практичних умінь, проявляється через творчість і здійснюється в ній. Формування і розвиток творчої активності у майбутніх дизайнерів - один із шляхів удосконалення підготовки висококваліфікованих фахівців, які творчо ставляться до своєї роботи і здатні підняти на рівень провідних країн світу національну систему професійної освіти своєї держави.

Україна зараз переживає дуже тяжкий період війни, в якій приймають участь в першу чергу військові, що захищають нашу території. Але в ряді випадків ми намагаємося планувати для студентів завдання, виходячи з замовлень різних підприємств. Так минулого року студенти розробляли ескізи сувенірної продукції для медичних працівників, які задіяні в лікуванні поранених. В цьому році в період літньої практики групі студентів було доручена розробка ескізів сувенірної продукції для пожежників, які приймають активну

 ISBN 978-3-98924-062-9

участь в ліквідації пожеж в зоні бойових дій. Ці завдання виконувались на замовлення фірми «Спарк», що випускає продукцію з різних видів скла для Управління по пожежним справам та Обласної клінічної лікарні.

Підготовка фахівців-дизайнерів вимагає більшої кількості годин тижневого навчального навантаження, ніж в технічних навчальних закладах. В період відкриття дизайнерських спеціальностей навчальне навантаження на студента в тиждень становило 54 години аудиторних занять. Зараз для бакалавра це - 24 години, а магістра - 18 годин. Чи вірно це: зменшити години на підготовку дизайнерів в 2-3 рази?

Інтеграція України в світовий простір вимагає глибокого осмислення великої кількості питань, серед яких головними є: яким ми бачимо підготовку магістра дизайнерського профілю. Справа в тому, що не кожен студент має здатності до серйозної наукової роботи. Саме тому у нас існують два види дипломів магістрів: магістр-дослідник і магістр-практик.

Перехід на двоступеневу систему підготовки випускників вимагає від нас зміцнення наукової складової в навчанні. Починаючи з третього курсу, всі студенти повинні брати участь в проведенні наукових досліджень, готувати реферати, виступати з доповідями на наукових конференціях, брати участь в студентських конкурсах наукових робіт.

Болонська система вимагає від нас пошуку нових методик викладання іноземної мови. Цей процес повинен бути більш інтенсивним, бо обмін студентами з країнами Європи потребує серйозної мовної підготовки.

Кожний вищий навчальний заклад, маючи свій профіль і традиції професійної підготовки, повинен мати більше прав у вирішенні питань, що стосуються терміну підготовки бакалаврів і магістрів, розробки навчальних планів спеціальностей, вибору обсягу навчального навантаження студентів.

В цьому відношенні співробітництво із зарубіжними ВНЗ в області історії і культури, науки і освіти, дизайну і мистецтв допомагає вивчити різні системи вищої освіти і планувати перспективи його вдосконалення. Це допоможе знайти шляхи інтеграції України в світовий освітній простір.

Тільки постійна співдружність з різними вищими навчальними закладами ближнього і дальнього зарубіжжя може дати серйозний імпульс розвитку дворівневої системи освіти і сприяти розробці платформи підготовки фахівців-дизайнерів.

Таким чином, в Харківській державній академії дизайну і мистецтв напрацьована стійка методика активізації зацікавленості студентів до участі в конкурсних змаганнях. Все це не тільки сприяє формуванню сучасного професіонала-дизайнера, але і дає можливість сформувати і розвинути творчі особистості, що дуже важливо в системі дизайн-освіти.

 ISBN 978-3-98924-062-9

KAPITEL 5 / *CHAPTER 5* [5]
PIANO PERFORMANCE IN THE CONTEXT OF MODERN EDUCATIONAL TRENDS: CHALLENGES AND PERSPECTIVES

DOI: 10.30890/2709-2313.2024-32-00-042

Вступ.

Сучасне музичне мистецтво знаходиться в епіцентрі динамічних змін, що зачіпають усі аспекти творчої діяльності. Фортепіанне виконавство, зокрема, переживає період переосмислення своїх традиційних підходів в умовах глобальних змін у системі освіти. Стрімкий розвиток цифрових технологій, зростання ролі дистанційного навчання, інтернаціоналізація освітніх програм та інтеграція міждисциплінарних практик — усі ці фактори суттєво впливають на формування нової парадигми музичної педагогіки. Фортепіанне виконавство, що протягом століть було еталоном високої технічної майстерності й мистецької інтерпретації, сьогодні має відповідати новим вимогам, які висуває як сучасне суспільство, так і музичний ринок.

Цифровізація освіти привнесла нові виклики до традиційного процесу навчання, адже гра на фортепіано, що завжди потребувала тісного контакту між викладачем та студентом, тепер вимагає пошуку альтернативних методів взаємодії. Водночас зростаюча глобалізація стимулює до створення навчальних програм, здатних адаптуватися до культурних та соціальних змін, зберігаючи при цьому високі стандарти підготовки виконавців. У цих умовах педагогічні практики мають враховувати різноманітні технологічні, культурні та освітні тренди, що формують нові підходи до виконавської діяльності.

Іншою важливою тенденцією є необхідність інтеграції міждисциплінарних підходів у навчальний процес. Фортепіанне виконавство вже не може існувати як замкнута система, орієнтована виключно на технічну підготовку. Сучасний піаніст повинен володіти широким культурним кругозором, бути готовим до співпраці з представниками інших мистецьких сфер, створювати нові форми музичної взаємодії та втілювати творчі ідеї на стику різних видів мистецтва.

[5]**Authors:** *Kuryshev Eugen*

Таким чином, сьогоднішня музична освіта має забезпечити не тільки розвиток виконавських навичок, але й формування нового типу мислення, спрямованого на інтеграцію творчого процесу в сучасний соціокультурний контекст.

Актуальність.

Актуальність проблеми дослідження фортепіанного виконавства в контексті сучасних освітніх трендів обумовлена низкою факторів, що визначають напрямок розвитку музичної педагогіки у XXI столітті. По-перше, це глобальні зміни в освітній сфері, зокрема масовий перехід до змішаних та дистанційних форм навчання. Якщо раніше головною перевагою музичної освіти було особисте спілкування викладача та студента, де кожен етап навчального процесу відбувався в реальному часі, то сучасні умови вимагають впровадження нових, адаптованих до цифрового середовища методик. Викладання гри на фортепіано за допомогою онлайн-платформ, відеоуроків та дистанційного контролю технічної підготовки студентів потребує глибокого переосмислення традиційних педагогічних стратегій. Це створює нові виклики, зокрема щодо того, як ефективно навчати виконавській техніці та інтерпретації за відсутності безпосередньої присутності викладача.

По-друге, важливим є питання індивідуалізації навчального процесу в умовах масової глобалізації. Студенти, які навчаються в різних країнах, вимагають персоналізованих підходів до викладання, що враховують як їхні культурні особливості, так і індивідуальний рівень підготовки. Це вимагає від викладачів фортепіано нових знань та вмінь, таких як вільне володіння цифровими технологіями та адаптивними методиками навчання. Водночас глобалізація сприяє поширенню нових форм взаємодії між музичними інституціями, обміну досвідом між фахівцями різних країн та формуванню міжнародної спільноти педагогів.

По-третє, зростає роль міждисциплінарного підходу в музичній освіті. Сучасний піаніст вже не є виключно виконавцем; він стає митцем, який працює на межі різних мистецтв. Це означає, що освітні програми повинні включати не тільки розвиток технічної майстерності, але й формування творчого мислення, здатності до співпраці з іншими мистецькими дисциплінами, такими як театр, кінематограф, образотворче мистецтво та мультимедійні технології.

Таким чином, актуальність дослідження фортепіанного виконавства в контексті сучасних освітніх трендів полягає в необхідності інтеграції новітніх методик і технологій у навчальний процес, збереження високих стандартів підготовки виконавців, а також у розвитку нового типу мислення у молодих піаністів, здатного відповідати викликам сучасного світу.

Метою цієї роботи є аналіз сучасних тенденцій у сфері фортепіанного виконавства та музичної педагогіки, виявлення основних проблем, пов'язаних із впровадженням нових освітніх технологій, і розгляд перспектив розвитку фортепіанної освіти в умовах глобальних змін. Особлива увага приділяється інтеграції інноваційних підходів у навчальний процес, зокрема дистанційних методів навчання, цифрових платформ та міждисциплінарних практик, а також визначенню можливостей для збереження високих стандартів виконавської майстерності за умов цих трансформацій.

Сучасна музична освіта, зокрема фортепіанне виконавство, на перетині цифрових трансформацій та зміни освітніх парадигм стикається з низкою суттєвих проблем і водночас відкриває нові можливості для розвитку. Однією з найбільш вагомих тенденцій є впровадження дистанційного навчання, що стало особливо актуальним у зв'язку з глобальною пандемією COVID-19. Ця ситуація прискорила розвиток онлайн-освіти, що до певного часу залишалася на периферії академічних установ.

Фортепіанне виконавство, як дисципліна, завжди потребувало тісного контакту між викладачем і студентом для передачі тонких технічних і естетичних нюансів [4, 38-39]. Проте сучасні технології, такі як відеоконференції, спеціалізовані платформи для музичного навчання (наприклад, Flowkey, Playground Sessions), а також розвиток високоякісних засобів зв'язку дозволили адаптувати викладання навіть у таких складних дисциплінах, як гра на фортепіано, до нових умов. Онлайн-уроки стали не лише альтернативою у періоди карантинів, але й частиною нової гібридної моделі навчання, що поєднує очну і дистанційну форми.

Однак, попри технічні можливості, онлайн-навчання фортепіано має свої обмеження. Одним із ключових питань залишається якість передачі аудіо та відео в реальному часі, яка ще не здатна повністю замінити акустичні переваги традиційного викладання. У фортепіанному виконавстві важливу роль відіграє передача тональності, динаміки звуку та чутливість до інтерпретаційних деталей, які іноді втрачаються під час онлайн-занять через технічні недоліки. Крім того, відсутність безпосереднього фізичного контакту з інструментом та викладачем ускладнює процес корекції студентських помилок, особливо у ранніх стадіях навчання.

Поряд із проблемами технічного характеру, дистанційне навчання потребує нових підходів до організації навчального процесу. Викладачі змушені адаптувати традиційні методики під нові умови, переглядати стратегії викладання, застосовуючи індивідуальні підходи до кожного студента з урахуванням його технічної підготовки та психологічних особливостей. Це вимагає від педагога не тільки володіння високими музичними знаннями, але й умінь у сфері інформаційних технологій, управління дистанційним процесом навчання та розвитку мотивації студентів за умов відсутності прямого контролю.

У нових реаліях важливим стає також формування індивідуальних траєкторій розвитку для кожного студента. Інноваційні методи навчання дозволяють створити адаптивні програми, що враховують індивідуальні особливості кожного учня. Цифрові платформи надають можливість для персоналізації навчального процесу, створюючи індивідуальні завдання, контролюючи прогрес студентів та забезпечуючи можливість доступу до матеріалів у будь-який час.

Технологічні інновації в навчанні фортепіано

У контексті сучасної освітньої парадигми, технологічні інновації відіграють надзвичайно важливу роль у трансформації навчальних процесів, зокрема у сфері фортепіанного виконавства. Поява новітніх цифрових технологій, таких як відео-освіта та дистанційні платформи, суттєво змінює традиційні методи навчання, створюючи нові формати взаємодії між викладачами та студентами. Використання онлайн-курсів на платформах типу Coursera, Udemy чи спеціалізованих музичних ресурсах надає студентам можливість отримувати доступ до лекцій і майстер-класів від провідних фахівців світового рівня. Такі курси не лише поширюють знання, але й стимулюють розвиток критичного мислення та самостійної творчої діяльності.

Технологічні інновації також включають інтерактивні програми, які дозволяють учням практикувати виконання у реальному часі. Наприклад, платформи на кшталт Simply Piano, Yousician та Synthesia надають інтерактивні інтерфейси, де студенти можуть слухати аудіозразки, а також отримувати зворотній зв'язок про свою гру на основі алгоритмів розпізнавання нот. Ці програми забезпечують учнів звуковими та візуальними сигналами, що підвищують їхню чутливість до нюансів виконання, таких як динаміка, темп і артикуляція.

Крім того, новітні технології дозволяють викладачам здійснювати моніторинг прогресу студентів через аналітичні інструменти, що відображають успішність учнів у різних аспектах навчання. Це створює можливість для викладачів адаптувати навчальні матеріали відповідно до потреб конкретних студентів, забезпечуючи персоналізований підхід, який суттєво підвищує ефективність навчального процесу.

Персоналізація навчального процесу.

Персоналізація навчального процесу в контексті сучасних освітніх трендів є невід'ємною складовою формування успішних виконавців. Суть персоналізації полягає у створенні навчальних програм, адаптованих до індивідуальних потреб, здібностей та інтересів кожного студента [2]. Використання технологій дозволяє здійснювати детальний аналіз прогресу учнів, що в свою чергу сприяє оперативному коригуванню навчальних стратегій.

Завдяки сучасним аналітичним інструментам, викладачі можуть з легкістю ідентифікувати сильні та слабкі сторони учнів, виявляючи їхні індивідуальні потреби в навчанні. Це дозволяє реалізувати диференційований підхід до

 ISBN 978-3-98924-062-9

навчання, при якому кожен студент отримує індивідуальні завдання, що відповідають його рівню підготовки. Також важливо підкреслити, що персоналізація навчального процесу не обмежується лише технічними аспектами; вона охоплює й розвиток творчих здібностей студентів. Коли учні мають можливість обирати репертуар, що відповідає їхнім музичним уподобанням, це позитивно впливає на їхню мотивацію та загальний інтерес до навчання.

Крім того, гнучкі графіки навчання, які забезпечуються через онлайн-формати, дозволяють студентам займатися у зручний для них час, що особливо важливо для тих, хто поєднує навчання з іншими обов'язками. Таким чином, персоналізація навчального процесу стає не лише інструментом підвищення ефективності викладання, але й важливим фактором у формуванні креативного, самостійного музиканта.

Психологічні аспекти дистанційного навчання

Психологічні аспекти дистанційного навчання фортепіано потребують особливої уваги, оскільки вони безпосередньо впливають на мотивацію, емоційний стан та успішність учнів. Дослідження показують, що відсутність фізичного контакту між викладачем та учнем може призводити до почуття ізоляції, що, в свою чергу, може негативно вплинути на процес навчання [3, 55-57]. У зв'язку з цим, важливим завданням викладачів є створення підтримуючого та стимулюючого середовища, яке сприяє емоційній залученості студентів.

Регулярні зворотні зв’язки є критично важливими для підтримки мотивації. Викладачі мають забезпечити конструктивну критику, яка допоможе студентам усвідомити свої досягнення та проблемні аспекти виконання. Окрім того, емоційна підтримка може включати в себе елементи психологічного консультування, що дозволяє учням відчувати себе комфортно та впевнено в процесі навчання.

Соціальна взаємодія також є ключовим чинником, що впливає на психологічний стан студентів. Створення віртуальних спільнот, де учні можуть спілкуватися, ділитися досвідом та підтримувати один одного, є важливим

ISBN 978-3-98924-062-9

елементом успішного навчального процесу. Це може включати в себе групові заняття, вебінари, де учні можуть брати участь у обговореннях та обмінюватися думками про виконання. Зокрема, таке середовище сприяє розвитку почуття спільності, що може значно зменшити відчуття ізоляції, яке часто супроводжує дистанційне навчання.

Виклики традиційних методів у нових умовах

Адаптація традиційних методів навчання фортепіано до умов дистанційного викладання стикається з численними викликами, що потребують термінового та комплексного вирішення. Однією з основних проблем є утруднення в корекції технічних помилок, які зазвичай фіксуються через безпосереднє спостереження викладача. Традиційні методики навчання, що ґрунтуються на візуальному та слуховому сприйнятті, втрачають свою ефективність в умовах дистанційної освіти. У ситуації, коли викладач і учень фізично віддалені, корекція техніки виконання стає складнішою, оскільки навчальний процес позбавлений безпосередньої взаємодії, що є критично важливим для розвитку виконавських навичок. Невірно закріплені технічні навички можуть призвести до формування хибних виконавських звичок, які, у свою чергу, можуть негативно вплинути на подальше навчання та розвиток.

Вирішення цієї проблеми передбачає впровадження нових технологічних рішень, зокрема відеоаналізу, який дає змогу викладачам здійснювати детальний аналіз виконання учнів на основі записаних занять. Такі платформи, як Zoom чи Skype, використовуються для проведення живих занять, де запис сесій може стати важливим інструментом для аналізу прогресу. Викладачі можуть надавати учням конструктивну критику, зосереджуючи увагу на конкретних технічних аспектах, що потребують покращення. Переваги цього підходу полягають у можливості повторного перегляду сесій, що дозволяє учням самостійно аналізувати свої помилки та фіксувати їх на практиці. Крім того, підготовка викладачів до нових умов навчання є необхідною умовою для забезпечення високої якості освіти. Систематичне підвищення кваліфікації педагогічних кадрів є критично важливим елементом у процесі адаптації до нових методів навчання. Важливо, щоб викладачі мали доступ до професійних курсів, які дозволять їм оволодіти сучасними методиками викладання, включаючи принципи дистанційного навчання та використання технологій. Ця підготовка має охоплювати не лише технічні аспекти, а й психологічні елементи, які впливають на ефективність навчання. Зокрема, викладачі повинні бути обізнані з принципами гнучкого навчання, що дозволяє адаптувати програми під індивідуальні потреби учнів.

Слід зазначити, що в умовах дистанційного навчання виникає потреба в активізації комунікаційних навичок викладачів. Вони мають здобути навички ефективної комунікації в цифровому середовищі, що включає в себе здатність до формулювання чітких завдань, ведення онлайн-дискусій та створення мотиваційних завдань. Адаптація традиційних методів навчання до нових умов вимагатиме від викладачів гнучкості, креативності та здатності до постійного професійного самовдосконалення [1, 163]. Тільки через систематичне підвищення кваліфікації викладачів та впровадження інноваційних технологій можна забезпечити високу якість навчання, що відповідає вимогам сучасності. Це дозволить не лише зберегти традиції виконавського мистецтва, але й адаптувати їх до нових реалій, що виникають у світі освіти. У результаті, ефективна інтеграція технологій та нових педагогічних стратегій може суттєво покращити процес навчання фортепіано, забезпечуючи його актуальність у контексті глобалізації та швидких змін у суспільстві.

Висновки.

Адаптація фортепіанного виконавства до сучасних освітніх трендів в умовах дистанційного навчання виявила численні виклики, що потребують комплексних рішень. Втрата безпосереднього контакту між викладачами та учнями суттєво ускладнила процес корекції технічних помилок, що, у свою чергу, може негативно вплинути на розвиток виконавських навичок студентів. Проте впровадження сучасних технологій, таких як відеоаналіз та платформи для онлайн-занять, відкриває нові можливості для більш детального аналізу та зворотного зв'язку, що суттєво покращує якість навчального процесу. Персоналізація навчального процесу, гнучкі графіки навчання та психологічна підтримка учнів є ключовими аспектами, які можуть підвищити мотивацію та залучення студентів. Актуальність використання нових технологій не тільки забезпечує доступ до знань, а й дозволяє викладачам адаптувати свої навчальні методики до потреб і здібностей кожного учня. Професійне вдосконалення викладачів стає важливою умовою для впровадження інноваційних підходів у викладанні.

Перспективи подальших досліджень у галузі фортепіанної освіти виглядають багатообіцяючими. Гібридні моделі навчання, що поєднують традиційні офлайн-формати з онлайн-навчанням, можуть стати основою для вдосконалення виконавських навичок. Дослідження ефективності таких моделей у різних контекстах дозволить виявити їхні сильні та слабкі сторони, а також сприяти розробці нових навчальних програм, що враховують сучасні потреби студентів. Одним із важливих напрямків подальших досліджень є розвиток міждисциплінарних підходів, які об'єднують елементи музикознавства, педагогіки та психології. Залучення фахівців з різних галузей може призвести до створення інноваційних навчальних програм, що враховують не лише технічні аспекти навчання, але й психологічні елементи, які впливають на процес навчання та творчий розвиток учнів. Крім того, дослідження міжнародної співпраці між музичними закладами може відкрити нові горизонти для обміну досвідом, що є важливим для впровадження нових методик викладання та підвищення рівня освіти. Поглиблене вивчення ролі соціальних мереж та платформ для обміну інформацією в контексті музичної освіти може стати ще одним важливим напрямком для досліджень. Використання цих ресурсів дозволить викладачам створювати інноваційні навчальні матеріали та надавати студентам доступ до корисних ресурсів у будь-який час і в будь-якому місці.

Отже, систематичне вивчення зазначених аспектів і впровадження нових педагогічних технологій можуть суттєво покращити якість фортепіанної освіти, забезпечуючи її актуальність і відповідність сучасним вимогам.

KAPITEL 6 / *CHAPTER 6* [6]
INCLUSIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF THE EXTENDED DAY GROUP IN THE CONTEXT OF PROBLEMS, CONTRADICTIONS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT

DOI: 10.30890/2709-2313.2024-32-00-015

Introduction

The topic of inclusive education is one of the most topical in the Ukrainian educational community and a leading direction of the state's educational policy. Despite the full-scale armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, the reform of inclusive education continues along with the definition of new priorities and tasks for the further development of education in Ukraine. This is also due to a number of international legal obligations of Ukraine, which stipulate the duty of states to provide inclusive education at all levels, without discrimination and on the basis of equal opportunities. After all, one of the key prerequisites for the existence of a fair, peaceful and sustainable global society is education, the purpose of which is to ensure full-fledged, inclusive quality education and to promote all opportunities for such education throughout life.

Inclusive education in Ukraine began to be implemented in 2009 primarily through legislative changes. This is evidenced by a number of laws, orders of the Cabinet of Ministers and orders of the Ministry of Education and Science of Ukraine, which regulate the organization of inclusive education, namely: The Law of Ukraine «On Education» [9], the Law of Ukraine «On Comprehensive General Secondary Education» [10], the Concept development of inclusive education [13], the Concept of the New Ukrainian School [14], the Procedure for Organizing Inclusive Education in General Education Institutions [18], and the Regulation on the Inclusive Resource Center [20], On Approval of the National Strategy for Creating a Barrier-Free Space in Ukraine for the Period up to 2030 [22], On Approval of the National Strategy for the Development of Inclusive Education for the Period up to 2029 and Approval of the Operational Action Plan for its Implementation for 2024-2026 [23].

[6]***Authors:*** *Oleksenko Svitlana, Savchenko Svitlana*

Today we can already say that Ukrainian inclusive education is focused not only on the active inclusion of children with special educational needs (hereinafter – SEN) in general secondary education institutions, but also gradually changes the emphasis in the system of mass education and the educational process in order to ensure the educational needs of all categories of education seekers. In particular, the National Strategy for the Development of Inclusive Education for the period until 2029 states: «The paradigm of modern Ukrainian education involves a departure from the medical and the transition to a biopsychosocial model of human perception» [23].

The authors of the article also consolidate the opinion of foreign scientists G. Kayili & S.S.Y. Dogru, who note: «Inclusive education is a special education program that provides support services to people with special educational needs to continue education at all levels together with peers» [4].

6.1. Inclusive education in modern scientific research.

It should be noted that thanks to domestic and foreign scholars, there is a sufficient theoretical and practical basis for solving the problems of inclusion. International experience is important in matters of inclusive education. M. Ainscow, M. K. Barnes, L. Barton studied the history of the development of inclusive education.

M. Ainscow, J. Andrews, N. Brazil, T. Booth, J.M. Deppeler, D.H.P. Harvey, J. Lupart, C.F. Webber, L. Jackson, M. King-Sears, T. Loreman, D. McGee-Richmond, T. Mitchell, A. Ford raised general theoretical problems of inclusive and integrated education. M. Ainscow, K. Rabb & J. Andrews, L. Barton, L. Florian, P. Cooper, B. Jacobs, J. E. Talbert & M. W. McLaughlin paid attention to the peculiarities of the training of teachers of inclusive schools abroad.

The scientific achievements of Ukrainian scientists are no less valuable. The aspect of professional training of specialists in inclusive education deserves special attention. General organizational pedagogical aspects are presented in the works of L. Budyak, I. Dmitrieva, S. Kalaura, A. Kolupaeva, T. Sak, N. Sofiy,

 ISBN 978-3-98924-062-9

I. Shorobury. The theoretical and methodological principles of professional training of specialists of higher educational institutions were reflected in the works of A. Aleksyuk, Yu. Boychuk, V. Kushnir, O. Polishchuk. Scientists R. Horbatyuk, T. Gura, O. Guziy, O. Dubaseniuk, S. Sysoeva drew attention to the state of professional training in higher educational institutions.

Such domestic scientists as: V. Bondar, I. Ivanova, A. Kolupaeva, O. Savchenko, V. Sinyov, O. Stolyarenko, Yu. Tyshchenko, G. Shevchuk, M. Sheremet and others devoted their research to the problem of attracting children with special educational needs to study in institutions of general secondary education. We should mention the theoretical studies on the essence and specifics of inclusive education and the methodological foundations of its implementation in the educational process of general secondary education institutions by such researchers as: V. Boyko, N. Vasylenko, G. Davydenko, M. Zakharchuk, M. Malik, N. Nazarova, K. Ostrovska, O. Rasskazova, T. Skoryk, Yu. Shcherbyak.

The methodological developments of S. Akishyna, L. Budyak, L. Vavina, I. Kalinichenko, T. Skrypnyk regarding the modification of the educational environment in the inclusive conditions of the primary school, the organization of work with parents and specialists to improve the practice of education, upbringing and correction of children's development deserve attention with and without special educational needs.

It is also worth mentioning Professor Iryna Demchenko, who in her dissertation investigated the problem of preparing future primary school teachers for professional activities in the conditions of inclusive education [7].

Therefore, the issue of the inclusive educational environment of the extended day group, which is insufficiently covered in the scientific literature, remains an important aspect of coverage, which led to the preparation of this scientific investigation.

The purpose of the article is to highlight the current state of inclusive education, the features of the inclusive educational environment of the extended day group (hereinafter – EDG), the education of children with SEN in the conditions of inclusive education in the city of Kyiv.

6.2. Analysis of the state of inclusive education in extended day groups.

We have to admit that in Ukraine, the policy of inclusive education is actively developing, educational institutions with inclusive education, inclusive resource centers are being opened, and specialists who can work effectively in an inclusive environment are being actively trained. After all, inclusive education is a system of educational services guaranteed by the state, based on the principles of non-discrimination, consideration of human diversity, effective involvement and inclusion of all participants in the educational process, as stated in subparagraph 12 of section one of Article 1 and Article 20 of section two of the Law of Ukraine «On Education» [9].

In particular, in the city of Kyiv, we observe a constant growth of general secondary education institutions where children with SEN study. Table 1 shows data from the report «Education of Kyiv» [11].

Table 1 - Information according to the report «Education of Kyiv»

Academic years	2019/2020	2020/ 2021	Increase in % (for the last year)	2021/ 2022	2022/ 2023	Increase in % (for the last year)
Number of institutions of general secondary education	157	205	30%	251	251	-
Number of inclusive classes	558	837	50%	1196	1314	11%
Number of students (persons with SEN)	1018	1403	38%	1907	1963	3%
Number of assistant teacher rates	606	816	35%	1190	1264	6%

In the 2020/2021 academic year, there are 837 inclusive classes in 205 institutions of general secondary education, in which 1,403 children with SEN. Thus, the number of schools increased by 30%, classes by 50%, and students by 38% compared to the previous academic year. 816 rates of teaching assistants have been added to the staff lists of general secondary education institutions, which is 34% more than last academic year. At the same time, 80 special classes have been formed in 18 institutions of general secondary education, in which 756 people with SEN receive their education.

In the 2021/2022 academic year, 1,196 inclusive classes are operating in 251 general secondary education institutions, in which 1,907 people with SEN. This year, the number of schools increased by 22%, classes by 43%, and students by 36%. 1,190 rates of teaching assistants have been added to the staff lists of general secondary education institutions, which is a 46% increase compared to the last academic year. 79 special classes were formed in 18 institutions of general secondary education, in which 715 people with SEN receive their education.

In the 2022/2023 academic year, 1,314 inclusive classes are operating in 251 institutions of general secondary education, in which 1,963 people with SEN. Indicators of the number of inclusive classes increased by 11%, and the number of students with SEN in them increased by 3%. 1,264 rates of teaching assistants have been added to the staff lists of general secondary education institutions, which is 6% more compared to the last academic year. 69 special classes were formed in 16 institutions of general secondary education, in which 596 people with SEN receive their education. For each student with SEN, an Individual Development Program is developed by the team of psychological and pedagogical support and with the participation of the child's parents, psychological and pedagogical support is provided.

In institutions of general secondary education, in which special and inclusive classes, inclusive EDG have been formed, a safe environment is gradually being arranged, taking into account the individual characteristics of students with special needs. Currently, 178 resource rooms are equipped. Pupils with SEN have the opportunity to rest and develop in a specially equipped educational space, which is divided into zones: psychological relief, formation of self-care skills, other types of activities.

A clear trend is emerging: the number of general secondary education institutions is gradually increasing and the number of special ones is decreasing.

6.3. Features of the educational environment of the inclusive extended day group.

The inclusive EDG is no exception and also actively functions in the education system of the city of Kyiv and is an organic component of the inclusive educational environment. After all, in accordance with the Law of Ukraine «On Education» [9], the Law of Ukraine «On Comprehensive General Secondary Education» [10], the Procedure for Organizing Inclusive Education in General Secondary Education Institutions [18] and item 7 The procedure for creating groups of extended day in general schools and communal institutions of general secondary education [19] for persons with SEN who study in inclusive classes of institutions of general secondary education can be organized by the work of the inclusive EDG.

Therefore, a regular EDG will become inclusive if a person (persons) with SEN are included in its composition.

Officially, such groups became operational in September 2018. However, it should be recognized that there is no official quantitative data on inclusive EDG in the mentioned report. Maybe there wasn’t enough time to analyze such information, or maybe «COVID – 19» and the state of war in Ukraine got in the way. Despite this, we note: since inclusive EDG are formed for persons with SEN who study in inclusive classes of general secondary education institutions, we understand the dynamics of the situation.

The organization of the educational process is carried out takinginto account the peculiarities of the educational and cognitive activities of persons with special educational needs, IDP (individual development programs), IEP (individual educational plans, if available) and recommendations of IRC (inclusive resource center) [20].

Several specialists accompany the educational activities of students with SEN in the inclusive EDG. Usually, in addition to the teacher of the EDG, a teacher’s assistant, a psychologist, and correctional teachers work with the child.

Therefore, one of the important issues of creating an inclusive educational environment in the EDG is the level of readiness of teachers to work with children with

 ISBN 978-3-98924-062-9

SEN. The study, which was conducted in April 2024, was devoted to the study of problematic issues and current areas of professional development of teachers in working with children with SEN. It was found that the majority of teachers rate their own knowledge in the field of inclusive education quite highly. 70% of teachers have a high level of internal motivation to work with children with SEN, 24% – external positive and 6% – external negative motivation. Among the problems, educators (about 70%) note the difficulties associated with establishing social interaction with the participants of the educational process and internal barriers, and 30% – difficulties that arise due to inconsistencies in organizational issues. Among the directions of their professional improvement in this area, teachers consider the following to be relevant: methodical (35.4%), psychological knowledge and skills (41.8%), knowledge of regulatory and legal support of inclusive education (22.5%) [17].

Interaction of all specialists and cooperation with parents of children with SEN, who are actively involved in the educational process and work with teachers on the basis of cooperation, trust, tolerance and understanding, is an integral component of a successful learning outcome and a comfortable stay in an inclusive EDG.

Today, there is already a successful experience when the parents of such children get jobs as assistants in order to be with the child as much as possible and help him master his studies as professionally as possible.

So, it can be noted that the development of an inclusive educational environment in the inclusive EDG is ensured both by organizational measures (creating new classes, opening positions of assistants), and by improving the qualifications of teachers.

But it should be recognized that the inclusive EDG still has many difficulties on the way to its formation, including the professional unpreparedness of the teaching staff to work withchildren with special educational needs, the architectural inadequacy of the buildings of general secondary education institutions, and the insufficient level of education. Development of the regulatory and legal framework, insufficient funding, academic overload of educational programs that are difficult to adapt to the educational needs of the specified category of children, insufficient level of methodological support, negative attitude of some teachers and parents to inclusive education. This state of affairs can be explained primarily by the fact that the inclusive EDG is still developing, and the listed topical issues can become topics of further scientific research.

Conclusion.

The creation of a favorable inclusive educational environment, the introduction of innovative models of social assistance and support for persons with SEN are among the most urgent issues of education development in Ukraine.

Therefore, we must state: adaptation of persons with SEN to study in educational institutions is a long and complex process caused by certain objective difficulties of a socio-psychological, pedagogical and professional nature. One of the priority tasks of the social policy of the state today is to protect the rights of children with SEN to receive quality education through the creation of an inclusive educational environment, in particular, an inclusive EDG.

Based on analytical data and the results of modern research, it can be noted that the progressive development of an inclusive educational environment continues, which is expressed in an increase in the number of inclusive classes and the number of students with SEN. The number of assistants increases, the professional skill and motivation of educators who work in EDG with children with SEN increases.

 ISBN 978-3-98924-062-9

KAPITEL 7 / *CHAPTER 7* [7]
NEXT-GENERATION HIGHER EDUCATION PEDAGOGY: MAIN TRENDS

DOI: 10.30890/2709-2313.2024-32-00-046

Introduction

In the rapidly evolving landscape of higher education, the dynamics of teaching and learning are undergoing profound transformations driven by technological advancements, societal changes, and educational research. This article delves into the next-generation pedagogical principles that are shaping the future of higher education. The exploration of these principles is not only globally significant but also imperative at national and institutional levels, offering insights that are invaluable to universities and educators alike. At a global level, the adaptation of next-generation pedagogical practices addresses the pressing need for educational systems to prepare students for an increasingly interconnected and complex world. The Fourth Industrial Revolution, characterized by the integration of digital technologies and artificial intelligence across industries, demands a reevaluation of traditional teaching methods to foster skills such as critical thinking, creativity, and adaptability (World Economic Forum, 2020). This shift underscores the urgency for higher education institutions worldwide to embrace innovative pedagogical approaches that cultivate future-ready graduates capable of navigating this new era.

Nationally, the implementation of advanced pedagogical frameworks is pivotal in enhancing the competitiveness and productivity of the workforce. For instance, a study conducted by the National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine (2018) emphasizes the role of higher education in driving economic growth and societal development through tailored educational strategies that align with industry demands and technological advancements. This national imperative underscores the necessity for universities to adopt forward-thinking pedagogical models that not only meet current educational needs but also anticipate future challenges and opportunities.

At the institutional level, the adoption of next-generation pedagogy offers universities a strategic advantage in attracting and retaining students, enhancing

[7] ***Authors:*** *Cherepiekhina Olha, Bulanov Valerii*

learning outcomes, and fostering a culture of innovation. Research by Johnson et al. (2019) highlights that institutions integrating student-centered approaches and active learning methodologies experience higher levels of student engagement and academic achievement. This evidence underscores the practical utility of evolving pedagogical practices for educators seeking to optimize teaching effectiveness and student success in higher education settings [1; 2; 3].

Scientifically, the exploration of next-generation higher education pedagogy addresses a critical gap in educational research, providing evidence-based insights into effective teaching methodologies and learning environments. Recent studies, such as those by Siemens and Long (2019), advocate for the integration of adaptive learning technologies and personalized learning experiences to cater to diverse student needs and preferences. Such research not only advances theoretical frameworks but also informs practical applications that are essential for driving educational innovation and improvement. In summary, the investigation into next-generation higher education pedagogy is essential for its global, national, institutional, and scientific implications. By examining contemporary trends and empirical research, this article aims to elucidate the transformative potential of innovative pedagogical approaches in shaping the future of higher education [4; 5; 6].

7.1. Global trends that determine the development of higher education and higher education pedagogy in the coming years

Drawing upon an extensive review of current scholarly literature, we have articulated these 20 key trends that are anticipated to significantly influence the development of higher education pedagogy and the organization of educational processes in universities over the next two decades:

1. Technology Integration: The proactive adoption of IT technologies and online courses to create hybrid learning models.
2. Personalized Learning: Leveraging student data for adaptive curriculum

planning tailored to individual needs and learning modalities.

3. Interdisciplinarity: Heightened attention to interdisciplinary programs aimed at fostering comprehensive problem-solving skills.

4. Project-Based Learning: Embracing project methodologies that engage students in real-world challenges, promoting critical thinking and practical application.

5. Globalization of Education: Increasing collaboration among universities globally, facilitating international exposure and exchange for students.

6. Cross-Cultural Competence: Educational initiatives emphasizing the development of intercultural communication and global citizenship.

7. Social Responsibility: Growing emphasis on ethical dimensions of education and the cultivation of socially responsible graduates.

8. Research Integration: Embedding research activities within educational curricula to involve students in scholarly inquiry and innovation.

9. Evolving Educator Roles: Transitioning from traditional lecturing to facilitation roles that empower and support student-centered learning.

10. Emotional Intelligence: Focus on nurturing emotional intelligence among educators and students to enhance interpersonal skills and resilience.

11. Lifelong Learning: Promoting continuous learning initiatives across various life stages to adapt to evolving career demands.

12. Sustainable Development: Incorporating sustainability themes into educational frameworks to prepare students for global environmental challenges.

13. Critical Thinking Development: Sharpening analytical skills and critical thinking amidst the complexities of information abundance.

14. Student Governance Engagement: Empowering student bodies to participate in university governance and policy-making processes.

15. Enhanced Access to Education: Ensuring equitable access to education for students from diverse socioeconomic and cultural backgrounds.

16. Artificial Intelligence Applications: Utilizing AI technologies to automate educational processes and personalize learning experiences.

17. Health and Well-being Focus: Prioritizing student mental health and overall

well-being as integral components of educational success.

18. Assessment Innovation: Shifting towards formative assessment strategies and feedback mechanisms to support continuous improvement.

19. Industry Collaboration: Strengthening partnerships between academia and industry to enrich student learning through practical experience.

20. Open Educational Resources: Promoting the use of open educational resources to democratize access to quality education globally.

7.2. Description of some trends

These trends reflect the evolving educational landscape shaped by societal shifts, technological advancements, and the evolving needs of students, projecting the future of higher education into the next two decades.We will describe some of the trends in the development of higher education pedagogy in the 21st century.

1. Integration of Technologies: The application of online learning platforms, such as MOOCs, facilitates the creation of accessible and flexible programs. Research indicates that 70% of students perceive online learning to be at least as effective as traditional methods (Weller, M. (2020). *25 Years of Ed Tech*). The use of online courses and hybrid learning models is transforming conventional educational approaches, allowing students to learn at their own pace and on their own schedule, while providing access to diverse resources. Technology also enhances interaction between students and educators. Universities are implementing online learning platforms like Coursera, which offers access to courses from leading global institutions. This enables students to engage in flexible learning and obtain certificates. For instance, the "Machine Learning" course from Stanford University on Coursera has gained immense popularity (Ng, A. (2012). *Machine Learning*). The integration of virtual and augmented reality in education is expected to become commonplace. Programs like "Immersive Education" could become essential in medical schools for preparing students for clinical practice (Baker, R. (2022). *The Future of Virtual Reality in*

Education) [7].

2. Personalization of Learning: The use of data analytics to create individualized learning pathways is gaining traction. Research indicates that personalized learning significantly enhances student success (Perrone, V. (2021). *Personalized Learning in Higher Education*). Leveraging student data to develop tailored curricula addresses their specific needs and interests. This approach improves learning outcomes, as students receive content aligned with their preparedness levels and learning styles. Personalized learning also boosts motivation and engagement. Universities are adopting platforms like Knewton to adapt learning materials to student requirements, enabling the creation of customized educational trajectories. For instance, the Knewton project adjusts content based on a student's performance (Knewton. (2020). *Personalized Learning*). It is anticipated that by 2030, over 70% of universities will implement adaptive learning platforms utilizing artificial intelligence for personalization. For example, the Carnegie Learning system has already demonstrated positive results in improving educational outcomes (Carnegie Learning. (2021). *Personalized Learning Outcomes*).

3. Interdisciplinarity**:** Education is becoming increasingly integrated, enabling students to acquire skills across multiple disciplines simultaneously. This enhances creative potential (Repko, A. F. (2017). *Interdisciplinary Research: Process and Theory*). By combining knowledge from various fields, students gain a holistic understanding of complex issues. This approach also fosters creative thinking and innovative solutions, preparing students for work in multifaceted environments. The "Global Studies" program at the University of California integrates insights from diverse disciplines to analyze global challenges, allowing students to explore issues from economic, social, and cultural perspectives (UC Berkeley. (2021). *Global Studies*). It is expected that by 2030, most educational programs will adopt an interdisciplinary approach, equipping students with competencies across multiple areas simultaneously. Institutions like MIT are already developing programs that blend science, technology, and the humanities (MIT. (2023). *Interdisciplinary Learning*).

4. Project-Based Learning: Engaging students in real-world projects fosters the

development of critical thinking and teamwork skills (Barron, B. & Darling-Hammond, L. (2008). *Powerful Learning: What We Know About Teaching for Understanding*). This approach encourages students to actively seek solutions and apply theoretical knowledge in practical contexts. Additionally, project-based learning enables students to build portfolios that can enhance their employability.

University courses like "Design Thinking" at Stanford University focus on solving real problems through project work, allowing students to tackle actual cases and develop their practical skills (Stanford d.school. (2021). *Design Thinking*).

It is anticipated that project-based learning will become a primary instructional method in universities, accounting for up to 50% of the time spent on learning. For instance, the "Project-Based Learning" program at Georgia State University is already demonstrating success in preparing students for the workforce (Georgia State University. (2022). *Project-Based Learning Initiatives*) [2].

5. Globalization of Education: Universities are increasingly collaborating on an international level, establishing exchange programs and joint research initiatives (Knight, J. (2016). *Internationalization of Higher Education*). Growing international cooperation among universities opens new opportunities for students, including exchange programs and collaborative research. This fosters the development of intercultural competencies and broadens students' perspectives. Moreover, globalization of education aids in aligning curricula with international standards.

The Erasmus+ program enables European students to study in other countries, facilitating the acquisition of international experience. This provides students with cultural and academic exposure across various nations (Erasmus+. (2020). *Erasmus+ Programme*). It is anticipated that by 2030, 50% of higher education students will participate in international exchange programs. The Erasmus+ program will continue to expand its offerings, engaging more countries in the process (Erasmus+. (2021). *Future of Erasmus*).

6. Cross-Cultural Competence: Educational programs are increasingly incorporating elements of intercultural communication to prepare students for the global job market (Deardorff, D. K. (2009). *The Sage Handbook of Intercultural*

Competence). Training in cross-cultural communication is becoming a crucial aspect of equipping students for work in international settings. Students learn to understand cultural diversity and adapt their communication strategies accordingly, which enhances collaboration within global teams. The University of Georgia is implementing courses in intercultural communication that help students develop cross-cultural skills, preparing them for roles in international teams (University of Georgia. (2020). *Intercultural Communication*). It is anticipated that by 2030, universities will mandate intercultural communication courses for all students, ensuring their readiness for global employment. For instance, the University of Georgia is already executing such initiatives (University of Georgia. (2022). *Intercultural Competence Curriculum*) [4].

7. Social Responsibility: There is a growing emphasis on education that fosters active and responsible citizens (Hollis, S. (2016). *Education for Social Responsibility*). Universities are increasingly focused on nurturing socially responsible citizens, which includes teaching ethical principles and encouraging active participation in addressing social issues. Students are evolving into not only professionals but also engaged members of society. Institutions like Capitol University are actively implementing social responsibility programs, where students engage in projects aimed at improving their communities (Capitol University. (2019). *Social Responsibility Programs*). It is anticipated that by 2030, universities will more vigorously adopt social responsibility initiatives, involving students in community projects. The University of Texas conducts programs focused on the development of community initiatives (University of Texas. (2021). *Social Responsibility Initiatives*).

8. Research Activities: Integrating research into the educational process encourages students to engage in scientific inquiry and critical thinking (Brew, A. (2013). *Research and Teaching: Beyond the Divide*). This integration allows students to develop critical analysis skills and a scientific approach, enhancing their readiness for academic work and careers in science. Students can apply the knowledge gained to address pressing issues. Eastern Washington University offers programs that incorporate research into the curriculum, encouraging students to participate in

scientific projects (Eastern Washington University. (2020). *Research Opportunities*). It is anticipated that by 2030, 60% of higher education students will engage in research activities, making it an integral part of the educational experience. This will strengthen the connection between education and research (National Science Foundation. (2020). *Research Participation Trends*).

8. Research Activity: The integration of research into the educational process encourages students to engage in scientific inquiry and critical thinking (Brew, A. 2013. Research and Teaching: Beyond the Divide). This integration allows students to develop skills in critical analysis and a scientific approach, enhancing their readiness for academic work and careers in research. Students can apply the knowledge gained to address current issues. Eastern Washington University offers programs that incorporate research into the learning process, encouraging students to participate in scientific projects (Eastern Washington University. 2020. Research Opportunities). It is anticipated that by 2030, 60% of higher education students will be involved in research activities, making it an integral part of the educational process. This will strengthen the connection between education and research (National Science Foundation. 2020. Research Participation Trends).

9. The Changing Role of the Educator: In today's educational landscape, instructors are transitioning from mere knowledge transmitters to facilitators who support learning (McCune, V. & Hounsell, D. 2005. Student Learning and Academic Understanding). Educators are no longer just repositories of information; they assist students in engaging with the material, transforming the dynamics of the learning process, where students take a more active role. Instructors promote a research-oriented approach and encourage critical thinking.

Professors at the University of California adopt facilitator strategies, encouraging students to actively participate in the learning process through group projects (UC Davis. 2020. Teaching Strategies). It is expected that by 2030, educators will increasingly resemble coaches who support and guide students in their learning journeys, focusing on the development of soft skills (Merrill, M. D. 2021. The Future of Teaching).

Summary and conclusions.

In conclusion, the evolving landscape of higher education demands an urgent reexamination of pedagogical approaches to address the complexities of the 21st century. As technological advancements reshape educational delivery, institutions must embrace innovative teaching methods that foster critical thinking, creativity, and adaptability among students. The integration of personalized learning pathways and interdisciplinary frameworks not only enhances student engagement but also equips graduates with the diverse skill sets necessary for a rapidly changing global workforce.

Moreover, the emphasis on cross-cultural competence and global collaboration underscores the need for universities to prepare students for international challenges and opportunities. By cultivating intercultural awareness and communication skills, institutions can produce graduates who are not only knowledgeable but also socially responsible and culturally sensitive.

As universities adopt these transformative practices, they must remain agile, continually assessing and refining their strategies to align with emerging trends and societal demands. The 20 trends identified in this article represent a pivotal shift toward a more dynamic and inclusive educational paradigm, ensuring that higher education remains relevant and effective in addressing contemporary challenges. Ultimately, these changes will empower institutions to fulfill their critical role in shaping informed, engaged, and innovative leaders for the future.

Prospects for Future Research:

The integration of research into higher education pedagogy presents numerous avenues for future investigation. First, exploring the effectiveness of various pedagogical models that incorporate research activities can provide insights into best practices for enhancing student engagement and learning outcomes. Additionally, longitudinal studies examining the long-term impact of research participation on graduates' career trajectories and competencies will be valuable. Another important area for research is the role of interdisciplinary collaboration in fostering innovative research projects among students. Investigating how diverse academic backgrounds

ISBN 978-3-98924-062-9

contribute to problem-solving and creativity in research can inform curriculum design.

Furthermore, the development of technology-enhanced research methodologies, such as online collaborative platforms and digital tools, warrants exploration to assess their effectiveness in facilitating student involvement in research. Finally, understanding the barriers students face in engaging with research, particularly among underrepresented groups, will be crucial for creating inclusive and equitable research opportunities. By addressing these areas, future research can significantly contribute to the evolution of higher education, ensuring that pedagogical practices not only foster academic excellence but also prepare students to tackle complex societal challenges.

KAPITEL 8 / *CHAPTER 8* [8]
SIMULATION HYPOTHESIS: WHO LAUNCHED THE UNIVERSE?

DOI: 10.30890/2709-2313.2024-32-00-037

Introduction

Recently, the simulation hypothesis has attracted increasing attention and interest, although its origins can be traced back to Plato's famous ideas about shadows on cave walls. In the middle of the last century, Polish science fiction writer and philosopher Stanislaw Lem described the idea of simulation in his story about the crazy Professor Corcoran. At the same time, serious physicist John Archibald Wheeler wrote a book "It from bits", in which he substantiates the thesis that the physical world is based on bits of information (Wheeler, 1989). Now the main idea in the simulation hypothesis is the assumption that in the process of technological progress, developed civilizations are able to simulate universes due to the rapid development of computer technology. In such a situation, there is a very high probability that we are living in a computer simulation (Virk, 2019). The only question is: will advanced civilizations - if they exist - really want to create such simulations and are there, in principle, other candidates for this role? In this essay I would like to consider these questions in the most general terms. Much of this is of course speculation at this point, but these ideas can be developed and tested.

8.1. Information as the main player

Simulation is an information process, and information is one of three types of system-forming relations. The elements of a system interact with each other, and in the most general case, exchange only matter, energy, and information. The universe can be considered a system that includes the rest of the hierarchy of various systems that form all the diversity of our world. Thus, everything in the universe can be reduced to three fundamental categories - matter, energy, and information. There are many

[8]**Authors:** *Simchuk Andriy Pavlovich*

definitions for each of these categories, but since they are fundamental, the essence and function of each can only be understood in relation to the other two. Intuitively, matter can be defined as a carrier of energy and information, since both energy and information are immaterial and cannot exist without a carrier. Substance and field are usually defined as matter, but both also have energy and information, that is, they contain these categories in addition to the material basis. We know that energy and information can be taken from a material carrier and transferred to another. If we can remove some of them, then we must admit that we can remove everything. So what remains? - It is impossible to know, since there is no more accessible information.

That about which it is impossible to obtain any information does not exist in our world. But information and energy require a carrier. Therefore, this carrier - if it exists - is not in our world. An analogy arises when a virtual space filled with objects is realized on a computer. In this case, everything happens in the processor, where the information is processed in accordance with the programs. The processor itself is outside the world that it simulates, but at the same time serves as a carrier of energy and information for it. The nature of the processor does not matter, but for the simulation it appears to be simultaneously present nowhere and everywhere, since it processes all points of the simulation space and is therefore incognito present at each point as a necessary carrier. In this case, for the processor, all objects of the simulation are in the same place, and this can be confirmed by the existence of quantum entanglement.

Energy is the ability to do work or the quantitative characteristic of motion in a broad sense, and information is a certain order in which this motion occurs, it determines whether communication is possible or not. Only information from the three categories implies the presence of a source and a receiver of information. This means that the elements will interact only if there is a certain correspondence between them. In reality, we deal with energy and information in any interaction and know nothing about their carrier. Therefore, we call matter a complex of two immaterial categories, suspecting only that something is hidden behind them. In any case, the spin was recently separated from the particle in an experiment (Aharonov *et al.*, 2023)

ISBN 978-3-98924-062-9

confirming that the particle is probably not a true material carrier.

Thus, we must accept the principle of correspondence, which allows participation. Any interaction is possible only if there are similar qualities that allow objects to exchange relevant information. You can shout something to the deaf and dumb as much as you like, but they will not hear anything, because they do not have the appropriate instruments for this. There is energy, but no information can pass through, and this prohibits interaction. If we imagine a world where individuals can communicate only through sound, and some of them are deaf-mute, then the deaf-mute individuals will be excluded from this world. Of course, one might think that they will be united by a common space...

It is natural for humans to imagine a three-dimensional space, and if the theory requires more dimensions, then, of course, they must be curved and closed. But, for example, an amoeba lives by taxis, namely gradients, when some variable (salt concentration, for example, or light intensity) increases in one direction from this amoeba and decreases in the opposite direction, and it reacts to this gradient by moving, that is, it lives in a one-dimensional space. This protozoa has no "concept" of three-dimensional space and does not "know" anything about its existence. Perhaps, like the amoeba, we cannot imagine that space can have more than three full dimensions.

In the case of a simulation, space is virtual and it is simpler and more logical to consider it a derivative of the interaction and not vice versa. Ideas about the secondary nature of space have already been expressed (Swingle, 2018). Interacting particles, exchanging information about their coordinates, form each other's "representation" of the corresponding space. Fundamental interactions are different from each other and therefore should create different spaces. The only quality we can attribute to space (understanding that it is virtual) is its dimensionality. Therefore, different interactions should apparently generate spaces of different dimensions. The strong interaction could be considered almost one-dimensional, since the gluon field is compressed into a tube connecting quarks or nucleons with each other. The electromagnetic wave is transverse in three-dimensional space, and perhaps this interaction creates a two-dimensional space, and the gravitational interaction can form a three-dimensional space.

If we imagine the birth of a four-dimensional space from a singularity and take this point as the origin, then the distance from the center can be considered the time that has passed since the Big Bang, where the future is outside in all directions. The three-dimensional universe should then expand with increasing time (distance from the origin). Perhaps in such a model, gravity can only be explained by the known fact of time dilation depending on mass (energy): the higher the mass (energy) density, the more time it takes for a processor to obtain the results of all possible calculations. As a consequence, masses should curve their trajectories in four-dimensional time towards each other. In such a model, empty spaces in the Universe should obviously expand faster than those with clumps of mass, and this could explain the problems with the Hubble constant (NASA Hubble Mission Team, 2019). And black holes are not tunnels to other universes, but wells into the past. In addition, the problem of the large size of ancient galaxies (Glazebrook *et al*., 2024) may be related to the fact that time is counted from the very beginning in a straight line, and the light from these galaxies comes to us in a spiral segment. The universe described here can be schematically represented as a tetragonal pyramid, where the square base with four corners symbolizes four-dimensional time, its volume represents three-dimensional gravity, flat faces represent two-dimensional electroweak force, and the edges look like one-dimensional strong force. The birth of such a world is directed from the base to the top, and evolution, conversely, from the top to the base. The "perception" of the amoeba slowly crawls along the edges of the pyramid, and human consciousness lives inside its volume.

The system described appears hierarchical. Usually, the hierarchy of space dimensionality is considered starting from 0 (a point). Spaces with higher dimensions are formed by a series of movements in perpendicular directions: the movement of a point forms a 1-dimensional line; its movement forms a 2-dimensional plane; the movement of a plane creates a 3-dimensional volume. However, the reverse sequence seems more natural, if only because in the hierarchy the transition to each higher level is accompanied by a reduction in the degrees of freedom (Nicolis, 1986, p. 1). This may also be indicated by the growth of energy/mass in the series from neutrinos through leptons to baryons. Three-dimensional interaction is folded into two-dimensional, and then into one-dimensional, and each time this is associated with an increase in energy. In such a hierarchy, any events with leptons (2-dimensional level), for example, should be regularly accompanied by events on the 3-dimensional level (neutrinos), and events with baryons should generate consequences both on the 2-dimensional level (leptons) and on the 3-dimensional level (neutrinos). Of course, all this is just speculation but some ideas can be tested.

8.2. Mind and civilization

Those who talk about the simulation hypothesis often mean that our universe was created by some other advanced civilization (Virk, 2019). Perhaps so, but this does not solve the problem. Because this civilization can be simulated by other civilizations, but this cannot continue indefinitely. There must be a first civilization somewhere. So who simulated the universe? I do not think that a more advanced, namely reasonable, civilization could or even intended to do so. Why? The concept of civilization is very vague, and based on existing ideas, a population of ants can be considered a civilization: they build complex engineering structures, herd and protect aphids, grow mushrooms in special rooms, and even arrange battles (Weber, 1966). Yes, they are definitely not reasonable and their behavior is written in genes, but human behavior and intelligence (I use the term in the text as the ability to solve problems) are also largely determined by genes (Bouchard Jr., 2013).

The concept of reason is broader than intelligence, but its definition is also vague. Its mechanisms are not yet understood, but we can infer it from its results. I consider the mind as a means by which a person is aware of the consequences of his actions and on this basis chooses those that increase this ability or, at least, do not decrease it. Part of this definition can be attributed to free will. Freedom itself can be considered as the ability to act spontaneously. Will is always vectorized, and free will can be considered a conscious choice from existing possibilities. Mind differs from free will only in that the will can be directed at any result, even a negative one, such as murder, while

ISBN 978-3-98924-062-9

rational choice is always aimed at increasing rationality, namely, at continuing reason, improving the environment (knowledge, technology, efficiency, *etc.*). After all, understanding the consequences of its actions, the mind will not harm itself. There is no evil mind - this is an oxymoron. Only the will can be evil. Any action can be analyzed from the point of view of this criterion and thus choose the best of all possible actions. Reason seems to limit freedom. But this is only the first impression. Yes, indeed, of all the possible options, few are reasonable, and although most of them are unreasonable decisions – and this majority gives a feeling of freedom – but in the end they will lead to a dead end, from which there will be no acceptable way out at all. It is clear that rationality itself is relative, since it depends on the amount and correctness of accumulated knowledge. Therefore, without knowledge there can be neither free will (after all, even murder requires knowledge) nor reason. I think that civilization is a way of life for reasonable individuals.

All biology obeys, to put it simply, one single principle written in the genes: "You must reproduce better, faster and more than your neighbor." To reproduce more than your neighbor, you need to eat more other organisms than your neighbor, and to do this you need to kill more of them than your neighbor, and, if possible, remove the neighbor himself. Therefore, all biology is the continuous eating of one by another and continuous reproduction. Eating causes suffering, and reproduction requires death. Fear, torment and death permeate the biosphere. Why then, when you come, for example, to a clearing on the shore of a beautiful lake, do you warm yourself sweetly and relax peacefully? The animal nature whispers to you that there are no organisms around that are dangerous to you, they are present to others and constantly feed on them around you, they eat anything and everything that can be eaten. The entire surrounding space is filled with crying, suffering and torment that is silent to your ear. But here nothing threatens you, and your psyche, recorded in your biological part, helpfully gives you peace of mind, filling your blood with narcotic biochemistry. If not for this, your psyche would not have survived this vast ocean of fear and torment. Where else could hell be if not here? People do not notice this, because they evolved in this environment. This can only be understood by the mind.

I have already cited ant populations as an example of imitation of civilization, but this is a special case, although not in our favor. Any ecologist knows that each population completely fills its ecological niche. If the niche grows, then the number also increases, and vice versa. Ants, for example, by growing mushrooms, increase the capacity of their niche. That is, technology allows for the expansion of a niche's capacity. This is exactly what happened to humanity. However, can population growth in response to niche expansion be a conscious choice of sages? For what purpose? There is another aspect that should be taken into account. Available resources and energy entering an ecosystem are always limited, and the expansion of one niche is only possible at the expense of other niches, other organisms. This will certainly lead to a simplification of the ecosystem and a decrease in its sustainability. The purely biological reaction of humanity in response to the technological expansion of the niche, of course, led it to one of the dead ends where reasonable civilizations do not go.

Against this background, one can see how absurd the idea is that civilizations should leave gigantic, noticeable traces in the universe. How do you have to hate your own, albeit biological, home, your cradle, in order to destroy it all, and use all the material of the system in order to build, as some think, the pinnacle of the imagination of "civilization," the so-called Dyson Sphere? Is it worth destroying everyone around in order to maximize your niche and multiply uncontrollably? For what matter? I am absolutely sure that no civilization will ever do this. Because the Dyson Sphere is the ultimate dream of a population, not a civilization. This is exactly what ants would do if someone gives them the right technology.

Biological populations are always regulated by feedback, for example, predators, diseases, etc. Lemmings at the end of a breeding season become sterile due to stress and drown *en masse* in the ocean. I am afraid that similar feedback may again be a sharp contradiction between the level of our technology and the masses. Growing prosperity frees up time and facilitates the involvement of the masses in politics, and at the same time the spread of social networks allows any adventurers to influence the mass preferences and set dubious goals.

There are many different systems of government, however, creativity, and therefore development, is possible only where there is freedom. Therefore, totalitarian societies, unlike democratic ones, do not evolve, but most often, on the contrary, degrade. Totalitarian societies are a return to the most conservative, essentially animal state, where alphas control everyone. However, the disadvantage of democracy is that the majority that elects is always incompetent. And elections usually resemble a game of roulette. That is why even democracy is impossible in a reasonable civilization. It cannot rely on the random choice of incompetent people simply because voting cannot find a rational solution to a problem. No one has ever chosen between the Theories of Ether and the Special Theory of Relativity by a majority vote. But any problem can be solved by the scientific method. Reason depends on accumulated knowledge. One person cannot know everything, but a rational person will help others to improve, expanding their overall competence. Rational individuals are able to independently assess their area of competence, make the right decision about participating or not participating in solving a problem, and therefore do not need control from others, including laws. This type of society can be called anarchy. You may think that anarchy can lead to chaos. This is true for pre-reasonable societies, but not for reasonable civilization.

Where are reasonable civilizations in the universe? Mind lies in the denial of the animal, reasonable people cannot normally relate to the biological way of life, knowing that this horror is constantly happening around. Therefore, reasonable civilizations, as soon as they get the opportunity to go into space, will never live on inhabited worlds! Inhabited, namely biological worlds, are universal bioreactors, where life must evolve to the doors of reason. And this is normal for biology. There is no other way to achieve reason except through suffering. But these worlds are not a place for reasonable people. If you have been high enough in the mountains or in high enough, cold latitudes, where there is a minimum of life, you will remember the feeling of inner purity that filled you. This is because there is less torment around. On uninhabited worlds, the pressure of torment is reduced to a minimum. Therefore, I am sure that this is where real reasonable civilizations live. The Kingdom of Reason is there, in space, where they live according to rationality, and therefore control their lives, their future and their

 ISBN 978-3-98924-062-9

evolution, rationally changing their destinies and heredity in order to leave the biological food chains, get rid of diseases and suffering.

I am sure that reasonable civilizations are not represented by any of the giant galactic empires or federations that science fiction writers love to describe and traces of which our astronomers are looking for. Reasonable civilizations, I believe, are located in different places in space and are represented by a number of relatively small societies sufficient to maintain the level of civilizational development, and the connection between them allows them to develop as a common community. At the same time, they do not have special institutions of management, control and coercion. The development of technology shows a steady trend towards miniaturization of devices. For example, 3D printers allow for the production of a large number of different items in small quantities. The technology is approaching the ideal option for such civilizations. What's next?

Organic evolution is aimed at improving the qualities of the organism and its intelligence as a tool for achieving biological goals, not reason. Reason is a by-product of evolution. Its demands do not coincide with biological goals. Therefore, when reason arises, it does not develop further naturally. From the threshold of reason, evolution can only be artificial, conscious. The existing society does not create conditions for the mass evolution of reason. They are not among the goals of the market system, are not included in the programs of political parties or other public organizations. And reason can develop spontaneously only in the form of separate isolated cases, but this is not enough, since evolution of the mind can continue only through the development of appropriate technologies that can provide those needs, different from the usual ones. At the same time, the development of technologies while maintaining the status quo only deepens the contradiction between them and the mass people. How can the emergence of civilization occur? - For example, by creating bases on other uninhabited planets (if we still have time).

Thus, it is not the absence of civilizations in the universe that prevents the creation of a simulation. I am sure that they exist, and of course it is understandable why rational individuals would never conduct such experiments? Who would take upon themselves,

 ISBN 978-3-98924-062-9

on their conscience, the entire volume of horror and torment that the simulation would bring to life? Or is there someone who considered the moral "costs" worth the goals set and launched the simulation? I think there is a candidate for such a role. This is dissipative chaos, which in complex systems becomes a processor that creates order itself and simultaneously processes information (Nicolis, 1986, pp. 2-3, 321-339). But why does the Processor need a simulation?

8.3. «God at the mirror»

If there is any chaotic complex dissipative process, then it will necessarily become a processor that creates order and processes information. If such a Processor is the author of our universe, then it is obvious that in the created world there can be nothing more complex than the Processor itself. If we already have self-consciousness, then we cannot deny it to the Processor itself. The fact that our world is characterized by conservation laws, for example, of energy, means that the Processor is an isolated system, when all connections and processes exist only inside. It is difficult to imagine how a completely isolated consciousness feels. When experiments on sensory deprivation were conducted, the subjects also experienced hallucinations (Grassian, 2023), but these people knew themselves before the experiment. What if consciousness needs to start from scratch? Such a closed consciousness, in order to know itself, must split within itself in order to reflect itself as in a mirror, but this mirror must be impartial. The only way to implement such a task would be to create a model in which individual structures evolve in such a way that at a certain stage of this evolution they are able to use the capabilities of the Processor for their own benefit. In this case, such structures will be able to study their universe, consciousness and mind, and therefore the Processor itself. To be impartial, such a model must be probabilistic.

If you play a computer game many times, the results will be different. But you can create a model of the game, where there will be all the options with different probabilities — this is the entire game from beginning to end in superposition. Such an approach will allow you to get all possible results and maximum information.

Such a model of the universe, obviously, could solve the problems and give the Processor all the answers it needs. However, the question remains: why did it start the process of simulation in real time? After all, then the result of the simulation becomes unpredictable. I think because he was horrified by the result. This whole model turned out to be a monstrous "bag" of the suffering of death and the horror of biological evolution. Reproduction and devouring. The pre-rational state in evolution has become especially terrible, when they torture and kill not even to devour, but to achieve power or even just a sense of superiority or to satisfy complexes. And all this in many minor variations in superposition. I think the Processor launched the implementation in order to reduce everything to, albeit a terrible, one trajectory and thus reduce the amount of suffering to the possible minimum. Of course, the trajectory may not be optimal, but this already depends on us, since with the beginning of the implementation, free will appeared in the universe. Every day and every hour, making a choice of action, we choose one option from the possible ones and thus build a realized trajectory. Our choices also change the probabilities of future trajectories.

The implementation lies in the collapse of superpositions. Time arises where the present is a zone of superposition collapse that propagates at the speed of processing; the future is still in superposition, and the past is already collapsed into a single deterministic trajectory. Something similar about the spontaneous collapse of a superposition state has been recently described (Gaona-Reyes *et al*,. 2024). And since our consciousness lives in the present, we are dealing with quantum mechanics and classical determinism at the same time.

In the simulation, the brain itself cannot be a separate processor, a receptacle of the mind, simply because its structure is realized by the Processor, just like everything else in this world. Even if our universe was simulated by another, more advanced civilization, our mind in this case can still be realized in the processor and not somewhere else. The head of the NPC does not contain his intelligence — this is a property of the processor. The possible homology of the human brain and the structures of the surrounding world was suggested in the last century (Nicolis, 1986, pp. 358-

 ISBN 978-3-98924-062-9

359), and recently a work was published on the similarity of the brain structure and the macrostructure of the Universe (Vazza & Feletti, 2020). And in the case of simulation, the scale does not matter, but the coincidence of the structures of the brain and the Universe is important. A possible mechanism of communication between the brain and the Processor could be the same microtubules that have demonstrated quantum effects in the brain and which are considered a possible source of consciousness (Adams & Petruccione, 2020). Quantum entanglement in this case could provide a connection between these different-scale structures, or perhaps it would be a consequence of this. In any case, such ideas could explain why microtubules in the brain are important for self-awareness and mind, and not the same structures in the liver, for example, or any other organ.

All this can be very convincing evidence that people have evolved to use the capabilities of the Universal Processor for their own purposes. And this could be tested by looking for individual correlations between different creative abilities and the coincidence of brain structures with the structure of the universe. In the simulation, our minds are more properties of the Processor and cannot help but leave their imprints in it. You can call them monads or souls, but brain death cannot be an argument, since both the brain and the mind are only digital constructs, “recorded” in the Processor. Here, the level of the mind, which determines its stability as a system, should be more important. Genes played their role in the evolution of the brain and this was reflected in the development of the mind, “recorded” in the Processor. This can create certain correspondences between these information structures, and then the individual evolution of the mind can be quite real. In addition, the Processor, as a mind, looks through the unique (due to genetic combinations) narrow human minds at the world it created and knows itself, but there is nothing mystical or otherworldly here.

 ISBN 978-3-98924-062-9

Summary and conclusions.

In the simulation hypothesis, information interactions play the most important role and space is virtual and must be a function of these fundamental interactions, each of which must generate its own space with different dimensions. Mind can be identified by the ability to understand the consequences of actions and the choice of those that enhance this ability. The goals of mind and genes do not coincide, so the mind can evolve only through persistent artificial self-development. And for the same reason, reasonable civilizations do not live on planets with a biosphere. No reasonable civilization would dare to simulate our world, bringing to life the horror and suffering of biological evolution. Only a mind that is in a hopeless situation can decide to do this. Dissipative chaos in a complex hierarchical system, which processes information, can serve as a candidate for the role of the universe Processor. In conditions of complete isolation there is no alternative to simulating the evolutionary process, during which certain codes can evolve to a state when they can get the access to the Processor capabilities in their own interests, gaining self-awareness, free will and mind, participating in the process of self-identification of the system.

KAPITEL 9 / *CHAPTER 9* [9]
THE ARCHETYPE "APPOINTMENT IN SAMARRA" IN THE CONTEMPORARY FILM PROJECTIONS

DOI: 10.30890/2709-2313.2024-32-00-016

Вступ

"Побачення в Самаррі" – це східна притча, яка перетворюється в архетип унаслідок геокультурних трансформацій, початком яких вважають Сукку 53а Вавилонського Талмуду [1]. Текст притчі подається за п'єсою Сомерсета Моема "Шеппі" (1933).

Головний герой п'єси, коли помирає, звертається безпосередньо до Смерті та вважає її прихід помилкою. У відповідь Смерть, завершуючи сюжетну лінію п'єси, просто розповідає притчу, у якій слуга, що випадково зіткнувся зі Смертю, бачить, як вона робить йому загрозливий жест, просить у хазяїна коня й мчить до Самарри, а Смерть пояснює купцеві, що це був жест подиву, тому що вона "не очікувала побачити його в Багдаді, тому що сьогодні ввечері в нас із ним побачення в Самаррі". Цей переказ використав Джон О'Хара як епіграф до свого першого роману "Побачення в Самаррі" (1934), де замінив початкову фразу "смерть відповідає" на "смерть розповідає" та вказав Моема як автора (без посилання на п'єсу) [2, с.25].

Виокремимо характерні ознаки притчі:

- учасники "побачення" – людина і Смерть;
- діалог людини і Смерті за схемою "людина питає, Смерть відповідає";
- людина – слуга (найманий робітник);
- помічник людини – хазяїн (купець);
- помічник Смерті – відсутній;
- напрямок переміщення – Багдад – Самарра (відстань – 125 км)
- ініціатор переміщення – сам учасник "побачення" (людина);
- переміщення людини – з максимально можливою швидкістю (за допомогою помічника);

[9]***Authors:*** *Mitina Lubov Sergiivna*

- переміщення Смерті – миттєве (потойбічне).

Цікавою відзнакою сучасного століття стало широке використання архетипу "Побачення в Самаррі" в різних кінопроекціях, серед яких розглянемо наступні.

9.1. "Відредаговано" (Redacted, 2007)

Фільм [3] Браяна Де Пальма, "Срібний лев" Венеціанського кінофестивалю (2007). Кілька днів військової операції США в Іраку показані "без цензури" і "без купюр" (варіанти перекладу назви фільму) у вигляді аматорської зйомки, виконаної самими американцями. Режисер відзначив, що його фільм повністю відповідає назві, бо був відредагований дистриб'юторською компанією, яка виключила деякі епізоди.

В основу фільму лягли реальні події 2006 року:

- у місті Ель-Юсуфія (20 км на південь від Багдада) кілька американських солдатів зґвалтували чотирнадцятирічну дівчину, вбили її та родичів, серед яких була п'ятирічна сестра. Усі отримали строки від 90 до 110 років із правом дострокового звільнення не менш ніж через десять або двадцять років;
- іракський водій віз вагітну сестру в лікарню через один з американських блокпостів, поспішав і порушив інструкцію. У результаті машину було розстріляно, пасажирів і водія вбито.

Фіксуючи виняткову закономірність події, Де Пальма використовує архетип "Побачення в Самаррі" як своєрідний каркас свого фільму, при цьому:

- місце дії переноситься безпосередньо в Самарру;
- на початку фільму один із вояків зачитує притчу Моема з книги О'Хари, демонструючи саму книгу перед камерою;
- у фінальних титрах фільму вказано, що легенда взята з п'єси Моема "Шеппі" в редакції О'Хари із зазначенням авторських прав на книгу

останнього.

"Що довше ми тут, то ближче побачення в Самаррі", – каже один з американських військовослужбовців у фільмі. І, справді, місцеві жителі організовують для них низку відповідних "побачень". Однак безпосередні учасники злочину уникають їх у самій Самаррі, але це "побачення", з огляду на отримані тюремні строки, на них очікує на батьківщині – у США.

Особливості проекції Де Пальма:

- використовується оригінальний архетип з демонстрацією тексту та посиланнями на авторів та книгу;
- текст притчі озвучується (частково) героєм фільму;
- організується низка "побачень", учасники яких – люди (дві окремі групи):
  - група мешканців Самарри, переміщення (за архетипом) відсутнє;
  - група (підрозділ) американських військових, початкове переміщення Багдад – Самарра;
- утворюються два типи "побачень":
  - прямі – представники Смерті (військові);
  - зворотні (реакція, або відповідь на попередні) – мешканці Самарри;
- здійснення "побачень" для мешканців переводить вояків у режим очікування власних "побачень" у тому ж місці та не потребує додаткових переміщень.

9.2. "Побачення зі смертю" (Appointment with Death, 2008)

Фільм [4] Ешлі Пірса з серіалу BBC "Пуаро Агати Крісті" (1989-2013).

Екранізація однойменного роману Агати Крісті (1938). Американська сім'я, кілька англійців і француз подорожують Близьким Сходом у середині 30-х років минулого століття. Голову сім'ї – колишню наглядачку, шантажистку і садистку місіс Бойнтон – ненавидять і хочуть вбити практично всі, включно з усіма членами сім'ї, але "побачення зі смертю" їй влаштовує англійка – жертва шантажу, яка накладає на себе руки після розкриття злочину Еркюлем Пуаро. Переміщення учасника основного "побачення" відбувається з Єрусалима до Петри, а його вбивці – шляхом Єрусалим – Амман – Петра – Амман, де на нього також чекає "побачення зі смертю".

Через вісім років Крісті трансформує роман у п'єсу (1945), виключивши Пуаро і скасувавши друге "побачення зі смертю", а організатором першого стає сама місіс Бойнтон. Відсутність "побачень", що передують власному, його учасник компенсує спробою організувати їх у майбутньому "чужими руками", залишаючи докази на членів сім'ї, що вказують на вбивство її голови.

На початку фільму, а також як його історичне тло використано архетип "Побачення в Самаррі" в інтерпретації авторів фільму, переміщення в якому відбувається шляхом Дамаск – Самарра. Текст притчі виявляють на розкопках стародавнього храму в Сирії, а озвучує його Пуаро, роблячи висновок про те, що "людині не дано уникнути визначеної їй долі". Відповідно, дія фільму переноситься в Сирію, а переміщення відбувається по лінії Дамаск – Айн Муса (джерело Мойсея) кілька разів.

У фільм введено кілька нових персонажів, включно з воскресінням чоловіка місіс Бойнтон, а деяких – виключено, змінено характери і мотиви героїв, які стали пов'язані тіснішими родинними зв'язками. Кількість охочих влаштувати "побачення" голові сім'ї зросла до десяти, а схему вбивства значно ускладнено і розтягнуто в часі, щоб забезпечити алібі одразу двом фактичним організаторам "побачення".

Кожне переміщення у фільмі закінчується своїм "побаченням зі смертю":

- Дамаск – Айн Муса (перше) – основне (вбивство);
- Айн Муса – Дамаск (зворотне) – самогубство (під впливом організатора попереднього "побачення");
- Дамаск – Айн Муса (друге) – подвійне самогубство організаторів першого "побачення".

Особливості проекції Пірса:

- текст притчі озвучується головним героєм на початку фільму та має наступні модифікації:
  - початкове місто змінюється на Дамаск;
  - початкове місце – таверна (замість базару);
  - опис людини – абстрактний ("чоловік");
  - виключається помічник людини, тож залишаються тільки два учасники "побачення" – людина і Смерть;
- головний герой робить висновки з притчі відразу після її озвучення;
- організується низка "побачень", кінцеве місто більшості яких – Айн Муса;
- "побачення" за напрямом переміщення можна розділити на:
  - прямі (Дамаск – Айн Муса);
  - зворотні (Айн Муса – Дамаск);
- назва фільму і прототексту Крісті є синонімом назви архетипу;
- авторка роману виконала його модифікацію у п'єсу шляхом зменшення (виключення) "побачень" для їх організації у майбутньому (самогубство як вбивство);
- автори фільму трансформують прототекст за рахунок збільшення "побачень", одне з яких – за схемою "вбивство як самогубство".

9.3. "Побачення в Самаррі" (Appointment in Samarra, 2010)

Фільм [5] Майка Рола з американського серіалу "Надприродне" (2005-2020). Головні герої серіалу, брати Дін та Сем Вінчестери, подорожують по США та стикаються з демонами, привидами та іншими паранормальними й потойбічними явищами. "Побачення в Самаррі" – 11-й епізод 6-го сезону. Внаслідок подій попередніх епізодів у Діна опиняється перстень Смерті (найпотужніший магічний предмет, який він ще не використовував), а Сем втрачає душу.

 ISBN 978-3-98924-062-9

Мета Діна в фільмі – повернути Семові втрачену душу за допомогою Смерті, для чого він організує перше "побачення" за лаштунками реального світу. Знайомий лікар переводить Діна на декілька хвилин у стан клінічної смерті, а той за допомогою закляття викликає помічницю Смерті Тессу, за якою з'являється і сам Смерть. Останній у розмові з Діном каже: "Душу можна бити, катувати, але ніколи не зламати, навіть мною" та погоджується повернути душу Сема з пекла, якщо Дін буде добу виконувати обов'язки Смерті, надівши його перстень. Герой погоджується та повертається до життя.

Одягнувши перстень, Дін знову потрапляє в доповнену реальність, де разом з Тессою миттєво переміщується до вмираючих людей згідно списку "побачень", якого дотримується помічниця Смерті. Перші два побачення (озброєний грабіжник та жертва інфаркту від переїдання) проходять за планом: Дін торкається вмираючого, відповідає на його передсмертні питання, а Тесса забирає душу. Третє "побачення" закінчується навпаки: Дін категорично відмовляється торкатися маленької дівчинки, яка відразу одужує. У той же час на виході з лікарні в аварію потрапляє медсестра, якої не має у "смертельному" списку, та Дін вимушений торкатися і її. Чоловік медсестри працює разом з дружиною, тож відразу дізнається про її смерть і намагається здійснити самогубство. Дін рятує і його, але для цього змушений порушити угоду зі Смертю та зняти його перстень.

Щоб не продовжувати незапланованих "побачень", герой знову одягає перстень та торкається одужавшої дівчинки, пояснюючи їй, що "існує якийсь природний порядок речей". Дівчинка називає цей порядок дурістю, Дін з нею погоджується і цим четвертим "побаченням" завершує свою "смертельну" працю.

Вдома героя очікує друге побачення зі Смертю. Дін повертає останньому перстень та з сумом повідомляє, що не впорався з його роботою. Але Смерть підкреслює, що Дін, потрапивши за лаштунки життя, зробив слушні висновки, тож він вирішує спуститися до пекла по душу Сема.

Після цього відбувається ще одне "побачення", де брати Вінчестери та їх названий батько спостерігають, як Смерть повертає душу Сему, і це – фінальний епізод фільму.

Відзначимо алюзії з Джоном Рональдом Руелом Толкіном (перстень всевладдя) та Террі Пратчеттом (Похмурий Жнець з циклу "Смерть").

Особливості проекції Рола:

- назву архетипу використано як назву фільму;
- текст архетипу не проголошується та, навіть, не згадується його назва;
- фільм складається з низки "побачень" із структурою архетипу;
- види "побачень":
  - за відповідністю архетипу:
    - типові, де зустріч людини і Смерті закінчується смертю людини;
    - нетипові, без смерті людини після їх зустрічі;
  - за наявністю у списку Смерті, або за його ініціативою: заплановані та незаплановані;
- роль Смерті у типових "побаченнях" виконує людина;
- переміщення людини у всіх "побаченнях" відсутнє;
- основою всіх "побачень" є діалог людини і Смерті;
- незаплановані "побачення" створюються з ініціативи людини;
- в усіх типових "побаченнях" та одному нетиповому Смерть має помічника;
- одно з нетипових побачень є зворотним (Смерть повертає душу людині).

9.4. "Шість Тетчер" (The Six Thatchers, 2017)

Фільм [6] Рейчел Талалай з серіалу BBC "Шерлок" (2010-2017). Сучасна версія творів Артура Конан Дойла "Шість Наполеонів", "Знак чотирьох" та "Жовте обличчя".

Розслідуючи трощення гіпсових бюстів Маргарет Тетчер, Холмс знаходить замість очікуваної чорної перлини Борджіа тільки флешку Аджая, таємного

ISBN 978-3-98924-062-9

агента з групи Мері, дружини Ватсона, яка в минулому також була таким агентом. Аджай намагається вбити Мері, яку на весіллі дав клятву оберігати Холмс, тож Мері вирішує сховатися в Марокко. Тут її знаходять як Холмс із Ватсоном, так і Аджай, який потрапляє на побачення в Самаррі.

Герої повертаються до Лондона, де Холмс знаходить організатора провалу групи Мері – стару секретарку таємної служби. Їхня зустріч майже перетворюється на побачення в Самаррі для Холмса, бо дама стріляє в нього. Але Мері закриває детектива від кулі та гине, Ватсон звинувачує Шерлока у смерті дружини, і їхні стосунки розриваються.

На початку фільму Холмс поза кадром розповідає притчу на фоні хижаків лондонського акваріуму. Текст притчі скорочено – залишились тільки багдадський купець і Смерть.

Притча не подобалась Шерлоку з дитинства – про це нагадав йому брат в середині фільму. Тоді юний Холмс навіть створив свій власний варіант із назвою "побачення в Суматрі", куди вдало втікає купець та стає піратом. А після кожного згадування оригінальної притчі іншими героями фільму, Холмс повторює, що не любить цю історію.

У фінальному епізоді викриття злочину, що відбувається на фоні того ж акваріуму, стара секретарка розповідає притчу, порівнюючи себе з багдадським купцем. Вона намагалась втекти від неминучого, завжди жила озираючись, завжди чекала побачити зловісну постать. Холмс помилково вважає себе за цю постать та розуміє, що це – "побачення" саме для нього тільки після пострілу старої. Але детектив і секретарка з подивом бачать, що насправді це "побачення" – для Мері, яка у миттєву стрибку перехоплює кулю. Мері очікувала подібного розвитку подій, тож залишила Холмсу послання з проханням врятувати її чоловіка, Ватсона.

Фільм завершується низкою риторичних запитань головного героя: "Коли шлях, яким ми йдемо, стає невідворотним? Коли дорога стає рікою з єдиним місцем призначення? Смерть чекає на нас усіх у Самаррі. Та чи можна Самарру оминути?"

Особливості проекції Талалай:

- текст притчі озвучується головним героєм на початку фільму;
- з притчі виключається помічник людини, тож залишаються тільки два учасники "побачення" – людина і Смерть;
- головний герой створює альтернативний варіант притчі з іншим кінцевим місцем (Багдад – Суматра);
- організується низка "побачень": одне – головне та кілька другорядних;
- початкове місто "побачень" – Лондон;
- переміщення учасника фінального "побачення" на Схід (з Лондона в умовну Самарру) створює відповідне "побачення" для іншого героя;
- кінцеве місто більшості "побачень" – також Лондон;
- кінцеве місце основного "побачення" (лондонський акваріум) демонструється на початку фільму при озвученні притчі;
- фільм можна розглядати як низку відповідних подій між проголошенням притчі головним героєм та висновками, які він з неї робить.

Висновки

Виокремимо характерні особливості розглянутих проекцій:

- усі кінопроекції мають декілька "побачень в Самаррі" (основні та другорядні, прямі та зворотні тощо);
- назва половини фільмів відповідає назві архетипу;
- у більшості фільмів текст притчі озвучується на його початку;
- всі розглянуті кінопроекції демонструють вигадані історії в умовній Самаррі, за єдиним виключенням, де реальні події з іншого місця переносяться у реальну Самарру;
- більшість проекцій акцентується на переміщенні людини від "небезпечного" поточного місця до "безпечної" Самарри, і тільки в

одному випадку маємо візуалізацію різних варіантів діалогу людини та Смерті;

- організація "побачення" людиною створює непередбачені нею "побачення" для інших людей;
- людина намагається скасувати "побачення", призначене іншій людині, за рахунок:
    - переміщення в інше місце, співзвучне Самаррі (Суматра – модифікація притчі);
    - безпосередньої охорони цієї людини (негативний результат);
    - організації власного "побачення" для домовленості зі Смертю (позитивний результат);

Кінопроекції архетипу "Побачення в Самаррі" стали характерною рисою XXI сторіччя, а сама притча використовується як додатковий прототекст екранізацій, які набувають при цьому ознаки контамінацій.

KAPITEL 10 / CHAPTER 10 [10]
FAMINE OR HOLODOMOR: OPINION OF THE EVENTS OF 1932-1934 IN SOVIET BELARUS IN MODERN BELARUSIAN HISTORIOGRAPHY

DOI: 10.30890/2709-2313.2024-32-00-028

Вступ.

Історія Великого голоду в СРСР 1932–1933 років залишається актуальним полем наукового та суспільного осмислення, позаяк події цієї трагедії впливають і на сучасний світ, надаючи гіркий історичний урок людству. Як наголошували провідні дослідники теми, зокрема. італійський А. Граціозі, розуміння європейської історії ХХ століття буде неповним без осмислення подій Великого голоду в СРСР 1930-х років і насамперед – на українських землях. Прихована у радянський період правда про штучний голод стала важливою складовою історичної пам’яті та надала імпульс державному самовизначенню народів СРСР, які зазнали цього сталінського «нищівного удару» по селянству. У світі триває наукова дискусія між адептами функціональної (в силу обставин) версії тлумачення причин голоду в Україні та прибічниками концепції інтенціональної (навмисної) версії Голодомору – геноциду українського народу. Натомість історики Російській Федерації (далі – РФ) і Білорусі, де встановлено тоталітарні режими, майже одностайно, тлумачать Великий голод в СРСР на початку 1930-х років як загальну трагедію радянських народів. Хоча навмисний характер голоду до сьогодні офіційно заперечується, частина білоруських дослідників, здебільшого з табору еміграції, вважає, що селянство радянської Білорусі також зазнало геноциду засобом Голодомору. Відтак назріла потреба представлення всього концептуального спектру інтерпретацій білоруськими дослідниками теми голоду 1932–1934 років та історіографічного аналізу їх розробок.

[10]*Authors:* *Gudz Viktor Vasyliovych*

10.1. Стан історіографічної розробки теми та дослідницькі завдання

Аналіз комплексу публікацій, пов’язаних з історією голоду 1930-х років у Білоруській СРР виявив лише поодинокі історіографічні розробки цієї теми, що пояснюється, передусім відносно невеликою кількістю конкретно-історичних досліджень цього явища. Поодинокі дослідження історії голоду в БСРР проводилося не тільки білоруським, й іншими науковцями, але їм бракувало архівних матеріалів.

В. Гудзь і О. Боряк пояснили історіографічну ситуацію таким чином: «Російські та зарубіжні прибічники теорії модернізації розглядають голод 1932–33 рр. як результат хлібозаготівель в зернових регіонах СРСР, оминаючи «картопляну» Білорусь. Українські дослідники зазвичай оминають увагою сусідню республіку, бо зосереджені на доказах унікальності Голодомору в УСРР» [7, с. 22]. Дійсно, В. Гудзь і О. Боряк станом на 2020 рік виявили огляди досліджень Великого голоду на теренах Білорусі лише у синтетичних працях В. Кондрашина (РФ) [11, с. 27] і В. Гудзя [5, с. 940–943]. Російський історик-політик відомий тим, що інструктував своїх колег щодо вибору документів про голод з наголосом на його універсальність для всього СРСР, «без акценту на Україну», тож вважає, що білоруські студії вказують на загальносоюзний голод. Обидва науковці, зважаючи на невелику кількість білоруських студій голоду 1932–1933 рр. та близькість методологічних підходів дослідників РФ і Білорусі розглянули їх сукупно з російською історіографією. Позаяк невелика за обсягом стаття істориків В. Кахновіча (Мінськ) та Г. Гончарука (Одеса) не відповідає за змістом її «голодоморній» назві і охоплює всі голодівки в Білорусі та за її межами від початку нової ери по 1947 рік, то історіографічне дослідження теми у статті В. Гудзем і О. Боряк наразі залишається найбільш предметним.

Проте згадані українські історики здійснили комплексний аналіз білоруських дослідників голоду 1932–1934 рр. в цій республіці, не акцентуючи увагу на термінології останніх та визначенні ними причинно-наслідкових зв’язків, що складає мету чинного дослідження.

У зв'язку з цим **метою** чинного дослідження є аналіз поглядів білоруських дослідників на причини і наслідки голоду в БСРР на початку 1930-х років та визначень ними характеру цього явища.

Методологічну основу роботи складає комплекс загальнонаукових та спеціально-історичних методів. Йдеться, насамперед, про методи об'єктивності, системності, аналізу і синтезу, історіографічний, історико-порівняльний, контент-аналізу.

10.2. Прорадянські інтерпретації історії голоду 1930-х років в Білорусі

Наразі в Республіці Білорусь панує прорадянська парадигма пояснення причин голоду 1930-х років помилками колективізації, господарською дезорганізацією села, неврожаєм та применшення його наслідків, що утвердилася після референдуму, організованого 1995 року президентом О. Лукашенком для підтримки свого політичного курсу. Здебільшого голод, що погубив десятки тисяч білорусів, згадується тільки побіжно, а його причини замовчуються, зокрема, в системі освіти У деяких посібниках причини голоду пояснюються лише перегинами колективізації, «помилок в економічній політиці» [17, с. 235].

Крім виправдання голоду об'єктивними причинами, і в академічній і в навчальній літературі застосовується метод замовчування цієї трагедії білоруського села. Так у синтезному дослідженні з історії радянського селянства А. Сорокіна, опублікованому через 75 років після Великого голоду [30], переважає схвалення більшовицької політики масової колективізації в республіці, виправдання застосування владою економічного та правового примусу до селянства. Водночас замовчується «закон про 5 колосків» і його наслідки, згубна практика «чорних дощок» та й факт голоду 1932–1933 рр. загалом.

Практика замовчування найбільш очевидна з аналізу дидактичної літератури з історії, продукованої білоруськими викладачами. часто виявляє розповіді. Наприклад, посібники та підручники столичних істориків, як правило, містять підрозділи про індустріалізацію, колективізацію та, подекуди, розкуркулення. Водночас навіть студенти класичного державного університету не знайдуть навіть згадки про голод на початку 1930-х рр. в радянській Білорусі у посібнику з історії своїх викладачів [13]. У кращому разі трагедія селянства згадується одним реченням без аналізу причин: «У країні виник голод, загострилася продовольча проблема» [21, с. 95].

Поряд із замовчуванням голоду, в білоруському освітньо-науковому просторі присутня апологетика колективізації та радянського ладу, продемонстрована авторським колективом викладачів під керівництвом Є. Новіка (Мінськ), чий підручник рекомендовано всім вишам республіки [18, с. 340–346]. У спеціальному виданні «Полемічні матеріали» за редакцією Є. Новіка [19], покликаному утвердити концепцію «державного соціалізму», піддані критиці так звані «свядомі» білоруські історики, в тому числі і за визнання ними штучного голоду в республіці. Професор П. Петріков, який виклав постулати офіційної лінії білоруського режиму піддав критиці «націонал-радикальну» концепцію Білорусі, закладену на початку 1990-х років тодішнім керівництвом Інституту історії НАН Білорусі М. Костюком і М. Бічом та їх ідеї деполітизувати, деідеологізувати і департизувати історію Білорусі [21, с. 8–22].

Прикладом карикатурної апологетики сталінського тоталітарного режиму стала псевдонаукова творчість особисто протегованого О. Лукашенком його колишнього викладача Я. Трещенка, чиї «Історіографічні відступи» вміщені після кожного розділу посібника науковців Могилівського держуніверситету ім. А. О. Кулєшова [30]. Зокрема, коментуючи репресії та розкуркулення Я. Трещенок заперечив вину сталінського тоталітарного режиму: «Серйозні історики давно залишили казочку про нещасні народи, замордовані своїми нещасними правителями. … Самим народом в ім’я комуністичної утопії знищувалися «як клас» цілі стани» [31, с. 214-215].

Крізь призму комуністичної ідеології розглянув фаховий історик

 ISBN 978-3-98924-062-9

В. Єгоричев, який виправдовує дії Сталіна і різко критикує «фальсифікаторів-голодоморників» за те, що вони не бачать причин «біди» 1932–1933 рр.: незавершеність колективізації, непогода, помилки на місцях. селянський саботаж [4, с. 5]. На спростування намірів вчинення Голодомору В. Єгоричев наводить факт допомоги голодуючим з лютого 1933 р., але замовчує, що влада спершу відібрала все зерно, а тоді позичала його лише колгоспам для забезпечення посівної і «виховання» одноосібників.

У білоруському інформаційному просторі присутні також пропагандистські і ксенофобські писання про Великий голод 1930х років, як-от політолога Ю. Шевцова, присутні вже в анотації його книжки: «Є реальний масовий голод початку 30-х років, частина страшної історії сталінського розкуркулення – тобто розселянення Радянської Росії. І є (нацистський, по суті) міф про голодомор, підстроєний нібито «москалями» заради винищення українців» [32]. Ю. Шевцов намагається звести причини голоду до розселянення, розкрадання врожаю, але замовчує продовольчі реквізиції, «чорні дошки» і блокаду України. Зрештою, мінський пропагандист російських та радянських догматів не зумів підтвердити їх ні логікою, ні фактами.

10.3. Наукові рецепції на причини голоду 1932-1934 рр. в радянській Білорусі

На тлі ідеологізованих публікацій «придворного» та компартійного авторства викликає повагу позиція тих істориків, котрі намагалися дотримуватися наукової об’єктивності.

Першими в республіці штучний характер доводили вчені Інституту історії Академії Наук Білорусі О. Врублевський та Т. Протько. Науковці охарактеризували у своїй монографії політику хлібозаготівель, супроводжувану арештами, конфіскаціями, депортаціями, як один із засобів нищення селянства, встановивши, що тільки у 1933–1934 рр. за сталінським законом «про п’ять колосків» у Білорусі було засуджено понад 10 тис. осіб [34. С. 65].

Загалом об'єктивної оцінки колективізації і Великого голоду дотрималися також автори 5-го тому акдемічного видання за редакцією М. Костюка [9]. Науковці констатували, що в Україні і Білорусі за рік до липня 1932 р. запаси харчового зерна скоротилися відповідно у 3 і 2 рази. Але Москва замість вдоволення прохань про допомогу вимагала додаткових заготівель [9, с. 293–294]. На думку авторів, до голоду призвела прискорена колективізація, розкуркулення, господарські негаразди, неврожай і продовольча кризи через «некеровану» заготівельну політику. Історики наголосили, що голод найбільше вразив південну Білорусь, зокрема, Єльський, Наровлянський, Пуховицький райони, а в Гомельському районі у 45 з 93 колгоспів зафіксована смертність від голоду [9, с. 283]. Проте автори припускають сотні жертв голоду у цих районах, не переймаючись підрахунками в масштабах республіки.

Грунтовно проаналізовано політику розселянювання білоруського села, виснаження його держпоставками і податками у праці академіка-економіста Г. Лича [15]. Науковець зосередився найперше, на соціально-економічних причинах продовольчої і аграрної кризи на початку 30-х років, наслідках масової колективізації та «розкуркулювання». Водночас причинами голоду названо мізерну оплату трудоднів та нав'язані республіці з Кремля надмірні держзаготівлі.

М. Матюшевська (Могилів), крім об'єктивних факторів, також окреслила у своєму розділі посібника деякі суб'єктивні причини голоду у південно-східній Білорусі, нагадавши: «Замість допомоги голодуючим уряд СРСР, не припиняючи поставок зерна за кордон, приступив до жорстокіших репресивних заходів проти селянства [32, с. 201].

Мінські історики І. Ковкель та Е. Ярмусик наголосили на завищенні владою планів хлібозаготівель і держпостачань, на хибності оплати трудоднів за залишковим принципом: «В результаті в країні і в республіці почався голод. За оцінкою самого Сталіна, в 1933 році в країні голодували 20 – 30 мільйонів чоловік» [10, с. 403].

 ISBN 978-3-98924-062-9

Перше спеціальне дослідження історії голоду 1930-х років у БСРР здійснила білоруська емігрантка, професорка Європейського гумаенітарного університету І. Романова. опубліковане в журналі «Спадщина» [23]. Дослідниця встановила, що перші звістки про голод в Білорусі зафіксовані в Туровському районі з літа 1932 р., а влітку 1933 р. такі сигнали в Мінськ набрали масового характеру. Зокрема, повідомлялося, що з 4,2 тис. сімей 68 колгоспів, що обслуговувалися Климовицькою МТС Могилівської обл., 3 тис. сімей не мали продовольства [23, с. 84]. Замість допомоги голодуючим, центральна влада під личиною «хлібозаготівель» розв’язала терористичну кампанію: з конфіскаціями, арештами, депортаціями. Вже з березня 1932 р. в Білорусі практикувалися «чорні дошки» з відповідною блокадою, вилученням запасів з магазинів, забороною торгівлі, закриттям млинів тощо. Така практика, за даними білоруської дослідниці, тривала навіть у першій половині 1934 р. Так за, документами з Національного архіву Республіки Білорусь: «Масові вилучення зерна та майна, погрози зброєю, побиття і арешти в 1934 р були зафіксовані в Горецькому, Узденскому, Заславльскому районах та ін.» [23, с. 81]. Дослідниця доводить, що голодування в республіці мало затяжний характер: із 500 справ, які перебували на розгляді Житковицького райсуду враженої дощами Гомельської області, станом на 25 квітня 1934 р. абсолютну більшість складали справи про крадіжку худоби і продовольства голодуючими. Тож І. Романова стверджує: «Якщо в 1932 р основну масу тих, хто шукає хліб складали українці, то в 1933–1934 рр. до них приєдналися білоруси.

За висновками історикині, голод у Білорусі, по-перше, набрав став масовим лише з 1933 р.; по-друге, мав затяжний характер, як і в суміжних районах українського Полісся; по-третє, голод однаково вразив і національні меншини як-от німців з Наровлянського і Єльського районів. Що стосується демографічних втрат, то, через сталінський архівоцид, І. Романовій довелося оперувати лише офіційними даними про близько 1 тис. жертв голоду в Наровлянському районі.·

Проте, констатуючи голодування українців, а з 1933 р. і білорусів, І.

 ISBN 978-3-98924-062-9

Романова не виокремила різних причин Голодомору в Україні голоду в Білорусі, де більший вплив кліматичні і господарські чинники. Так у звіті 16 травня 1934 р., занотовано, що у Житковицькому і Турівському районах з 1933 р. спостерігається посилення еміграційних настроїв через брак їжі у заболоченій місцевості, з повенями і вимочками, дощами у жнива 1933 року, численними хуторами, бездоріжжям та поставки з неіснуючих площ. Вирішальна причина голоду в цьому регіоні не встановлена, але на наш погляд, міститься у 5-му пункті доповідної: «Незважаючи на те, що врожайність в 1933 р. у порівнянні з 1932 р збільшилася всього лише на 12,6%, завдяки недообліку вимочки посівів і відсутності точного обліку посівної площі … поставки були визначені і виконані на 500% більше, ніж у 1932 р.» [20, с. 460]. Водночас, як випливає з цього документа, 85,5% колгоспників Житковицького і Турівського районів отримали оплати на трудодень від нуля до 2,5 кг зернових і прибизно стільки ж картоплі[11], що явно не вистачало на прожитковий мінімум середньої сім'ї. В результаті колгоспники з'їли свій хліб ще до остаточного розподілу на трудодні – до 1 лютого 1934 року…» [20, с. 461]. Зазначено також. що у березні 1934 р. уряд БСРР надав невелику продовольчу позику колгоспникам для забезпечення посівної, а одноосібники, 75%, яких залишились без продовольчого хліба ще до січня, ніякої продовольчої допомоги не отримали [20, с. 461–462].

Відзначаючи ґрунтовну джерельну базу, широкий діапазон висвітлення І. Романовою обставин голоду 1932–1934 рр. в Білорусі, зауважимо, що її висновки значно розбіжні з фактологічною базою роботи, яка засвідчує: несприятливі погодні умови; неврожай; завищення на місцях показників посівних площ, що призвело до надмірних заготівель. Все це не дає підстав ототожнити чинники голоду в Білорусі і навмисного акту геноциду засобом Голодомору в Україні і на Кубані.

Журналістка Л. Селицька за допомоги архівіста Д. Василевського також простежила перебіг голоду в БСРР та випадки опору владі, зокрема «хлібний бунт» 7 квітня 1932 року в м. Борисові (Мінська область) [28]. Зазначено також,

ISBN 978-3-98924-062-9

що ознайомившись із звітом спецкомісії з обстеження голодуючих на Гомельщині 21 червня 1933 р. бюро ЦК КП(б)Б встановило, що в Єльському та Наровлянскому районах голодовий мор зачепив до 60% населення, а люди їдять не тільки сурогати, але й домашніх тварин і кінську падаль [28].

Ще один опис голоду в Білорусі здійснив історик А. Солнцев, який також не акцентував увагу на його причинах і дефініціях [30]. Втім, самі за себе промовляють наведені А. Солнцевим свідчення про відчай людей, тероризованих поборами влади з осені 1932 р. Люди писали про це в «антирадянських листах», на кшталт надісланого у редакцію райгазети «Камунар» (м. Сенно Вітебської обл.): «Не знаю, як передати, як ви знущаєтесь над нами, писати є чого та нікому читати це: подумати, спаплюжили Україну – теперь взялися за Білорусію і послід смерть СТАЛІНУ, геть соціалізм» [30].

10.4. Геноцидні і «голодоморні» дефініції голоду в Білорусі та їх спростування

Після визнання Верховною Радою України Голодомору 1932-1933 рр. геноцидом (2006 р.) в Білорусі також активізувалися спроби характеристики цієї трагедії в контексті геноцидної та «голодоморної» інтерпретації. Так, заввідділом білоруського Національного архіву В. Скалабан заявив на «круглому столі» в Москві, приуроченому до 75-річчя Великого голоду про «інспірований державою мор власного народу» в Білорусії. Дослідник відзначив, що голод охопив деякі центральні райони Білорусії (Мінський, Пуховицький та ін.), але найбільше Єльський та Наровлянський райони на Гомельщині. Лише в останньому з них за 1932–1933 рр. померло від голоду до 1000 чоловік [29, с. 84].

Новий стимул дослідженню теми надала білорусько-українська наукова конференція «1929–1934: Сталінська «революція згори» чи знищення селянства і Голодомор в Білорусі», присвячена 75 річчю голоду. Як повідомив журналіст В. Давидовський, у виступах на цьому форумі І. Романова, І. Кузнєцов, В. Матох, Я. Басин проводили думку про те, що в Білорусі був свій Голодомор, порівняний з українським не за масштабами, але також із жахливими наслідками, масовою смертністю і канібалізмом [2]. В. Давидовський також доводить організований і замовчуваний владою голод, пояснюючи його у «всерадянській» версії: «Білорусь, також як Україна, Поволжя і Казахстан, пережила в 1932–34 роках трагедію Голодомору» [2, с. 53].

Автори інтернет-публікацій з теми також, як правило, повторювали тези про «білоруський Голодомор». Зокрема, К. Лашкевич у статті з «голодоморною» назвою взяв інтерв'ю у історика Ігор Кузнєцов, який у своєму коментарі публікації нарікав на недоступність архівів КДБ Білорусі [14]. І. Кузнєцов пояснив розрив у масштабах голоду у Білорусі із сусідньою Україною їх аграрною спеціалізацією: Україна, потерпіла як всесоюзна житниця та через запопадливість «тамтешніх партійних князьків», а Білорусь рятували менші квоти поставок пшениці, залишки картоплі, жита, взаємодопомога, зокрема, приховання якихось продовольчих запасів місцевим керівництвом [14]. Втім, як показують надіслані «у верхи» з районів Білорусі завищені цифри посівних площ, запопадливість білоруських «партійних князьків» була не меншою, ніж українських. Такі приписки мали наслідком завищення квот держзаготівель.

Якийсь «Мабус Яхбулон» (пседо?) ототожнив характер голоду в двох республіках: «Білорусь, так само, як і Україна пережила в 1932–34 роки Велику трагедію другого Голодомору» [35]. Проте причини цієї трагедії автор пояснив наслідками колективізації, господарськими і кліматичними негараздами та недостатньою допомогою Центру, що не означає навмисний людомор.

Останнім часом деякі білоруські автори пишуть про комуністичний геноцид в республіці у 30-х роках. Зокрема, тему штучного голоду в Білорусі в геноцидному контексті активно розробляв історик-аматор, письменник В. Деружинський. У його синтезній праці з історії Білорусі наводиться аргумент: влада діяла свідомо, тому не лише в Україні чи на Кубані, а й у Казахстані та Білорусі вчинено геноцид у формі соціоциду селянства [3]. За В. Деружинським, більшовики водночас здійснювали геноцид національної інтелігенції: «Тому

Голодомор безумовно був геноцидом. Але не національним геноцидом проти білоруського народу, а соціальним геноцидом проти білоруського селянства» [3, с. 106]. Можна погодитися з В. Деружинським, що сталінська верхівка дійсно чинила геноцид білорусів та інших неросійських народів, але не засобом Голодомору 1933, а заходами розкуркулення, депортацій і репресій інтелігенції та духовенства в республіці 1930-х – 1940-х рр.

Щоправда в іншому місці, всупереч самому собі, В. Деружинський розрізнив поняття «Великий голод», вживане ним до подій 1932–1933 рр. в СРСР, «Голодомор» – щодо України та «голод в БСРР» і виділив для цих явищ окремі підрозділи. Розцінивши блокаду УСРР, як доказ навмисного злочину, він наголосив, що «дії Кремля носили характер саме геноциду стосовно України» і відзначив, що РФ ганебно змінила замовчування факту Великого голоду на заперечення його геноцидного характеру в УСРР [3, с. 103].

Свої погляди на проблему Голодомору як геноциду В. Деружинський більш розлого виклав під псевдонімом «Вадим Ростов» у редагованому ним часописі [25]. Він навів низку характеристик Голодомору науковцями і політиками Росії, України, інших країн, автором Конвенції ООН про запобігання геноциду Р. Лемкіним та представив власну аргументацію на користь геноцидної концепції.

Твердження В. Деружинського про соціоцид білоруського селянства та ще й аналогічний українському Голодомору також вважаємо некоректним. Адже Білорусь оминула телеграма Сталіна в Харків від 1 січня 1933 р. про дозвіл подвірних обшуків з вилученням натуральних штрафів і наказ від 22 січня про блокаду УСРР. В Білорусі не виявлено тотальних реквізицій харчових запасів у всіх областях, як це доведено щодо радянської України, зокрема, у дослідженні Т. Боряк [1]. О. Боряк у свої усноісторичних дослідженнях виявила парадокс: якщо на південь від кордону – на Українському Поліссі – усні джерела змальовують голодову катастрофу, то на білоруському прикордонні сільське повсякдення виглядало інакше [7].

Історик В. Гуленко порівнюючи становище голодуючих у сусідніх республіках, доводив, що голод у Білорусі мав інший характер, ніж зазнали його родичі в с. Дибинці на Київщини, де, внаслідок вилучень продовольства «буксирами», загинув кожний другий мешканець, в тому числі його чотири тітки. Дослідник подякував білоруському народу за допомогу втікачам від Голодомору: «У Білорусь хлинули сотні тисяч українців. Великій поклін, як кажуть, простим людям Білорусі, які на добровільно дали їм і дах над головою, і хліб, роботу, і можливість вижити» [8].

Зазначимо, що визначенню «геноцид», щодо голоду в Білорусі Не відповідає і відносно невелика надсмертність в республіці у 1932–1934 рр. У білоруських публікаціях тривалий час фігурувала цифра 130 жертв голоду, визначена у енциклопедії радянського періоду. У XXI столітті увійшли в обіг дані про тисячу загиблих від голоду в Наровлянському районі, а у 2018 р. у деяких джерелах, як-от у статті «Вікіпедії», надано посилання на підрахунки В. Гудзя про втрати білоруського селянства від голоду і репресій у масштабах від 100 до 500 тис. [6]. Але, не кажучи вже про не коректну назву («Голодомор»), автор статті не бере до уваги, що В. Гудзь веде мову про 1930-ті роки загалом, сукупно з розкуркуленням, депортаціями, розстрілами селян тощо.

Українські демографи встановили смертність від голоду в Білорусі обсягом 67600 осіб [26, с. 286], тоді як в Україні – 3,9 млн, а з ненародженими – 4,6 млн. У перерахунку на 1 тис. населення радянських республік показники надсмертності у той час становили: Російська Федерація – 31,7; Білорусь – 12,7; Україна – 129,2 [27]. Проте у грунтовній статті російських науковців Н. Назаренка та А. Башкіна дані українських демографів характеризуються як завищені, що «свідчать про локальні голодування в Білоруській РСР, які не є демографічною кризою чи масовим явищем» [16, 410]. Отже, питання наслідків голоду в Білорусі залишається дискусійним.

 ISBN 978-3-98924-062-9

Висновки.

Отже, білоруські дослідники внесли свій помітний вклад у розробку історії голоду 1932–1933 років у радянській Білорусі, зокрема, причин, перебігу та наслідків цього злочину комуністичної влади. На зміст білоруської історіографії голоду впливає політичний режим у республіці та заангажований “російський” підхіл – нівелювання відмінностей у причинах голоду радянських республіках. Відповідно в освітній систем і акалемічному середовиші домінує офіційна концепція про спільну трагедію народів СРСР у 1932–1933 роках внаслідок господарських помилок та перегинів у хлібозаготівлях. Така версія причин голоду подібна до комуністичної, але в останній спостерігається апологетика сталінської політики і критика ворогів радянської влади, «саботажників». Український історик А. Котлярчук охарактеризував представників прорадянського і проросійського напряму білоруської історіографії (чомусь) «істориками в штанцях», які демонструють методологічну і тематичну кризу офіційної історичної науки республіки [12]. «Символом деґрадації офіційної науки» Автор назвав рекомендовану владою книжку з історії Республіки Білорусь «придворного історика» Я. Трещенка.

Водночас опозиційні білоруській владі «свядомі» або ж «нечесні» науковці, за термінологією їх провладних опонентів, розповідають про штучний характер голоду на території республіки, але, вслід за І. Романовою, використовують практично одні і ті ж факти (події в Гомельській області, м. Борисові тощо). Українські події, зазвичай, згадуються побіжно в контексті всесоюзного голоду або біженців з республіки.

Третя версія білоруських дослідників зводиться до того, що суб’єктивний фактор – надмірне вилучення урожаю та ненадання допомоги республіці Центром – був вирішальною причиною голоду у БСРР, подібного до Голодомору, але меншого за масштабами, в Україні.

Існують також твердження, що в Білорусі також був Голодомор і репресії, рівнозначні геноциду народу, проте їх автори не враховують зафіксоване

 ISBN 978-3-98924-062-9

документами виняткове становище України і Кубані, вилучення всього продовольства і блокади, чим нівелюють унікальність Голодомору як геноциду українського народу.

Отже історіографічна ситуація в Білорусі в контексті вивчення історії Великого голоду 1932–33 років має такі особливості:

1) В Білорусі відсутні (крім одіозної монографії політолога Ю. Шевцова) спеціальні монографічні та кваліфікаційні розробки теми голоду 1930-х рр. Абсолютну більшість розповідей про ці події в республіці становлять публікації в періодичних виданнях. 2) Домінантна концепція білоруської історіографії голоду 1932–33 років (зазвичай, поширюють тривалість голодування і на 1934 рік) відповідає російській дослідницькій парадигмі про всерадянський голод через надмірні продовольчі заготівлі, вимушені завданнями модернізації країни. 3) Помітна тенденція до обмеження інформації про голод в республіці і Голодомор у навчальних посібниках, що відповідає офіційній політиці союзу Білорусі з Російською Федерацією. 4) У Білорусі ще досить популярні публікації апологетів комунізму про голод внаслідок винятково об'єктивних причин: неврожаю, господарських труднощів, саботаж «куркульства» тощо. 5) Опозиційні до влади науковці, під впливом визнання Голодомору в Україні геноцидом, почали розвивати тему Голодомору як геноциду білоруського селянства у 1932–1934 роках. Відтак, змішуються поняття «штучний голод» і «Голодомор», який, насправді, сталінська верхівка організувала в У СРР і на Кубані. 6) немає одностайності в оцінці демографічних втрат від голоду 1932-1934 рр. населення республіки та районів голодування; 7) За браком візуальних доказів голоду в Білорусі частина дослідників, зазвичай в інтернет-просторі, маніпулює світлинами, що засвідчують голод в УСРР та голод 1921–1923 рр., а, за браком фактології, поширене використання одних і тих же свідчень та документів.

Загалом концепція наміреного (інтенціонального) сталінського людомору в республіці набирає з часом все більшого поширення, витісняючи на периферію теоретичні постулати прибічників теорій «міфічного Голодомору» та «функціонального» голоду з об’єктивних причин.

Водночас, на нашу думку, існують перспективи розширення джерельної бази дослідження голоду на теренах радянської Білорусі за рахунок архівних пошуків, матеріалів періодики, радянської статистики та створення предметних монографій. В цьому сенсі заслуговує схвалення намір І. Романової та І. Кашталян про створення зведеної мапи демографічних наслідків голоду в Білоруській СРР на початку 1930-х рр., як це вже здійснено в Україні.

Практичне значення має також пропозиція В. Деружинського, за прикладом України, про декомунізацію Білорусі, встановлення Дня пам’яті жертв комуністичних репресій і меморіали на їх вшанування, що, безперечно, сприяло би доступу до джерельної бази і активізації студій Великого голоду в республіці.

KAPITEL 11 / *CHAPTER 11* [12]
SYSTEMATIZATION OF THE THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASIS FOR THE RESEARCH OF THE PROBLEM OF CORRUPTION AND BRIBERY IN STATE INSTITUTIONS OF THE UKRAINIAN GOVERNATIONS IN THE SECOND HALF OF THE 19TH - EARLY 20TH CENTURIES

DOI: 10.30890/2709-2313.2024-32-00-034

Вступ.

Корупція є однією із головних негативних проблем існування незалежної України. Саме корупційні явища уповільнюють перетворення України на правову державу, в якій повинна забезпечуватись рівність громадян та відповідальність їх перед законом незалежно від матеріального чи соціального статусу. Породжені корупцією та хабарництвом соціально-економічні та політичні виклики несуть в собі загрозу незалежності та національній безпеці України. Важливо наголосити на тому, що подолання корупції та її руйнівного впливу на суспільство та державу є однією із основних передумов євроатлантичної інтеграції України, що в умовах повномасштабного російського вторгнення посилює життєву важливість цього питанням для українського суспільства та держави.

Тому дослідження суті корупційних явищ та методів протидії їм в незалежній Україні визначається своєю актуальністю, по-перше, не тільки безпосереднім комплексним аналізом сучасного стану цієї життєво-практично значимої проблеми, а й, по-друге, тим, що протягом свого існування як держава або в державних утвореннях на українських землях був накопичений визначний досвід з її вирішення. Вивчення та узагальнення останнього в деякій мірі може бути врахованим на сучасному етапі. У процесі порівняння можна виявити спорідненість із сучасними корупційними схемами, а також перейняти найбільш ефективні методи протидії цим негативним явищам.

Визначилась загальноприйнятна періодизація історіографії проблеми – «дорадянський», «радянський», «сучасний період» та проблематика. Здобутки

[12]**Authors:** *Burylov Kostiantyn Vaulenovych*

останнього періоду досить тотожно по своїй змістовній суті характеризуються багатьма рисами, що притаманні реаліям сучасної Україні. Їх авторами є знані дослідники історії України XIX – початку XX століть, співробітники Інституту історії України НАН України, а також науковців окремих регіонів України. Загалом ці дослідження охопили визначене коло учасників, які в своїх наробках виділяли історичний, економічний, соціальний, правовий, політичний, лінгвістичний тощо аспекти.

11.1. Історіографія проблеми.

Історіографія проблеми складається з розгляду наукових праць, що побачили світ у перші два десятиліття XXI століття.

По-перше, наукові праці, що присвячені загальним питанням змісту періоду вивчення проблеми та основним методологічним питанням у підходах до його реалізації. Це, насамперед, історичні доробки, якими займалися провідні фахівці Інституту історії України. Так, у працях доктора історичних наук, професора та члена-кореспондента Національної академії наук України О.П. Реєнта[1, 2, 3] визначається зміст методологічних підходів, з’ясовується суть та основні напрямки дослідження загальних складових періоду історії України середини XIX – початку XX ст. Вчений характеризує соціальні та політичні процеси на українських землях, які відбувались у другій половині XIX – на початку XX століть.

Змістовними є і праці доктора історичних наук, професора В. С. Шандри[4]. У своїх наукових доробках дослідниця конкретно розглядає історію генерал-губернаторств, які були створені з українських губерній, акцентує увагу на структурі чиновницького апарату та на методах й засобах управління набутими територіями.

По-друге, значимість і актуальність проблеми відтворюється і регіональним аспектом вивчення, що зроблений науковцями університетів та наукових установ

 ISBN 978-3-98924-062-9

України. Серед них слід виокремити доробки доктора історичних наук, професора І. В. Довжука[5, 6], У своїх працях вчений розглядає кардинальні зрушення у соціальній та економічній сферах українських губерній середини XIX століття. Зокрема стверджується, що утвердження товарно-грошових відносин впливало на національну самосвідомість українців, а останнє в подальшому сприяло зародженню громадянського суспільства.

По-третє, визначилось коло українських науковців, які у своїх працях конкретизували такі важливі аспекти, як зародження, становлення та розвиток банківської системи на ринкових засадах та діяльність правоохоронних органів означеного періоду. Серед праць присвячених даній проблематиці, на погляд автора, насамперед можна виділити наступні: «Соціально-правовий статус банкірів і банкірських установ Півдня України першої половини XIX ст.» В. В. Шевченко[7]; «Роль іпотечних банків у проведенні столипінської аграрної реформи в Україні (1906 – 1916 рр.)» В. Д. Терещенка[8]; «Політична корупція: сутність, поняття, заходи протидії» М.І. Мельника[9].

Вищенаведене надає можливість зрозуміти характер політичних та етнонаціональних процесів в українських губерніях досліджуваного періоду, процес створення та організації чиновницького адміністративного апарату, що, у свою чергу, постає основою для дослідження процесу формування середовища для корупційної діяльності чиновників та виявлення глибинних причин корупції та хабарництва.

По-четверте, публікації, що конкретно присвячені засобам боротьби з негативними явищами в українському суспільстві другої половини XIX – початку XX столітті: «Клієнтизм та здирництво: корупція в перехідному суспільстві» А. Шайо; «Загальна характеристика норм кримінально-правової охорони бюджетних відносин в Україні в XVIII-XIX ст.» І. О. Трубіна; «Хабарництво на Правобережній Україні: суспільно-історичні передумови, особливості та засоби протидії (друга половина XIX – початок XX ст.) С.С. Падалки тощо.

Руйнівні наслідки корупції та хабарництва вивчав, зокрема, В. Б. Молчанов.

Серед розглянутих і узагальнених дослідником джерел наведемо наступне: «Гігантські масштаби посадових зловживань на нижчих щаблях влади були наслідком значних обсягів корупції та казнокрадства й при самому імператорському дворі. Зокрема на початку 50-х рр. XIX ст. директор канцелярії Комітету про поранених, камергер двору і таємний радник О.Г. Політковський поцупив з державної скарбниці не багато, ні мало, а 1 004 901 руб. 63 коп. У цей період в армії протягом 25 років померло 106 1839 нижчих чинів, що становило 40,4 % її особового складу. Практично з кожних 5 рекрутів, які ставали солдатами, 2 помирали»[10, с. 255]. Даний приклад є типовим і свідчить про величезні масштаби корупції та хабарництва, про толерантне ставлення до цього явища самої верхівки влади та про те, що корупція була причиною багатьох смертей.

Акцент уваги на причинах неефективності антикорупційних заходів, а саме таких, як зростання кількості чиновницького апарату, низькій рівень професійності чиновників, недуже суворі заходи покарання зроблено у науковій доробці М. О. Ярошенко «Протидія корупції в судовій системі Наддніпрянської України в другій половині XIX – на початку XX ст».

Але не дивлячись на всі заходи влади, які були спрямовані на протидію корупції та хабарництву, їх рівень був вражаючим. Дуже доцільний приклад, який підтверджує даний факт, наводить у своїй статті дослідник В. Б. Молчанов, а саме: «Корупція і хабарництво процвітали навіть у середовищі карного розшуку. Приміром, київський поліцмейстер В. Цихоцький на початку XX ст. особливо відрізнявся хабарництвом, порушенням штатного розкладу, привласненням значних сум грошей. Цей «скромний» держслужбовець у результаті такої діяльності придбав убогу «хатинку» у вигляді невеличкої маєтності на Полтавщині вартістю 100 тис. руб., після чого, за власним бажанням, вийшов у відставку в чині генерал-майора на державну пенсію»[10, с. 258].

Доречним буде згадати й про недоліки дореформеної судової системи Російської імперії, для якої затягування розслідування кримінальних справ було звичним явищем. Для підтвердження даного факту можна навести приклади зі звіту міністра юстиції за 1863 р в якому вказувалось, що до 1 січня 1864 р. з числа незакінчених справ перебувало в розгляді понад 20 років 561 справа, понад 15 років – 1466, більш 10 років – 6758[11, с. 94].

Водночас можна підкреслити, що в цілому кількість праць незначна, охоплює не всі регіони України.

11.2. Джерельна база.

Дослідження корупційних справ фондів Державного архіву Харківської області дають можливість вивчити конкретні види хабарницької діяльності чиновників та сільських службовців українських губерній Російської імперії другої половини XIX – початку XX століть, а також більш детальніше зрозуміти всю багатоманітну природу корупції та її взаємозв'язок з іншими протизаконними діями державних службовців. Такими прикладами є документи фонду 9 – Харківської палати кримінального суду, опису 1:

Справа 61.12 стосовно О. Д. Щербини, обвинувачуваного у не фіксуванні в приході різного збору грошових сум, що давало йому можливість незаконного заволодіння даними коштами;

№ 16.49. Справа стосовно О. М. Чернова та Т. Сокольникова, яких було обвинувачувано у підміні державних асигнацій підробленими мідними монетами, що є дуже цікавим прикладом витонченості корупційних схем, до яких вдавалися корупціонери досліджуваного періоду. Приклад даного порушення закону дозволяє більш суттєвіше зрозуміти взаємозв'язок корупції з іншими видами злочинів;

№ 21.54. Справа по О. С. Риполову, обвинувачуваного у видачі за хабар у вигляді 150 рублів фальшивих свідоцтв рекрутам;

№ 149. Справа про І. Богатирьова, підсудного за виписування фальшивих свідоцтв;

 ISBN 978-3-98924-062-9

№ 85.46. Справа про зникнення зі скрині Сумського земського суду 170 рублів.

Наведені справи наглядно ілюструють негативні прояви у вигляді фальшивомонетництва, хаосу тощо в конкретній судовій установі окремої української губернії, а їх типовість доводить висновок про хаос в судовій системі імперії в цілому.

Як свідчать розглянуті вище напрацювання попередників, в наукових доробках дуже мало використано періодичних видань та загальних друкованих відомостей, які зберігаються в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського. В них висвітлюється повсякденне життя правоохоронців та банкірів, які були засуджені за хабарницьку та корупційну діяльність. Цей матеріал дозволяє виявити мотиви та витоки появи цих негативних явищ. Також це надає змогу накопичити багатий матеріал для вивчення суспільної протидії хабарництву та корупції. Отже, зазначений аспект потребує ґрунтовного дослідження та використання.

І категорія. Нормативно-правові акти, які приймалися та набирали свою юридичну силу в досліджуваний період. Серед них надважливе значення має «Уложення про покарання кримінальне та виправне» 1845 року, яке передбачало відповідні види покарання за хабарництво. Введення в дію 1846 році даного закону є однім із найважливіших заходів державної протидії хабарництву та корупції серед адміністративно-чиновницького апарату управління українськими губерніями.

За факт хабарництва, 402 статтею даного закону було передбачено наступні види покарання: по-перше, позбавлення всіх наданих прав та привілеїв й заслання такого чиновника на проживання до Томської або Тобольської губерній, з позбавленням волі від одного до трьох років, а також до цього могло додатись тілесне покарання у вигляді побиття різками; по-друге, такого чиновника-хабарника могли відправити до арестанських рот цивільного відомства терміном від двох до шести років. Але якщо чиновник, який вперше отримав такого хабаря, більш-менш щиро покаявся, то 402 статтею була

 ISBN 978-3-98924-062-9

передбачена можливість обмежити покарання звільненням із служби та посади або ж лише оголошення суворої догани [12, с. 175].

Аналіз 402 статті «Уложення про покарання кримінальне та виправне» дозволяє зробити висновок про її юридичну недосконалість, яка давала можливість чиновнику після каяття уникнути суворого покарання, що на нашу думку не давало можливості більш ефективніше притягувати таких чиновників-хабарників до відповідальності.

ІІ категорія. Статистична звітність. До цієї категорії джерельних документів відносяться щорічні видання книг – «Списки цивільним чинам відповідного відомства», у яких зазначалися дані про службу чиновника, його нагороди та заохочення і стягнення. Сучасні дослідники вказують на запровадженні публікацій майнового становища чиновників імперії як дуже важливому факторі протидії корупції за часів правління імператора Олександра ІІ. Зокрема, О. М. Ярошенко відмічає той факт, що головним позитивним моментом у цих книгах була інформація про розмір отриманого жалування й наявність майна, не лише тільки особистого, а й найближчих родичів. Публікація даних книг давала змогу легко виявити задекларование та реальне становище чиновників[13, с. 34-35].

Неможливо не звернути увагу на один із найцікавіших документів, який потребує ретельного вивчення – це «Витяг із всепідданого звіту сенатора Половцева з ревізії Київської губернії» 1880 року. В якому наведено багато типових проявів корупційної діяльності чиновників Київської губернії. Найодіознішим прикладом недбалості та корупції в адміністративно-чиновницькому середовищі губернії є історія, яка почалась ще в 1875 році, коли Звенигородський повітовий справник доповідав губернатору про незадовільний стан моста через річку Тікич. На зазначені звернення ніхто не звертав уваги, аж поки в 1877 році даний міст не було знесено водою. З 1877 по 1881 рр. тривала переписка стосовно даного випадку, але до будівництва моста справа так і недійшла, що зовсім не завадило губернському керівництву щорічно протягом трьох років виділяти та проводити по відповідному кошторису 300 рублів на відновлення згаданого зруйнованого моста;

ІІІ категорія. Періодика. Преса та різні періодичні видання, зокрема такі як «Киевская заря», «Заря», «Шершень» в завуальованій сатиричній формі висміювали хабарництво серед чиновників та акцентували увагу широкого загалу людей на суспільній шкоді, яку завдає корупція. Варто зазначити, що в журналі «Шершень», який характеризувався найбільшою антихабарницькою спрямованістю, дуже часто публікувалися твори найкращих українських літераторів того часу, а саме таких як І. Франко, І. Нечуй-Левицький, М. Коцюбинський тощо;

ІV Категорія. Конкретно задокументовані архівні корупційні справи. Вивчення друкованих відомостей, які зберігаються в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського та специфічних джерел державних архівів стосовно конкретних корупційних справ щодо притягнення до судової відповідальності чиновників й сільських службовців за хабарницьку та корупційну діяльність. Зокрема, видачі фальшивих документів, фінансових махінацій, нецільових розтратах коштів, безпосереднього викрадення коштів із державних установ. Все це дає підстави вважати, що такі ж факти корупційної діяльності, якщо це було в практиці судових рішень, були розповсюджені в усіх українських губерніях. Саме вивчення таких корупційних справ надає змогу об’єктивно вивчити причини, особливості та наслідки корупційної і хабарницької діяльності чиновників.

11.3. Теоретико-методологічна основа дослідження.

Сьогодні українське суспільство та держава в цілому переживає найдраматичніший період у сучасній історії – повномасштабне російське воєнне цивілізаційно-культурне ментальне вторгнення на суверенну територію України та в інформаційно-світоглядний вимір українців. В умовах війни доводиться існувати та розвиватися не тільки суспільству, соціально-політичним інституціям та державі, а й українській історіографічній науці. З упевненістю можна сказати, що сучасна російсько-українська війна має два основні виміри: фізичний, який матеріалізується безпосередньо на полі бою, одним із факторів якого є окупація значної території України; інформаційно-світоглядний вимір війни проявляється в агресивній дискредитації з боку Російської Федерації української історіографічної науки, яка науково доводить та обґрунтовує природність державотворчих процесів на території сучасної України, що логічно завершилися постанням сучасної незалежної української держави.

Для того, щоб ліквідувати суверенітет та незалежність держави, недостатнього фізично окупувати територію, запровадити окупаційну адміністрацію на місцях та встановити маріонетковий режим, всі перелічені методи лише тимчасово перетворюють поневолені народи на васалів імперії. Для ефективного загарбання необхідно знищити ментальну ідентичність, одним із найважливіших факторів формування якої є існування та вплив національної історичної науки.

Саме тому за багато років до російсько-української війни, проти історичної української науки здійснювались масштабні агресивні акції з дискредитації, що супроводжувалися звинуваченнями українських істориків у переписуванні історії. Окремі антинаукові ідеї пересічних людей, які не є професійними фаховими історикам подавалися й досі репрезентуються засобами масової інформації Російської Федерації як реальні наукові факти української історіографічної науки, котрі нібито серйозно розглядаються українськими істориками. Безсумнівно, що такий інформаційний продукт формує у споживача на підсвідомому рівні фіктивну думку про те, що українська історія це не наука, а українські історики є не справжніми науковцями, і тому їх наукові аргументи щодо природності існування незалежної України не слід сприймати серйозно. Все це є ідеологічним обґрунтуванням війни проти України.

Отже, для того щоб ефективно протистояти ідеологічній пропаганді, українська історіографічна концепція повинна бути об’єктивною, політично неупередженою та вибудовуватися на доведених наукових фактах. Саме тому при написанні дисертації необхідно послуговуватися принципами методів історизму, об’єктивності та усебічності.

Метод історизму яскраво проявляється через вивчення етимологічного аспекту, який випливає з того, що у процесі реалізації мети дослідження потрібно зробити верифікування слова «хабарництво» в контексті світогляду підданих Російської імперії другої половини XIX – початку XX століть. Тоді можна зрозуміти ту обставину, яка виявляється у тому, що сучасні громадяни України по-іншому розуміють та інтерпретують явища хабарництва та корупції від мешканців українських земель Російської імперії другої половини XIX та початку XX століть.

Оскільки сприйняття та розуміння хабарництва в досліджуваний період відрізнялось від сучасного, то й результати ефективності державної протидії даному явищу потрібно оцінювати виходячи із тогочасних політичних, етнічних та соціальних реалій.

Перш ніж далі розглядати явище корупції та хабарництва, нам потрібно чітко визначити етимологію даних слів. Аналіз етимології досліджуваних слів дозволяє нам зрозуміти інтерпретацію та ставлення до цього явища широкого загалу людей, починаючи з простонароддя та закінчуючи інтелігенцією й науковцями того часу. Отже, в тогочасній живій народній російській мові, одержання чиновником, а також надання йому хабаря з метою одержання певних вигід протизаконним порядком, називалось «лихоимством» або «мздоимством».

В Енциклопедичному словнику Брокгауза й Ефрона слово «лихоимство» ототожнюється зі словом «взяточничество»[14, с. 851]. Слово «мздоимство» теж за усіма етимологічними словникам визначається як «взяточничество»[15, с. 208]. В тому ж Енциклопедичному словнику Брокгауза й Ефрона слову «взяточничество» надається наступне визначення: «як кримінальний юридичний термін, не зустрічається взагалі в нашому кримінальному законодавстві, котре перераховує лише окремі види корисливих посадових злочинів, не об’єднуючи їх однім найменуванням…». «Воно (рос мов.– «взяточничество») полягає в отриманні майнової вигоди від приватних осіб за дію або бездіяльність в межах службової компетенції посадової особи. Суб’єктом даного злочину не можуть бути приватні особи, хоча ті дії, за які отримана вигода, по роду своєму і відносилась до таких, котра зазвичай входить в сферу діяльності посадових осіб. З іншого боку, не буде складу злочину, якщо посадова особа отримає незаконну вигоду за дії, котрі перебувають поза сферою її діяльності»[14, с. 213-214].

Аналізуючи етимологію наведених слів ми можемо зробити наступні висновки: по-перше, саме законодавство Російської імперії в досліджуваний період було далеким від досконалості; по-друге, ставлення до корупційних явищ було досить толерантним починаючи від нижчих верств суспільства та закінчуючи самою політичною елітою. Підтвердження останнього ми можемо віднайти у спогадах Н. П. Боголюбова про розповідь генерал-ад’ютанта. І. С. Фролова про те, що коли Микола І зібрав свідчення про те хто з губернаторів не бере хабарів навіть з відкупників, то виявилося що таких губернаторів лише двоє: київський губернатор І. І. Фундуклей і ковенський А. О. Радищев. Про даний факт Миколай І сказав наступне: «Что не берет взяток Фундуклей – это понятно, потому что он богат, ну а если не берет их Радищев, значит, он чересчур уж честен»[16, с. 156]. Даний факт дає нам чітко зрозуміти ставлення самої верховної влади Російської імперії до хабарництва вищих чиновників.

Метод об’єктивності. Корупція та хабарництво в Російській імперії мали всеосяжний характер. Корупціонерами були найдрібніші чиновники, поліцейські, губернатори та навіть царі з членами своїх сімей. Досліджуючи зазначені прояви цих явищ в українських губерніях Російської імперії, на перший погляд, може скластися враження, що ця специфічна особливість суспільно-політичного ладу притаманна лише для Російської імперії, але звернувши увагу на інші країни Європи, ми дійдемо до висновку, що корупційна складова суспільно-політичних відносин була гострою проблемою для багатьох європейських держав.

Метод усебічності. Даний метод дозволяє нам зрозуміти як корупція була пов’язана з іншими сферами соціально-економічного життя імперії та впливала на них, зокрема розглянуто фінансово-кредитну систему в деяких губерніях та виокремлено проблему корупції та хабарництва в фінансово-кредитній системі в окремий предмет дослідження. В умовах бурхливої фази промислового перевороту, для здійснення швидкого та результативного перерозподілу фінансів, економіка Російської імперії потребувала розгалуженої та ефективної кредитно-банківської системи. Таким чином, ми можемо зробити висновок, що корупція та хабарництво прямо впливали на економічний розвиток Російської імперії.

Висновок.

Джерельний аналіз показує, що систематизація та класифікація знайдених архівних матеріалів відіграє дуже важливу роль при написанні дисертаційної роботи, оскільки дає змогу найефективніше використовувати інформацію при написанні відповідних розділів дисертації, а також чітко дозволяє виявити малодосліджені джерельні матеріали відповідних державних архівів.

 ISBN 978-3-98924-062-9

KAPITEL 12 / *CHAPTER 12* [13]
IVAN TRUSH ON THE FATE OF UKRAINIAN ART

DOI: 10.30890/2709-2313.2024-32-00-029

Вступ.

В історії українського образотворчого мистецтва, в історії значних мистецьких процесів які відбувались в Україні на межі XIX – XX ст. та більше ніж третини XX ст. вагоме місце займає постать Івана Труша (1869 – 1941) не тільки як видатного живописця у творчому спадку якого налічується близько шести тисяч малярських творів, але й організатора художнього життя, його обсерватора, гострого полеміста і критика, а також теоретика мистецтва. Його творчість є феноменальним явищем як в національному, так і європейському контексті.

Європейська культура, європейське мистецтво для Івана Труша було найвищою категорією його світоглядних орієнтирів. Різновекторна діяльність художника в артистичній і культурологічній царині між тим мала конкретне спрямовання і мету - піднесення національної культури до європейського рівня, орієнтація українського мистецтва на новітні європейські критерії й цінності [1]. Досягнення цієї мети мало б бути істотним кроком і своєрідним пунктом реалізації національної ідеї.

12.1. Екзистенція українського мистецтва у європейських вимірах.

Труш у низці публікацій намагається відповісти на питання перспектив сучасного стану, існування й майбутнього розвитку українського мистецтва у XX ст. Художник оглядається в минуле, щоби з’ясувати, на якому рівні існувало мистецтво, наскільки воно не було запозичене та створене саме українськими митцями, «руськими артистами». Він не знаходить однозначної відповіді і визнає, що це питання мало вивчене: «Чи переходила вона (штука) у Східній

[13]**Authors:** *Yamash Yuri Volodumurovuch*

Галичині в XVII віці, як це називає Войтіх Дідушицький епоху руського ренесансу – не є ще певно узасадненим; мабуть, було так, бо з того часу лишилося чимало пам’ятників церковного малярства і різьбярства» [2, с. 65].

Войцех Дідушицький про якого згадує Труш, політичний діяч, археолог, публіцист і мистецтвознавець відігравав важливу роль у популяризації українського мистецтва. Зокрема, йому належить відкриття одної з найцінніших пам’яток української культури кінця XVII - початку XVIII ст. Богородчанського іконостасу створеного ієромонахом Йовом Конзелевичем. Трушеві не могли не імпонувати погляди Дідушицького, українця за походженням, прихильника порозуміння з українцями, а в контексті теми, його визначення епохи українського (руського) ренесансу.

У своїй ключовій статті на тему існування українського мистецтва «Чи можлива у нас штука?» у назві якої звучить питання, Труш відразу відповідає Ні [3].

Формально мистецтво існує, але його категорична відповідь вже на початку статті має чітке пояснення: «…чи штуки пластичні (образотворче мистецтво - прим. автора) у нас тепер або в найближчій будучності можливі, не признаю тим самим існуванням її у нас на тім степені на якім вона нині стоїть у цивілізованих народів Європи» [2, с. 65].

Аналогічні питання відповідності українського мистецтва європейському рівню і завданнями подолання відмінностей через більше ніж століття по Трушевій риториці ставить у низці праць Орест Голубець вже у XXI ст. [4-6]. Саме формулювання питання, яка із поправкою на час вимагає різних підходів, але, побіжно свідчить, що з часом її актуальність не втрачається.

Труш також побіжно торкається питання художньої освіти для українців, зокрема галицьких українців, і констатує що вона існує. Втім він наголошує на результаті: «Не постав у нас, - відколи галицькі українці учаться малярства та різьбярства по академіях, - ані один образ, за котрий би автор одержав на якій-будь більшій виставці медаль заслуги, не постав у нас ані один твір штуки, щоби звертав на себе увагу знатоків або робив враження на публіку» [2, с. 66]. Не кращу ситуацію художник убачає й у скульптурі: «Скажу ще більше в тім напрямі: у нас не появився ані один великий талант в штуках пластичних, а самі мірноти або індивідуальності, що понад той рівень лише незначно стоять» [82, с. 66]. Згодом критичне ставлення Труша пом'якшиться, зокрема, під час проведення міжнародного конкурсу на пам'ятник Т. Шевченко він буде наполягати, щоби в мистецьких змаганнях брали участь лише українські митці [7-8].

Причини відставання українського мистецтва Труш бачить не в освіті й навіть не у відсутності талантів. Доказом цього на думку художника є наявність геніальних творців в українській поезії й музиці. Він також наводить приклад сучасного стану у декоративно-ужитковому мистецтві: «Вимовним доказом на те що у нас постати може, - є артистичний промисл, що свідчить про почуття артистизму» [2, с. 66].

Труш відмічає високу оцінку на міжнародних виставках «поза границями нашої вітчизни» виробів народного мистецтва: вишивки, килимарства, гуцульської різьби та інш., що свідчить про високий художній талант українського народу [2, с. 66]. Талант поетичний Труш порівнює з талантом артистичним, долучає поезію до мистецтва, виказаного іншими засобами. На відміну від поезії образотворчі мистецтва, на його думку потребують систематичної педагогіки і спеціального професійного виявлення, «виобразування» [2, с. 66]. Таланти поетичні стають художниками отримавши професійні навички і він наводить приклад творчості Шевченка: «Шевченко, - як пише Труш – міг би був стати рівно великим малярем, як був поетом, коли б міг був перейти іншу, більше до реалістичного напряму зближену академію чи взагалі школу, ніж та була, яку він переходив» [2, с. 28]. Наведений випадок талановитої людини, людини що має обдарування і його проявах у багатьох сферах доречний, але Труш не вперше помиляється стосовно Шевченка-художника. Його ствердження коментує Островський: «Значення Т. Г. Шевченка як художника і роль Петербурзької академії художеств у формуванні його творчості Труш оцінює явно неправильно» [9, с. 93].

Художник знаходить відповідну аргументацію, щоби довести талановитість нації. Вияв обдарування окремої індивідуальності він поширює на обдарованість усього народу. Він не припускає, що творець незчисленних пісень і мелодій, чудових орнаментальних взірців не спроможний перетворитися в автора мистецьких творів, автора живописних і скульптурних робіт на «тій висоті, на якій стоять у інших культурних народів» [2, с. 66]. Попередній висновок Труша – українське мистецтво має велику потенційну силу і воно можливе.

У тій окресленій, відносно позитивній, ситуації стосовно розвитку образотворчих мистецтв Труш знов наголошує: «А однак не показалися у нас значні таланти!» [2, с. 28]. На його думку, існує один суттєвий чинник який не дозволяє відбутися процесу піднесення культури особливо в галузях образотворчих «пластичних мистецтв». Це, як він зазначає «біднота», тобто відсутність прошарків в українському суспільстві які могли б фінансово підтримувати розвиток мистецтва. Труш аргументує свою тезу: «Усі інтелігентні українці в Галичині (а може, і в закордонній Україні) не є в силі удержувати ані одного маляра або різьбяра-артиста через закупівлю його праць, та не є в спромозі дати яку-таку поміч кільканадцятьом, як вже кількадесятьом адептам штуки, з котрих могли б рекрутуватися будучі Репіни, Матейки, Мейссоньє і т. п.» [2, с. 29].

Насправді такий прошарок, зокрема в Галичині, існував і це дійсно була не бідна в більшості своїй українська інтелігенція. Франко відводить роль основного мецената який підтримує національну культуру і мистецтво духовенству [10]. Яскравим прикладом може бути благодійна, культурологічна, меценатська і спонсорська діяльність митрополита Андрея Шептицького. Саме зусиллям митрополита був заснований Національний музей у Львові, поповнювалась музейна колекція і закуповувались твори мистецтва, фінансово підтримувалась художня школа яку очолював Олекса Новаківський;, надавались стипендії художникам на навчання за кордоном;, митці отримували добре профінансовані замовлення на твори не тільки церковного характеру [11].

Головна проблема підтримки українського національного мистецтва полягала, на думку Труша, навіть не у відсутності заможних меценатів, а у

 ISBN 978-3-98924-062-9

відсутності державних установ, які в умовах самостійної держави є основною опорою для митців. Це головна мета про яку Труш не говорить прямо, а лише натякає: «У державних народів може піддержувати штуку уряд, котрий має до диспозиції фонди грошеві, і справді, правительства, як французьке, російське, німецьке, англійське видають на ту ціль великі суми» [2, с. 66].

Суть Трушевої тези й проблематика лишається через низку об’єктивних і суб’єктивних чинників актуальною для України й на сьогодні. Практично художні музеї не здійснюють закупівлю творів мистецтва протягом десятиліть, скасовуються пільги художникам на утримання творчих майстерень і т. і. Звичайно ситуація на початку XX ст. для українського мистецького середовища в Галичині в умовах австрійського, а пізніше польського панування була набагато складніше. Труш стверджує що навіть з поляками українське мистецтво не може змагатися, хоча і їхній приклад не є взірцем. Він цитує польського критика Віткевича: «Маємо артистів, розкинутих по Європі, котрих славою ділимося, а котрих властиво не потребуємо. Не багато їх є, та мало таких між нами, щоб стояли на висоті європейської штуки, а однак, з тої малої горстки на пальцях можна вичислити тих, що можуть жити в краю. Можна сказати, що, крім Матейка, кожний сильніший талант, що хоче жити ширшим артистичним життям і є обдарований хоть в малій степені практичною енергією, емігрує за границю, де чужі цінять його талант і купують його образи» [2, с. 67].

Художник наводить щорічні витрати уряду на польське мистецтво які складають 25000 зл. ринських. Із тієї суми 10 тис. зл. надходять за ухвалою сейму з краєвого фонду, ще 3 тис. зл. призначені для виплат стипендій для петентів польської національності, також 1 тис. зл. Краківське відділення Товариства прихильників штук красних виплачує окремим живописцям, що дає можливість останнім вільно займатися творчістю. У цей Трушевий розрахунок не потрапили статистичні цифри з приватних закупівель творів мистецтва.

Водночас на підтримку українського мистецтва з централізованих фондів виділяється ледве не сота частина порівняно з польською підтримкою. Загальна сума яку вказує Труш складає всього 300 зл., з яких значаться 100 зл. Стипендії ім. Шевченка, 100 зл. стипендії ім. Матейка яка не завжди потрапляє до українців, решта 100 зл. щорічної допомоги для українських митців виділяється з краєвого бюджету.

Труш припускає що картина, «мальований образ», створений українським митцем може знайти покупця серед французів, німців чи навіть поляків. Але це не змінює ситуації. Натяк художника зрозумілий. Обдарований художник початківець проходить певний необхідний період щоби досягнути успіху, досягнути популярності. Лише в такому разі його мистецтво буде мати попит й може стати конкурентоспроможним. Подолати цей шлях без фінансової підтримки надзвичайно важко. Труш пояснює: «Що ж з того коли довго треба працювати і то не при малих грошових засобах, заки молодий маляр такий образ намалювати зможе, а втих часах перших кроків помагають все і всюди лишень свої. У нас замучиться кожний маляр вже в перших початках своєї артистичної карьєри роботами, не малюючи нічого спільного з артизмом, які він виконувати мусить для кусника хліба» [8, с. 67].

Художник знає про що веде мову, оскільки сам подолав аналогічний творчий шлях, який починався з копіювання портретів за фотографіями у бродівський період. Він не згадує про це, але подолав художник цей початковий етап не завдячуючи ситуації, а в супереч обставинам і завдячуючи природній наполегливості й таланту.

Велику надію для розвитку українського мистецтва в Галичині Труш покладав на професійні об'єднання та товариства до створення яких від безпосередньо був причетний. Передусім потрібно згадати «Товариство для розвою руської штуки». Митець зазнає великого розчарування, розуміючи, що члени товариства, його колеги, художники, живописці займаються виключно заробітчанством, залишаючи по за увагою питання піднесення мистецтва до високого європейського рівня. Труш засуджує таку практику: «…Товариство може лише посередничати між братствами церковними та малярами в закупівлі чи замовленні церковних образів і хоронити церкви від богомазів, якими виповняють стіни тих релігійних інституцій домородні та заграничні фушері. І те завдання виконує воно совісно, але виробити штуку в теперішнім її значінню воно не може» [2, с. 68]. У знак протесту та в знак не згоди з напрямком діяльності творчого об’єднання зорієнтованого на церковні замовлення, Труш виходить зі згаданого товариства. У тій ситуації він робить важливий висновок, який мав би поставити в його світоглядних орієнтирах хрест на творчих об’єднаннях як осередках розвитку мистецтва: «Малярство не розвивалось навіть ніколи в товариствах, бо штука є все витвором індивідуальності, а ніколи організації її виконавців» [2, с. 68]. З таких позицій Труш ставиться скептично до пропозиції др. Чайковського надрукованої в часописі «Діло» про переорієнтацію москофільського товариства «Галицько-руська Матиця» на мистецький шлях. Із цього приводу художник іронічно зауважує: «…скорше перейде папа римський зі своїми кардиналами на православіє, ніж москофіли переймуться якоюсь культурною поступовою гадкою» [2, с. 68].

12.2. Риторичне питання існування українського мистецтва

У своїй концептуальній статті «Чи можлива у нас штука» Труш декілька разів відповідає на поставлене питання категоричним запереченням [3]. На завершення публікації він підтверджує свій висновок із поправкою що українське мистецтво не має можливості розвитку лише на конкретному історичному етапі. Саме тому його вердикт звучить досить оптимістично, коли він стверджує: «Квестія штуки якраз тепер, по 100-літнім існуванню нашої літератури та в хвилі сильнішого подвигу національного, є на часі – трудно лиш знайти розв’язки для неї. Грошей на ту ціль не можна вимагати, бо в нас їх нема, а коли є, так потрібні на ще важніші справи. На тепер може, на мою гадку, наша суспільність помогти вирости нашій штуці, - натурально при великій праці артистів, - коли здобуде собі сильне становище політичне. Фонди тоді знайдуться» [3, с. 10].

Одна фраза висловлена Трушем про «становище політичне», яку сам автор не розтлумачує саме через політичні міркування, між тим зрозуміла. Лише зміна політичного становища українського суспільства, реалізація національної ідеї, наявність національних інституцій, національної політики скерованої на розвиток культури і мистецтва в межах самостійної держави дозволить ствердно відповісти на питання поставлене художником стосовно можливості досягнення європейського рівня.

Висновки.

Мистецько-критична, науково-публіцистична діяльність Івана Труша це важливий сегмент його творчості, доповнення до його активної живописної практики скерованій на піднесення національної культури до європейського рівня.

В ключовому питанні існування українського мистецтва він викриває причини які стоять на перешкоді його розвитку. На його думку, вони криються не в освіті, її рівні і не в браку українських талантів.

Художник ставить знак рівності між талантом літературним і талантом художнім і ствerджує що українська нація – творець незчисленних народних пісень і мелодій, творець ужитково-прикладних творів не може бути необдарована і її народне мистецтво стоїть на відповідній висоті що і в інших європейських народів.

Причиною відсутності поступу в тогочасному мистецтві Труш вбачає у відсутності матеріальної підтримки митців, відсутності прошарків фінансової підтримки в українському суспільстві. Художник наводить приклади європейських країн в яких аналогічні проблеми вирішуються не тільки за допомогою меценатів, а, в основному, завдяки державній підтримці. Між Трушевими рядками явно напрошується висновок і вирішення проблематики яке криється у реалізації національної ідеї і першому кроку до мети - створенні національної держави. Проміжковим етапом в цьому напрямку за Трушевою

 ISBN 978-3-98924-062-9

концепцією мало бути створення професійних об’єднань і товариств, що у підсумку художнику вдалось реалізувати разом з колегами і однодумцями-засновниками «Товариство для розвою руської штуки» і «Товариство прихильників української літератури, науки і штуки».

Міркування й позиції стосовно розвитку українського образотворчого мистецтва Івана Труша сформульовані на початку XX ст. лишаються актуальними в постановці аналогічного питання в нашу сучасну епоху.

KAPITEL 13 / *CHAPTER 13* [14]
STATISTICAL ANALYSIS OF THE DYNAMICS OF TOURIST ACTIVITY INDICATORS IN THE KHERSON REGION

DOI: 10.30890/2709-2313.2024-32-00-035

Introduction.

In the present conditions, tourism in Ukraine is one of the most profitable sectors of the economy. Tourism activities are closely related to the availability of tourist and recreational resources, as well as a high-quality infrastructure that meets the needs of visitors. Therefore, spatially, this sector of the economy tends to concentrate in regions where such resources are present. In the context of conducting tourism business, the Kherson region is the most promising in Ukraine. The region has a significant number of tourist and recreational resources, including water resources, medicinal resources, cultural and historical sites, nature reserves, and more. Additionally, the region offers a wide range of accommodation facilities of various types and entertainment establishments. Given that the Kherson region is promising for tourism business development, studying the dynamics of key tourism activity indicators within the region is a highly relevant and promising issue.

A large number of domestic scholars and practitioners have studied various aspects of the development of tourism activities at different territorial levels.

Knowledge of the theoretical and methodological foundations of tourism activities is fundamental to running any tourism business [1–2]. The availability of tourist resources in a given area is one of the key indicators determining its suitability for tourism. However, the development of tourism in a particular region also depends on other factors, including cultural and historical influences, political factors, and the level of legislative regulation of tourism activities, transportation accessibility, the attractiveness of the area, and more [3–4].

At the regional level, many researchers have focused on the trends and characteristics of tourism development in the Kherson region, including Dzhereulyk O., Frolova N. [5], Yarovyi N. [6], Ivchenko L., Kravtsova S. [7], and others.

[14]**Authors:** *Melnychenko Sofiia Hennadiivna, Bohadorova Larisa Mykhailivna, Kozychar Mykhailo Vasiliyovych*

 ISBN 978-3-98924-062-9

Comprehensive studies of the recreational and tourist resources, the availability of accommodation and entertainment facilities, as well as the economic and geographical position of the Kherson region, indicate significant potential for tourism business development [8–9].

The aim of the study is to examine the dynamics of the main statistical indicators of tourism activities in the Kherson region, identify negative trends, and develop ways to overcome them.

The object of the study is tourism activities in the Kherson region.

The subject of the study is the statistical analysis of the dynamics of tourism activity indicators within the Kherson region.

In order to review tourism activities within the Kherson region, the following tasks were set:

- Collect and analyze key tourism activity indicators in the region, specifically examining: the dynamics of tourist flows; the availability of accommodation facilities in the region during the study period; the performance indicators of tour operators and travel agents;
- Consider the existing problems in the tourism sector of Kherson;
- Develop measures to improve tourism activities within the specified region.

Results. The Kherson region is home to a wide variety of tourist resources, attracting a significant number of tourists from various regions of Ukraine, as well as international visitors.

The key aspects that make the Kherson region particularly attractive and distinguish it from other regions include the following [10–11]:

- The region is home to wetlands of international importance, with the Dnipro Delta being the largest in Europe;
- The Arabat Spit, located in the region, is the longest sand spit in the world;
- Dzharylhach Island, the largest uninhabited island in Europe, is also located within the region;
- The Tendra Spit, Kinburn Spit, and Biriuchyi Island, which feature unique natural landscapes, are prominent attractions;

 ISBN 978-3-98924-062-9

- The world's largest man-made forest, covering an area of 100 hectares, is found in the region;
- There are 80 nature reserve sites in the Kherson region, including two renowned biosphere reserves—Askania-Nova and the Black Sea Biosphere Reserve—as well as five world-famous national parks: Dzharylhach, Nizhniodniprovskyi, Azov-Syvash, Kamianska Sich, and Oleshky Sands;
- The region boasts more than 155 deposits of various types of balneological resources;
- There are over 5,000 historical and cultural heritage sites within the Kherson region.

The vast number of tourist and recreational resources within the region characterizes Kherson as a "promising region for the development of entrepreneurial potential in the tertiary sector of the economy." In this context, it is important to emphasize that the development of the economic potential of the tourism sector in the region can become a significant tool for enhancing and boosting economic activity in Kherson, as well as substantially improving the standard of living for its population.

In the course of our research, we analyzed the dynamics of tourist visits to the Kherson region from 2015 to 2019. It was found that during this period, the number of tourists significantly increased, indicating the growing popularity of the "Kherson tourism destination."

In terms of tourist visitation dynamics, in 2015, the region was visited by 11,720 people, while in 2019, this figure rose to 28,113 people, an increase of 16,393 visitors compared to 2015 (Fig. 1).

It should be noted that during the period from 2015 to 2019, tourists visited the Kherson region for various purposes. Statistical data revealed the following main purposes for visiting the region: leisure and recreation, business and educational, sports, medical, and others. From Table 1, we can observe that during this period, the majority of tourists came to the Kherson region for leisure and recreation, medical treatment, and business purposes. At the same time, sports tourism and medical tourism were less popular forms of recreation in the Kherson region (Table 1).

 ISBN 978-3-98924-062-9

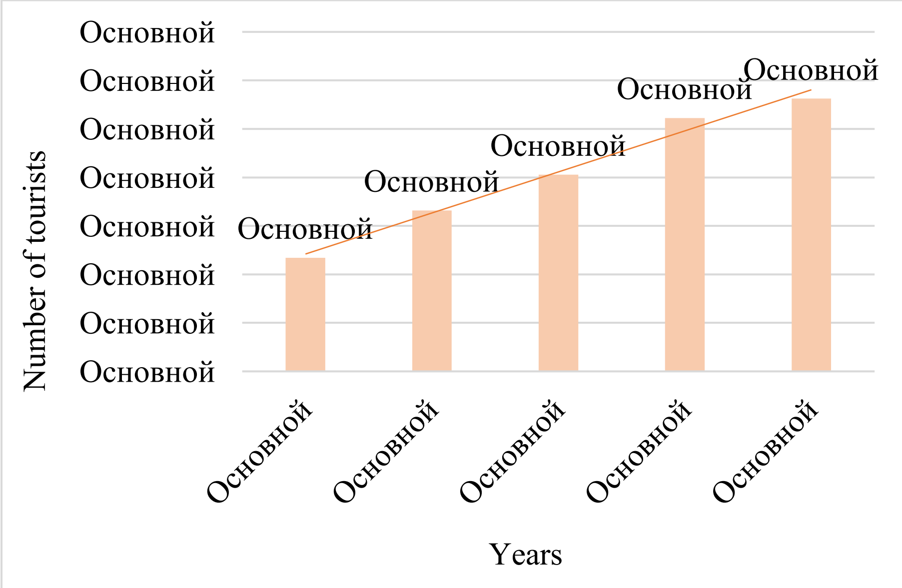

Fig. 1 - Dynamics of tourist visits to the Kherson region from 2015 to 2019

Developed by the authors based on [12–16]

Table 1 - Dynamics of tourist visits to the Kherson region based on the purpose of travel

Purpose of the visit	Number of tourists by year				
	2015	2016	2017	2018	2019
Leisure and recreation	10243	14791	18351	25859	27948
Treatment	198	1721	1804	197	99
Sports tourism	2	-	37	2	12
Business and education	983	5	31	28	17
Children's tourism (children under 17)	1146	2411	2178	3678	3453

Compiled by the authors based on [12 - 16]

It is important to note that the significant number of tourists arriving in the Kherson region consistently requires accommodation facilities, sometimes even specialized ones. Therefore, in the context of the region’s tourism activities, it is appropriate to analyze the accommodation facilities available to host visitors based on their needs and travel purposes. It should be emphasized that the Kherson region has a large number of collective accommodation facilities, particularly in areas adjacent to the Black and Azov Seas. In addition to collective accommodations, there are numerous individual accommodation facilities, although statistical reporting on their operation is not maintained.

During the period from 2015 to 2019, the total number of collective accommodation facilities in the Kherson region significantly decreased—from 259 in 2015 to 88 in 2019, a reduction of 177 units (Table 1). Given that the number of tourists in the region increased while the number of collective accommodation facilities decreased, we can conclude that visitors began to prefer individual accommodation facilities.

Table 2 - Dynamics of collective accommodation facility (CAF) activity in the Kherson region from 2015 to 2019

Years	Number of collective accommodation facilities, units	Total number of places in collective accommodation facilities, units	Number of persons who stayed in collective accommodation facilities
2015	259	28472	156702
2016	240	25405	179468
2017	225	24681	161183
2018	107	19581	129660
2019	88	16594	104027

Compiled by the authors based on [12 - 16]

During the process of collecting and analyzing statistical materials, we found that a significant number of children travel to the Kherson region for tourism purposes. Analyzing the statistical data regarding children's visits to Kherson, a trend towards an increase in their numbers over the studied period can be observed: in 2015, the region was visited by 1,146 children, while by 2019, this number had increased to 3,453 (Table 1).

Many of these children visit the region with their parents; however, there are also groups of children who come to the Kherson region independently for leisure and wellness purposes. In this context, it is appropriate to analyze the availability of children's accommodation facilities in the region.

In the Kherson region, there are two types of accommodation facilities for children: health resorts (sanatoria) and children's accommodation facilities (children's camps) (Figure 2). Analyzing the statistical indicators regarding the number of children's accommodation facilities revealed a significant decrease in their numbers from 2015 to 2019. In 2015, there were 377 units operating in the region, while by 2019, this number had significantly reduced to 365. Moreover, as shown in Figure 2, the quantity of both health resorts and children's accommodation facilities has decreased in terms of numbers.

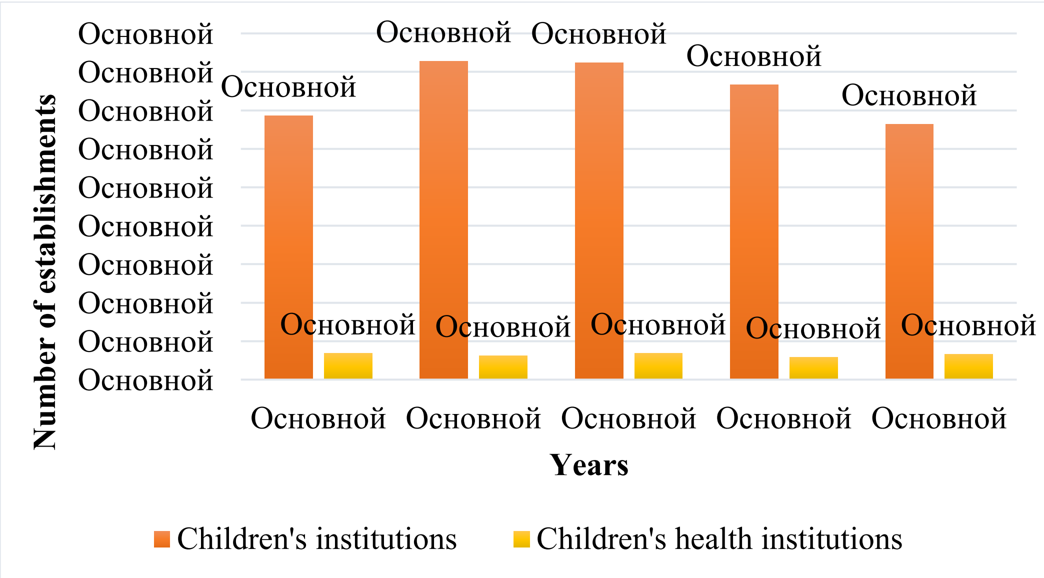

Figure 2 - Dynamics of the number of children's accommodation facilities in the Kherson region from 2015 to 2019

Developed by the authors based on [12 - 16].

Another key indicator of tourism activity in the Kherson region is the performance of tour operators and travel agencies. It is important to analyze their services in relation to different types of tourists: foreign, outbound, and domestic.

From Table 3, we can see that during the studied period, tourism companies only served 7 foreign tourists in 2019, with no foreign tourists utilizing the services of tour operators or travel agencies in the Kherson region between 2015 and 2018.

Regarding domestic and outbound tourists, the majority are outbound (Table 3). This indicates that most Kherson residents prefer to travel to other regions or abroad during their vacations.

Table 3 - Dynamics of the number of tourists served by tour operators and travel agents in Kherson region

Years	Total number of tourists served by tour operators and travel agents	Domestic tourists	Outbound tourists	Foreign tourists
2015	11720	4487	7234	0
2016	16584	6494	10090	0
2017	20278	5531	14747	0
2018	26130	6428	19702	0
2019	28113	4499	23607	7

Compiled by the authors based on [12 - 16].

Thus, during the research period, we identified the following trends: an increase in the number of tourists arriving in the Kherson region; a slight decrease in the number of collective accommodation facilities and various types of children's accommodation establishments; in the structure of services provided by travel agencies in the region, outbound tourists significantly outnumber domestic tourists, while foreign visitors are virtually absent in the region. These trends in the region's tourism activities indicate the presence of a number of problems, including:

- A low level of promotional activities regarding the tourism potential of the Kherson region in mass media and social networks;
- Insufficient funds for developing high-quality tourism infrastructure in the region and for reconstructing cultural and historical landmarks;
- A low level of diversity in tourism services available in the Kherson region;
- The absence of an effective state mechanism to regulate the development and quality of tourism services at the regional and local levels;

ISBN 978-3-98924-062-9

- An unstable socio-economic and political situation in Ukraine, which affects all its regions, including Kherson.

Considering that Kherson region has significant potential for developing the tourism sector, it is necessary to implement the following measures for the effective functioning of tourism activities in the region [17]:

1. Develop an effective mechanism for regulating and controlling tourism activities in the region;
2. Increase the volume of government subsidies and other forms of investment in the tertiary sector of the economy, particularly in the region's tourism sector;
3. Improve the ecological situation of the natural ecosystems in the Kherson region;
4. Diversify tourism services in areas that attract the most tourists;
5. Increase the number of accommodation facilities in the region that are adapted to meet the diverse needs of tourists.

Conclusions.

Given its advantageous geographical location and the abundance of natural-recreational and cultural-historical resources, the Kherson region is a promising area for tourism activities.

The analysis of statistical data has revealed the following trends in the tourism sector of Kherson from 2015 to 2019: an increase in the number of tourists visiting the region; a slight decrease in the number of collective accommodation facilities and various types of children's accommodation; and a significant predominance of outbound tourists over domestic tourists, with virtually no foreign visitors in the area.

These trends in tourism activity, along with an analysis of existing scientific developments, have identified several problems hindering the growth of tourism in the region: a low level of investment in the tertiary sector of the economy; the absence of legislative regulation of tourism activities; a low level of promotional activities; and underdeveloped tourism infrastructure.

To address the issues constraining tourism development in the region, several

 ISBN 978-3-98924-062-9

measures have been proposed, including: an intensive advertising campaign for the region's tourism services and resources; attracting foreign investments and government subsidies to the tourism sector; and establishing legislative regulations for conducting tourism business within the regions and more local units.

KAPITEL 14 / *CHAPTER 14* [15]
HOSPITALITY ESTABLISHMENTS AND RESTAURANT ENVIRONMENT IN KYIV AS CENTRES OF URBAN CULTURE AND TOURIST

DOI: 10.30890/2709-2313.2024-32-00-027

Introduction

Restaurant businesses are a vital component of urban infrastructure and culture. They play a significant role in satisfying one of the fundamental human needs and serve as focal points that attract the public, fostering a positive psycho-emotional state. Food preferences, dish recipes, and consequently, the overall condition of the restaurant business largely depend on political, economic, and social conditions, as well as the nature and dynamics of change.

The global rise in population living standards has led to an increase in dynamism, including in tourism. Recently, alongside tourists' interest in visiting historical landmarks and viewing works of art, there has been increased activity in gastronomic tourism. This trend is characterised by interest not only in local cuisine but, more importantly, in its prominent representatives - specific restaurants, cafes, and other establishments. Undoubtedly, the combination of a popular establishment's name with the reputation of its chef creates a double effect.

It is widely known that some hospitality establishments located on tourist routes are geared towards one-time customers, and as such, may not always take sufficient measures to develop and maintain their image over the long term. Consequently, experienced tourists often gravitate towards places popular among local residents, where authentic dishes of consistently high quality are offered at reasonable prices.

Considering this, it is advisable for every world-class tourist centre, including Kyiv, to have its own kind of tourist "compass" - a guide to the city's hospitality establishments. Such a restaurant guide should contain comprehensive information about national cuisine, recommended establishments, and historical insights.

Naturally, the restaurant and hotel industry has been among the most affected

[15]**Authors:** *Mamchenko Liudmyla Yevgenivna, Niemirich Oleksandra Volodymyrivna, Skyrda Olena Yevgenivna, Mykhailov Bohdan Volodymyrovych, Lytovchenko Oleksandr Mykhailovych, Penkina Nataliia Mykhailivna*

 ISBN 978-3-98924-062-9

sectors of the Ukrainian economy due to Russian aggression against Ukraine [1]. At the same time, despite extraordinary wartime conditions, this sector of the Ukrainian economy is adapting to complex modern conditions and demonstrating positive results in certain regions of the country.

Materials and Methods

The study utilised research from Ukrainian and foreign scholars and practitioners in the restaurant business, media publications, electronic communications, and other sources of information dissemination and preservation. The reliability of the data was ensured through expert evaluations of restaurant establishments directly at their locations.

Results and Discussion

The preservation of historical and unique hospitality establishments in any city or village is a crucial factor in maintaining a stable and comfortable socio-economic and psychological environment for local residents. Over time, successful establishments become independent tourist attractions (sometimes on a global scale) that play an important role in the economy of a particular area. The longevity of iconic establishments depends on numerous objective and subjective factors, such as the lasting historical memory of the individuals associated with them (e.g., celebrities). However, the main factor for success is the management's ability to consistently maintain high service standards, comply with Hazard Analysis and Critical Control Points (HACCP) requirements, and preserve the historical appearance of the premises while remaining faithful to traditions.

The realisation of Ukraine's potential in the hospitality sector significantly depends on national policies and the ability of municipal city authorities to support entrepreneurial initiatives.

Historically, Ukraine has had original forms of hospitality establishments, such as taverns or korchmas - an inn that sells beverages. It is known that innkeeping, i.e., the production and sale of alcoholic beverages, was widespread in the territory of modern Ukraine during the Grand Duchy of Lithuania, the Polish-Lithuanian Commonwealth, and the Hetmanship. King Alexander (1501-1506) granted Kyiv a charter for

Magdeburg rights, which was confirmed by Sigismund I in 1544. According to this charter, Kyiv burghers were allowed to produce and sell alcoholic beverages, provided that they used standard measuring utensils. From the 16th century, the right to open inns was a privilege of the Cossack nobility. Innkeeping was usually a family business among Cossack families who owned distilleries and taverns (which were often leased or rented out).

As an element of historical ethnographic memory and a manifestation of loyalty to the Ukrainian language, many modern restaurants in Kyiv and throughout Ukraine include the word “korchma” in their names. This is also a marketing tactic designed to emphasise the authenticity of Ukrainian cuisine, national design style, and atmosphere. A typical example is the network of hospitality establishments "Korchma Taras Bulba."

A unique aspect of Ukrainian cuisine is its traditional methods of raw material processing. National Ukrainian dishes are typically boiled, stewed, simmered, and baked in an oven at a low heat. The most common method of preserving vegetables is fermentation through pickling. Such dishes are an essential part of the menu in traditional Ukrainian restaurants.

It is worth noting that the toponymy of the city of Kyiv and the Kyiv region is closely associated with hospitality establishments. Notable examples of the connection between former establishments and Kyiv’s localities include the Krasny Traktir or Krasny Shynok district— a historical location in Kyiv, a former settlement, which was located on the territory of the modern National Complex "Expo-centre of Ukraine" (former "Exhibition of Achievements of the National Economy"). The inn was located on the Old Vasylkivskui way and also served as a postal station with stables and a forge, as well as functioned as a hotel for travellers. It was first mentioned in 1799. Interestingly enough, there are two main versions regarding the origin of the name of the institution. According to one - in the ancient Russian language "red" has the meaning of “beautiful”. But there is another version according to which "red" may mean “main one” or “leading”. The settlement was liquidated at the turn of the 1940s and 1950s.

Kukhmisterska Slobidka was a former village that is now absorbed by the Kyiv residential area of Berezniaky. Established on the left bank of the Dnieper River in the early 18th century as part of the Gogol company of the Kyiv regiment of the Hetmanship, it was named after the German “Küchenmeister” - cook. One version suggests that it housed canteens serving the troops building the Old Pechersk Fortress from 1706-1715. Eventually, after the fortress’s construction, Kukhmisterska Slobidka was transferred to the Kyiv-Pechersk Lavra. Accordingly, the contingent of clients changed also: monks fed pilgrims, as well as beggars and the poor.

The Venetian Island located on the Dnieper River opposite the central part of Kyiv takes its name since the late 19th century and is associated with the summer park “Venice” and the restaurant “New Venice” that opened on the island in 1890.

Kyiv cannot compete with other European capitals regarding hospitality establishments with a long-standing history due to the turbulent and often tragic modern history of the country. Before World War I, in 1913, Kyiv Governorate had 344 inns and restaurants, 398 buffets, 2,464 beer shops, and over 380 wine cellars [2].

Among Kyiv’s many successful hoteliers and restaurateurs, the former serf Opanas Dyakov stood out. His restaurant “Davnya Rus” (located on the first floor of his building at Volodymyrska St. 21/20, Kyiv) remains to this day and is an architectural landmark important for the historical and architectural surroundings of the Saint Sophia Cathedral (recognized by the UNESCO World Heritage Program), which currently is in need of restoration and is waiting for investors.

Another prominent figure in Kyiv’s hotel and restaurant business was the well-known public figure, philanthropist, and merchant of the 1st guild, Hryhoriy Gladynyk. However, the 1917 revolution, wars, and the establishment of the communist regime led to the abolishment of private property. This caused a long decline in the restaurant business, resulting the loss of traditions and experience.

The devastating consequences for historical hospitality establishments included the destruction of infrastructure, destruction of architectural monuments due to military actions, as well as large-scale reconstruction and redevelopment of central Kyiv. Food shortages, especially the lack of quality ingredients, along with the industrialisation and standardisation of food preparation processes, led to the simplification and, to a large extent, the loss of recipes and cooking technologies. According to the renowned Ukrainian restaurateur and Chef Yevhen Klopotenko, “... today, Ukrainians have lost 90% of all authentic dishes. Only modified versions of “kholodets”, “borscht”, dumplings (“vareniki”) and “salo” (Ukrainian version of pancetta) remain” [3].

As a result of post-World War II socio-economic recovery, Kyiv experienced a restaurant boom from the late 1960s, with the opening of several new establishments in ethnographic style, such as “Dubky,” “Mlyn,” “Vitryak,” and “Natalka”. They uniquely combined the traditions and architecture of the Ukrainian “Korchma” with modern standards. Additionally, the preparation for the 1980 Olympics, which included certain football matches held in Kyiv, further boosted the hospitality sector. Hotels like “Rus” and “Bratislava,” along with their namesake restaurants, were built specifically to accommodate athletes and fans.

The next hospitality wave swept through a few years later due to the large-scale celebration of Kyiv’s 1500th anniversary. Many regions of Ukraine have opened their establishments in the capital city for public catering. This is how the restaurants "Vinnychanka", "Krim", “Chernihiv” and others were established. By the mid-1980s, there were 49 restaurants in Kyiv.

Each Kyiv restaurant had its unique character. At “Krakow,” one could try Polish dishes prepared by Polish-trained chefs; at “Leipzig,” traditional German dishes like Hamburg-style steaks and Hoppel-Poppel; at “Verkhovyna,” Carpathian sausages; and at “Prague,” Czech spiced sausages along with Pilsner beer or “Senator” beer.

The “perestroika era” brought significant harm to many traditional hospitality establishments, leading to severe food shortages and a decline in the population’s welfare. The anti-alcohol campaign also negatively impacted customer bases. Eventually, the permission for the so-called cooperative movement, followed by the full legalisation of the private sector, led to the renaissance of the restaurant business, although most establishments opened as greenfield projects.

The Russian armed aggression against Ukraine posed a severe test for the hospitality sector. In regions near the frontlines, many hospitality establishments were physically destroyed. Large-scale reduction of interregional tourist and business travellers resulted in a decrease in revenues to local budgets from the collection of tourist tax in affected regions (14 regions). However, the forced internal migration of Ukrainians brought some benefits to the western regions, especially Lviv, Zakarpattia, and Ivano-Frankivsk [4].

Foreign tourism has faltered to nothing. According to the media resource "Reve ta stogne restorator”, in April 2024 in Ukraine, compared to December 2021, the number of restaurant business establishments decreased significantly, namely: bakeries (-9%), cafes (-13%), pubs (- 16%), deliveries (-17%), restaurants (-17%), bars (-32%), confectionery (-34%), hookah bars (-35%). Instead, the number of coffee shops (+35%) and fast food establishments (+15%) increased [5].

During the war, restaurants, cafes, and coffee shops became community hubs, attracting not only regular customers but also local residents. During blackouts, these establishments provided essential economic and socio-psychological services, offering temporary shelter, charging facilities for devices, and access to the internet.

As is well-known, particular in residential areas with multi-storey buildings, almost all means of life support depend on electricity supply, namely: water supply, heating system, sewage system and elevator management, therefore blackouts have resulted is an uncomfortable stay in a residential building. On the other hand, the majority of restaurant establishments already have their own independent sources of electricity supply (stationary and mobile generators), water and food supplies, and Internet connection. Therefore, provided that the owner is socially responsible, restaurants and cafes are transformed into places for a comfortable temporary stay for people, especially with children. In addition, visitors have the opportunity to charge their own communication devices (smartphones, tablets, etc.). Similar, the form of mutual support requires owners, management, staff and guests of the establishments to observe a balance of interests and an unspoken code of conduct. In particular, this refers to guests taking into account the fact that the restaurant, cafes, coffee shops, etc. bear constant costs for their maintenance and remain primarily commercial establishments.

The state and local authorities acknowledge the role of hospitality establishments as “islands of safety and hope,” and they may be included in support programs as official “points of resilience” if they meet state requirements [6].

Due to martial law in Ukraine, hospitality establishments face the challenge of managing personnel under new conditions, where many men are subject to mobilisation. HR departments are striving to ensure workforce stability by considering gender and age factors.

A distinctive feature of the present day is the opening of new hospitality establishments by war veterans, whose target audience includes other veterans, active military personnel, and volunteers. Prominent examples include “VeteranoPizza,” “VeteranoCoffee,” and “Quiet Place.” In 2024, veterans S. Kucheryavy and S. Shendryk founded the café “5.45.” Considering the unique clientele, new approaches to menu creation and venue design are emerging, contributing to the formation of a new urban subculture.

Despite all the socio-economic and political changes, risks and challenges of today, several institutions that are memorable for 2-3 generations of the native inhabitants of the city continue to function in Kyiv, which are at the same time symbols and bearers of the traditional city restaurant culture.

The cult cafe "Yaroslava" (Yaroslaviv Val St. 13, opened in 1947) has probably the longest history of existence among the restaurants operating in Kyiv. Its signature "calling" card is pastries, in particular pies with various fillings. Most likely, the "secret" of longevity of "Yaroslavi" is a combined number of factors, namely: a convenient location for native Kyivians in the centre of the place on the tourist route, next to the "Golden Gate" monument, faithfulness to traditions regarding the composition of the menu; compliance with requirements regarding the quality of dishes; maintaining moderate prices for a long time; attractive interior and decor (with a historical flavour, stylized according to ancient Slavic decor); correct positioning in the limited market of restaurant services. In general, "Yaroslava" is for Kyivians a symbol of stability and a reminder of their youth, and for tourists an additional opportunity to touch the history of the city and taste traditional Ukrainian dishes.

Another "long-timer" of the Kyiv restaurant business is the restaurant "Prague" (Akademika Hlushkova Ave, 1), which has undergone many transformations since its opening in 1956 under the name "Lebyd" [7]. In 1959, after the Czechoslovak exhibition was held on the territory of the VDNG complex, the restaurant received a second breath of fresh air and was renamed to “Prague". With the help of Czech specialists, the restaurant was rebranded: the interior was replaced, the chefs learned recipes for preparing Czech and German dishes. Products, branded Czech beer, tableware and employee uniforms were delivered directly from the Czech Republic. The foreign style of the establishment, high quality of dishes and service were the key to its popularity among Kyiv residents and tourists. In 1973, "Prague" was visited by Prince Philip, the Duke of Edinburgh and Princess Anna, who participated in the European Equestrian Championship. The Prince, as President of The International Equestrian Federation, became an honorary judge in the competitions. It is said that in the "Prague" restaurant, he was treated to Ukrainian borscht with a bread accompaniment “Pampushki” and Chicken Kyiv cutlet. The restaurant closed in 1989 and re-entered the market after restoration in 2011. Undoubtedly, interesting events related to the history of the institution are an additional factor for its visit, especially by foreign tourists. However, for the people of Kyiv, the restaurant has an additional meaning. For many of them, it became the place for hosting special events - such as wedding celebrations. The lake, located next to the restaurant, is surrounded by the avenue of love. Its sidewalk tiles include the names of couples who got married there. The swans that are on the lake also add additional symbolism. In general, "Prague" benefits from its location in almost the largest park area of the city.

A vivid example of an ethnic restaurant is "Verkhovyna", the history of which also dates back more than 60 years (Beresteiskyi Ave, 135, Kyiv). At one time, the corresponding hotel and restaurant complex became a successful attempt to transfer the atmosphere of the Ukrainian Carpathians to the park area of Kyiv. The highlight of the establishment was initially the traditional Hutsul dishes, which were served in an accompanied traditional interior.

Today, "Verkhovyna" specializes in holding banquets during which dishes of Ukrainian and European cuisine are served.

A successful example of the continuity of the operation of the hotel and restaurant complex is the modern five-star "Premier Palace", which for the longest time (since 1953) was known under the name "Ukraine". Its building is a historical and architectural monument, an important element of tourism and business infrastructure. The history of the institution began in 1909, when construction of the Palast-Hotel began at the corner of Bibikivsky Boulevard (now Taras Shevchenko Boulevard) and Pushkinska Street (now Yevgena Chikalenko Street). At that moment in time it was the largest hotel in the city (it had 150 rooms for guests) with a fashionable restaurant that occupied the entire first floor. Yakov Zellermeier, the then owner and manager of the Palast-Hotel, a subject of the Austro-Hungarian Empire, often reminded his employees: "Our hotel should be a cosy place to relax, serve as a second home for travellers and visitors after their homestead" [8].

When the First World War began, his property, as a representative of an enemy country, was expropriated. The history of the hotel is closely intertwined with Ukrainian history, in its tragic times. It was here that Hetman Pavlo Skoropadskyi signed a document on renunciation of power. In memory of the historical events, a themed suite called "Hetman" was arranged in the hotel. Modern management tries to comprehensively maintain the atmosphere of the beginning of the 20th century.

In particular, the bar "BAR 1909" is named after the year the hotel was founded.

Unfortunately, the hotel "Leipzig" with the restaurant of the same name disappeared from the tourist map of Kyiv in the 1980s. However, its beautiful red building at the intersection of Volodymyrska and Prorizna streets was fortunately preserved after wars and numerous restorations.

The restaurant, like the entire building, was built according to the project of the architect Karl Szyman on the order of Peter Barskyi (merchant in hunting weapons). According to the plan the latter was supposed to be the most luxurious building in Kyiv. There were almost 150 seats in the four halls of "Leipzig". It is interesting that in Soviet times no one followed a gender policy, and therefore the service staff of the institution consisted exclusively of men. To provide German authenticity to the menu, all the chefs of the restaurant trained in the GDR. Optimistically looking to the future, we look forward to the revival of the hotel and restaurant "Leipzig" in the historic building.

Conclusions

The analysis of the data clearly demonstrates that Kyiv entrepreneurs play a crucial role in preserving historical material and spiritual heritage, positively influencing social processes and the psycho-emotional state of the population. Despite significant losses due to the war, the hospitality sector continues to play a stabilising role in society. The Ukrainian government must carefully consider business interests to maintain entrepreneurs' trust in these challenging times.

ISBN 978-3-98924-062-9

Verweise / References

Chapter 1.

1. Алексеєв, О. М. (2017). *Відмітні класифікаційні ознаки електронних навчальних видань для інженерних спеціальностей*. www.ii.npu.edu.ua
2. Бурнашов, І. Ю. (2020). Український книжковий ринок в умовах кризи читання: оглядова довідка за матеріалами преси та інтернету 2020 р. *Інформаційний центр з питань культури та мистецтва Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого*. 12/5.
3. Гризун, Л. Е. (2002). *Дидактичні основи створення сучасного комп'ютерного підручника*: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.09. Харків.
4. Єсіна, О. Г., & Лінгур, Л. М. (2012). Електронні підручники: переваги та недоліки використання. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 1(44). 181-186.
5. Жалдак, М. І., Лапінський, В. В., & Шут, М. І. (2004). *Комп'ютерно-орієнтовані засоби навчання математики, фізики, інформатики*: посіб. для вчителів. Київ: Дініт.
6. Закон України «Про освіту».(2024). https://urst.com.ua/pro_osvitu/st-75
7. Киричок, Т. Ю. (2010). *Електронні видання*. Київ: НТУУ КПІ.
8. Коваль, Л. Є. (2010). Електронний підручник як засіб вдосконалення професійної педагогічної освіти майстрів виробничого навчання. *Наукові праці*. Серія: педагогіка, психологія і соціологія. 8, 79-85.
9. Круглов, В. (2024). Паперовий чи електронний підручник: що потребує учнівство для якісного навчання? *LB.ua*. http://surl.li/guluad
10. Скільки книжок прочитали українці за рік: результати дослідження. (2020). *Газета по-українськи*. 27 листопада 2020 р. http://surl.li/oajsro
11. Ткаченко, О. (2020). МКІП наразі готує загальну програму із заохочення до читання. *Інформація*. http://surl.li/ochruj
12. Фіголь, Н. М. (2017). Переваги та недоліки використання електронних навчальних видань. *Наукові записки: Соціальні комунікації*. 1(54), 291-298.
13. Фіялка, С. Б. (2014). *Принципи організації електронних навчальних видань із культурознавства*. http://journlib.univ.kiev.ua
14. Ястребов, М. І., & Полях, О. О. (2010). Електронний підручник – компонент сучасного освітнього середовища. *Вісник Національного технічного університету України «КПІ»*. Серія Радіотехніка. Радіоапаратобудування. 40(1). http://surl.li/rdmgjj
15. Baron, N. (2015). *Words Onscreen: The Fate of Reading in a Digital World*. N.Y., NY: Oxford University Press.
16. Brookfield, S. D. (2017). *Becoming a critically reflective teacher*. Hoboken, NJ: Wiley.
17. Dewey, J. (2022). *How we think*. Chelmsford, MA: DigCat.
18. Machost, H. & Stains, M. (2023). Reflective practices in education: a primer for

practicioners. *CBE – Life Sciences Education*. 22(2). http://surl.li/dgmmvq
19. Moller, K. (2017). Study says students learn more effectively from this type of teaching tool. *Simplemost.* http://surl.li/zrdbfi
20. Moron-Garcia, S., & Willis, L. (2009). *Introduction to the pedagogic research tool kit*. Leicestershire: Loughborough University. http://surl.li/eohnwo
21. Neuman, W. L. (2014). *Social research methods: qualitative and quantitative approaches*. Pearson.
22. PIRLS (2023). *IEA TIMSS & PIRLS Boston College: Press Release.* http://surl.li/egzlbz
23. Robb, A. (2015). 92 Percent of College Students Prefer Reading Print Books to E-Readers. *The New Republic*. http://surl.li/mcrflc

Chapter 2.

1. Law of Ukraine "On Higher Education". Information of the Verkhovna Rada (IVR). 2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#doc_save
2. Law of Ukraine "On Innovative Activity". № 40-IV/2002. URL: www.rada.gov.ua
3. Goals of sustainable development of Ukraine. Voluntary National Review. 2020. URL: https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=938d9df1-5e8d-48cc-a007-be5bc60123b8&tag=TSiliStalogoRozvitku
4. Aleksyuk, A. M. Pedagogy of higher education of Ukraine: history, theory [Text]: textbook / A. M. Aleksyuk; International the «Відродження» fund. – K.: Lybid. 1998. – 558 p.
5. Halytsia, I. Intellectually competitive games as a creative mechanism for activating pedagogical, scientific and innovative processes [Text] / I. Halytsia, O. Halytsia // Higher school. – 2011. – № 1. – P. 105.
6. Dokuchaeva, V. V. Theoretical and methodological principles of designing innovative pedagogical systems [Text]: author's review. thesis Dr. Ped. Sciences: 13.00.01 / V.V. Dokuchaeva. – Luhansk. 2007. – 13p.
7. Almeida, L. S. Pandemia e vulnerabilidades dos estudantes do ensino superior: Reflexões. In Estado da Educação 2020. Conselho Nacional de Educação. 2021.
8. 9th International Conference em Higher Education Advances. June 19-23 2023. Valencia, Spain. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://headconf.org/head23book/head23book.pdf . DOI: http://dx.doi.org/10.4995/HEAD23.2023.16871
9. Бистрова Ю. В. Інноваційні методи навчання у вищій школі України [Електронний ресурс] / Ю. В. Бистрова // Право та інноваційне суспільство : електрон. наук. вид. – 2015. – № 1 (4). – Режим доступу: http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2015/04/Bystrova.pdf.
10. Jakubik, M. Cultivating the Future in Higher Education: Fostering Students'Life-World Becoming with Wisdom Pedagogy. Trends High. Educ. 2023. 2. – P. 45–61. https://doi.org/10.3390/higheredu2010004
11. Jakubik, M. Educating for the Future–Cultivating Practical Wisdom in Education. JSCI 2020, 18, 50–54. Available online:

https://www.iiisci.org/journal/sci/FullText.asp?var=&id=SA422DQ20
12. Jakubik, M. Quo Vadis Educatio? Emergence of a New Educational Paradigm. *J.* Syst. Cybern. Inform. 2020, 18, 7–15. Available online: http://www.iiisci.org/journal/sci/FullText.asp?var=&id=CK208UT20
13. Голячук Ю.С., Косилович Г.О., Ковтун О.В. Сталий розвиток і освіта в Україні // Ю.С. Голячук, Г.О. Косилович, О.В. Ковтун // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні ековиклики. Стратегії екологічної безпеки довкілля», присвяченій 25-річчю кафедри екології Львівського НУП. 22-23 травня 2024. ЛНУП. м. Львів. 2024. С. 105-108. URL: https://repository.lnup.edu.ua/jspui/handle/123456789/1589
14. Kovtun O.V., Kosylovych G.O., Andrushko O.M., Holiachuk Yu.S., Stiurko M.O. European policy of sustainable development of agriculture: challenges for Ukraine. *Economies' horizons*. 2024. 1(27). P. 119-138. DOI: https://doi.org/10.31499/2616-5236.2(28).2024.305867
15. Kovtun O.V. Threats to the sustainable development of the agricultural sector and the countryside during the Russian-Ukrainian war. In: Burlaka I., et al. Scientific research in modern conditions of instability '2023. Monograph. *European Science.* 2023. 3 (sge24-03). p. 114–123. 143p. DOI: https://doi.org/10.30890/2709-2313.2023-24-03-021
16. European Commission. The Bologna Process and the European Higher Education Area. URL: https://education.ec.europa.eu/education-levels/higher-education/inclusive-and-connected-higher-education/bologna-process
17. Campos E. F. E. Ensino, pesquisa, extensão: contribuições da pesquisa-ação. *Revista Actualidades Investigativas em educación*. 2020. 20(1). P. 1-16. DOI: https://doi.org/10.15517/aie.v20i1.39972

Chapter 3.

1. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / ред. С. Ю. Ніколаєва. Київ, Ленвіт, 2003. 273 с.
2. Освітньо-професійна програма «Середня освіта (Німецька мова та література, англійська мова та література, зарубіжна література)» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 01 Освіта/Педагогіка за спеціальністю 014 Середня освіта предметною спеціальністю 014.02 Середня освіта. Мова та література (німецька). URL: https://tnpu.edu.ua/about/public_inform/akredytatsiia%20ta%20litsenzuvannia/osvitni_prohramy/bakalavr/inoz/014.022_2022.pdf
3. Освітньо-професійна програма «Середня освіта (німецька мова і література)» першого (бакалаврського) рівня за спеціальністю 014 Середня освіта (за предметними спеціальностями, спеціалізацією 014.022 Німецька мова і література галузі знань 01 Освіта/Педагогіка. URL: https://nmv.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/118/2022/07/014.02-Osvitnia-prohrama_-SO-Nim-2022-bak.
4. Освітньо-професійна програма «Середня освіта (Німецька мова та

література, англійська мова та література, зарубіжна література» другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 014 Середня освіта предметною спеціальністю 014.02 «Середня освіта (Мова та зарубіжна література (із зазначенням мови))» спеціалізацією 014.022 Німецька мова та зарубіжна література галузі знань 01 Освіта/Педагогіка. URL: https://tnpu.edu.ua/about/public_inform/akredytatsiia%20ta%20litsenzuvannia/osvitni_prohramy/magistr/inoz/014.022_2024.pdf
5. Освітньо-професійна програма «Середня освіта (Німецька мова і література, друга іноземна мова)» другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 014 Середня освіта (Мова і література (німецька)) галузі знань 01 Освіта/Педагогіка URL: https://rshu.edu.ua/images/osvitni_programi/2022/osv prog_mag_014_so_mln_2022.pdf
6. Deutsch.info. Mehrsprachige Webseite zum Deutschlernen. [Електронний ресурс]. Доступно: https://deutsch.info/
7. Storonska O., Palytsya H., Vorobel M., Horodetska N., Havryshkiv N., Havran M. The Deutsch.info Platform as a Means of Organizing German Language Students' Independent Study. *International Journal of Emerging Technologies in Learning (iJET)*. 2023. Vol. 18. No. 10. P. 250-263.

Chapter 4.

1. Даниленко В.Я. Дизайн. Харків: ХДАДМ, 2003. 317 с.
2. Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: Збірник наукових праць /За редакцією Л.Л.Товажнянського та А.Г.Романовського. У двох частинах. Харків: НТУ ХП, 2002.
3. Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв: Збірник наукових праць за редакцією Даниленка В.Я. Харків: ХДАДМ, 2005. NoN® 1,2.
4. Технології навчання. Науково-методичний збірник. Вип. 11. Рівне: НУВГП, 2008. 412 с.

Chapter 5.

1. Козак Л. В. Історико-педагогічні умови виникнення інноваційної діяльності в освіті. Освітологічний дискурс. 2014. Вип. 4 (8). С. 156–171
2. Олексюк О. М. Пролегомен про інноваційний простір мистецької освіти в класичному університеті : зб. наук. праць / [под ред. О. М. Олексюк] // Ars musicae: музичноосвітологічний дискурс. – К. : КУ ім. Б. Грінченка, 2014. – С. 5-8.
3. Попова О. В. Становлення і розвиток інноваційних педагогічних ідей в Україні у ХХ ст. Харків : «ОВС», 2001. 256 с.
4. Balcer, A. (2008). Metoda aktywnego słuchania muzyki w praktyce edukacyjnej. W M. Kisiel (Red.), Edukacyjne inspiracje dziecięcego przeżywania,

doświadczania i poznawania muzyki, ss. 37-50. Dąbrowa Górnicza.

Chapter 6.

1. Barton, L. (2008). Inclusive education, teachers and the politics of disability.
2. Cooper, P. & Jacobs, B. (2011). From inclusion to engagement: Helping students engage with schooling through policy and practice. Oxford: John Wiley.
3. Florian, L. (2012). Preparing teachers to work in inclusive classrooms: Key lessons for the professional development of teacher educators from Scotland's Inclusive Project. Journal of Teacher Education, 63(4), 275-285.
4. Kayili G., Dogru S.S.Y. (2012). Impact of inclusive education received in early childhood on school readiness: a case study. International Journal of Multidisciplinary Thought. 2. Pp. 307–315.
5. Loreman, T., Deppeler, J.M. & Harvey, D.H.P. (2005). Inclusive education: A practical guide to supporting diversity in the classroom. Sydney: Allen & Unwin. Chapter 3.
6. Ashytok N. Problemy inkliuzyvnoi osvity v Ukraini // Liudynoznavchi studii. – Seriia «Pedahohika». – 2015. – Vypusk 1/33. – S. 4–11. URL: file:///C:/Users/Admin/AppData/Local/Temp/Lstud_2015_1(33) 3.pdf.
7. Demchenko I.I. Pidhotovka vchytelia do roboty v inkliuzyvnii pochatkovii shkoli: monohr. / I. I. Demchenko. – Uman: FOP Zhovtyi O. O., 2015. – 500 s.
8. Dmytriieva I., Ivanenko A., Odynchenko L. Stratehii rozvytku vyshchoi osvity Ukrainy u natsionalnomu ta svitovomu vymiri shchodo profesiinoi pidhotovky v konteksti inkliuzii. Scientific Collection «InterConf», 2022. № 131. S.48-50. URL: http://surl.li/gfupbf
9. Zakon Ukrainy «Pro osvitu». URL: http://surl.li/rvtbce
10. Zakon Ukrainy «Pro povnu zahalnu seredniu osvitu».URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20.
11. Zvit Departamentu osvity i nauky vykonavchoho orhanu (Kyivskoi miskoi rady) Kyivskoi miskoi derzhavnoi administratsii «Osvita Kyieva». URL: https://don.kyivcity.gov.ua/content/zvit-roboty.html.
12. Kolupaeva A.A., Taranchenko O.M. «Inkluzywna osvita: vid osnov do praktyki»: [monografia] / A.A. Kolupaeva, O.M. Taranchenko – K.: TOV «ATOPOL», 2016. – 152 s. – (Seriia «Inkluzywna osvita»).
13. Kontseptsiia rozvytku inkliuzyvnoi osvity (nakaz MON № 912 vid 01.10.2010 r.). URL: http://surl.li/lymsmp
14. Kontseptsiya Novoi ukrainskoi shkoly. URL:http://surl.li/sraqgb
15. Martynchuk O.V. Pidhotovka fakhivtsiv zi spetsialnoi osvity doprofesiinoi diialnosti v inkliuzyvnomu osvitnomu seredovyshchi: monohrafiia. – Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 2018. – 430 s.
16. Moskaliuk O.I. Inkliuzyvna osvita v konteksti problem, superechnostei ta perspektyv // Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriia: «Pedahohika. Sotsialna robota». – 2017. – Vypusk 1 (40). – S.172-174.
17. Oleksenko S.V., Savchenko S.V. Aktualni pytannia profesiinoho rozvytku

pedahohiv shchodo roboty z ditmy z osoblyvymy osvitnimy potrebamy Modern engineering and innovative technologies. – 2024. – (33-03). S. 30–36. https://doi:10.30890/2567-5273.2024-33-00-025
18. Pro zatverdzhennia Poriadku orhanizatsii inkliuzyvnoho navchannia u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 872 vid 15.08.2011 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-%D0%BF
19. Pro zatverdzhennia poriadku stvorennia hrup podovzhenoho dnia u derzhavnykh i komunalnykh zakladakh zahalnoi serednoi osvity. Nakaz MON № 677 vid 25.06.2018 r. URL: http://surl.li/mlfdou
20. Pro inkliuzyvno-resursnyi tsentr. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 545 vid 12.07. 2017 r. URL: http://surl.li/plfywf
21. Pro orhanizatsiiu inkliuzyvnoho navchannia u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh. Lyst MON, molodi ta sportu Ukrainy vid 18.05.2012 №1/9–384. URL:http://surl.li/kyymtz
22. Pro skhvalennia Natsionalnoi stratehii iz stvorennia bezbariernoho prostoru v Ukraini na period do 2030 roku. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 14.04.2021 № 366-r. URL: http://surl.li/eerxhh
23. Pro schvalennia Natsionalnoi stratehii rozvytku inkliuzyvnoho navchannia na period do 2029 roku ta zatverdzhennia operatsiinoho planu zakhodiv z yii realizatsii na 2024–2026 roky. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 07.06.2024 № 527-r. URL: http://surl.li/fmvwmp
24. Sofii N.Z., Naida Yu.M. Konceptualny aspekty inkliuzyvnoi osvity / Inkliuzyvna shkola: osobluvosti organizacii ta upravlinnia: Navchalno-metodychnyi posibnyk / Kol.: avtoriv: Kolupaeva A.A., Naida Yu.M., Sofii N.Z. ta in. Za zah. red. Danylenko L.I., – K.: 2007. – 128 s.

Chapter 7.

1. Thomas R.M. (2014). Understanding the new educational landscape: Challenges and opportunities for higher education. Journal of Higher Education, vol. 85, no. 2, pp. 165-180 DOI: 10.1353/jhe.2014.0005
2. Ramsden T. (2020). Competency-based education: Rethinking teaching and learning. Educational Research Review, vol. 25, pp. 100-113 DOI: 10.1016/j.edurev.2020.100113
3. Bates, T., Cobo, C., Mariño, O., & Wheeler, S. (2020). Can artificial intelligence transform higher education?. International Journal of Educational Technology in Higher Education, 17, 1-12.
4. Chen. (2021). Collaborative teaching strategies in higher education: Enhancing learning outcomes. Journal of College Teaching & Learning, vol. 18, no. 2, pp. 79-94DOI: 10.19030/tlc.v18i2.10227
5. Chen. (2021). Digital pedagogy: Trends and innovations in higher education. Journal of Digital Learning in Teacher Education, vol. 37, no. 1, pp. 20-32 DOI: 10.1080/21532974.2020.1869430

6. Leung. (2021). Student feedback in higher education: New approaches to improve learning. Assessment & Evaluation in Higher Education, vol. 46, no. 4, pp. 634-649 DOI: 10.1080/02602938.2020.1812194
7. Smith T. (2021). The impact of remote learning on higher education: Lessons learned. International Journal of Educational Research, vol. 102, pp. 101-113
DOI: 10.1016/j.ijer.2021.101113

Chapter 8.

1. Adams, B., Petruccione, F. (2020). Quantum effects in the brain: A review. AVS Quantum Science, VOL. 2, 022901. https://doi.org/10.1116/1.5135170
2. Aharonov, Y., Collins, D., Popescu, S. (2023). Angular Momentum Flows without anything carrying it. Preprint arXiv:2310.07568. https://doi.org/10.48550/arXiv.2310.07568
3. Bouchard Jr., T. J. (2013). The Wilson Effect: The Increase in Heritability of IQ With Age. Twin Research and Human Genetics, vol. 16, pp. 923-930. doi:10.1017/thg.2013.54
4. Gaona-Reyes, J. L., Menéndez-Pidal, L., Faizal, M., Carlesso, M. (2024). Spontaneous collapse models lead to the emergence of classicality of the universe. Journal of High Energy Physics, vol. 193. https://doi.org/10.1007/JHEP02(2024)193
5. Glazebrook, K., Nanayakkara, T., Schreiber, C., *et al*. (2024). A massive galaxy that formed its stars at $z \approx 11$. Nature, vol. 628, pp. 277–281. Doi: 10.1038/s41586-024-07191-9
6. Grassian, S. (2006). Psychiatric effects of solitary confinement. Washington University Journal of Law & Policym, vol. 22. Accessed April 19, 2023. https://openscholarship.wustl.edu/law_journal_law_policy/vol22/iss1/24
7. NASA Hubble Mission Team. (2019). Available online: https://science.nasa.gov/missions/hubble/mystery-of-the-universes-expansion-rate-widens-with-new-hubble-data
8. Nicolis, J. S. (1986). Dynamics of Hierarchical Systems: An Evolutionary Approach. Springer. DOI: 10.1007/978-3-642-69692-3
9. Swingle, B. (2018). Spacetime from Entanglement. Annual Review of Condensed Matter Physics, vol. 9, pp. 345-358. https://doi.org/10.1146/annurev-conmatphys-033117-054219
10. Vazza, F., Feletti, A. (2020). The Quantitative Comparison Between the Neuronal Network and the Cosmic Web. Frontiers in Physics, vol. 8, 525731. https://doi.org/10.3389/fphy.2020.525731
11. Virk, R. (2019). The Simulation Hypothesis: An MIT Computer Scientist Shows Why Ai, Quantum Physics and Eastern Mystics All Agree We Are in a Video Game. Bayview Labs, LLC . https://mitpressbookstore.mit.edu/book/9780983056904
12. Weber, N. A. (1966). Fungus-Growing Ants: A symbiotic relationship exists between an insect and a plant, involving an effective culturing technique. Science,

vol. 153 (3736), pp. 587–604. DOI: 10.1126/science.153.3736.587
13. Wheeler, J. A. (1989). Information, physics, quantum: the search for links. In: Proc. Int. Symp. Foundations of Quantum Mechanics, Tokyo, pp. 309-336. Available online: https://philpapers.org/archive/WHEIPQ.pdf

Chapter 9.

1. Мітіна Л.С. Архетип «побачення в Самаррі» та його геокультурні трансформації. *Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку: матер. Міжнар. Наук. Конф*. Харків: ХДАК, 2011. С. 302-304.
2. O'Hara John. *Appointment in Samarra*. New York: Penguin, 2013. 248 p.
3. Redacted. URL: https://www.imdb.com/title/tt0937237/.
4. Appointment with Death. URL: https://www.imdb.com/title/tt1230605/.
5. Appointment in Samarra. URL: https://www.imdb.com/title/tt1627708/.
6. The Six Thatchers. URL: https://www.imdb.com/title/tt3538760/.

Chapter 10.

1. Boriak, Tetiana. (2016). 1933: «I choho vy shche zhyvi?» [1933: "And why are you still alive?"]. Kyiv: NAN Ukrainy, Instytut istorii Ukrainy.
2. Davydovskyi, Uladzimir. (2008). Haladamor u Belarusi [Holodomor in Belarus]. *Abazhur* (Minsk), № 3, 53-56.
3. Deruzhynskyi, V.V. (2011). Zabytaia Belarus [Forgotten Belarus]. Minsk: Kharvest.
4. Ehorychev, V.E. (2014). Holodomor. Mify i realnost [Holodomor. Myths and reality]. *Kommunist Belarusy. My i vremia.* 13 yiunia, № 24 (912), 5.
5. Gudz, Viktor. (2019). Istoriohrafiia Holodomoru 1932–1933 rokiv v Ukraini: monohrafiia [Historiography of the Holodomor of 1932–1933 in Ukraine: monograph]. Melitopol: FOP Odnoroh T.V.
6. Gudz, Viktor. (2018). Net natsii – net problemy. Belorusskyi Holodomor – trahedyia, kotoraia nas izmenila / interviu vziala Olha Korsun. *Internet-sait «Belorusskyi partizan».* URL: https://belaruspartisan.by/
7. Gudz′ Viktor, Boryak Olena. Holod 1932-1933 rokiv u Bilorusi: istoriohrafichni paradoksy, istorychna pam'yat′ i polityka pam'yati [The famine of 1932-1933 in Belarus: historiographical paradoxes, historical memory and the politics of memory]. *Ukrayins'kyy istorychnyy zhurnal*. Kyyiv. 2020, № 6. S.21-35.
8. Hulenko, Volodymyr. (2018). «Bilorusy vriatuvaly vid Holodomoru sotni tysiach ukraintsiv, ale teper u Bilorusi malo khto pro tse znaie» ["Belarusians saved hundreds of thousands of Ukrainians from the Holodomor, but now few people in Belarus know about it"] / *interv'iu Volodymyra Hulenka korespondentu radio «Svoboda» Valeriiu Kalynovskomu*. 03.11. URL: https: //www.radiosvoboda.org/a/955100.html
9. Kastsiuk, M. (Ed.) (2006). Historyia Belarusi: U 6 t. T. 5. Belarus u 1917–1945 hh.

[History of Belarus: in 6 t., Vol. 5, Belarus in 1917–1945] / A. Vabishchevich i inshi. Mn.: Ekaperspektyva.
10. Kovkel, Y.Y., Yarmusyk, E.S. (2000). Istoryia Belarusy s drevneishykh vremen do nasheho vremeny [History of Belarus from ancient times to our time]. Minsk: «Aversэv».
11. Kondrashyn V.V. (2008). Holod 1932–1933 hodov: trahedyia rossyiskoi derevni [Famine of 1932–1933: the tragedy of a Russian village]. Moskva: ROSSPЭN.
12. Kotliarchuk, Andrei. (2007). Istoryky u shtantsiakh: biloruska nauka pid Lukashenkom [Historians in pants: Belarusian science under Lukashenko]. *Krytyka.* Kyiv–Lviv, Chyslo 12(1), 62–71.
13. Ladysev U.F., Kakhanovskyi, A.H. (2011). Historyia Belarusi. XX – pachatak XXI st.: vucheb.-metad. dapam [History of Belarus. 20th - beginning of the 21st century: educ. method. manual]. Minsk: BDU.
14. Lashkevych, Kastus. (2008). Skolko zhyznei unes belorusskyi Holodomor? [How many lives did the Belarusian Holodomor take?] URL: https://news.tut.by/society/122428
15. Lych, H.M. (2003). Trahedyia belaruskaha sialianstva [Tragedy of the Belarusian peasantry]. Minsk: Instytut kiravannia.
16. Nazarenko N.N., Bashkin A.V. (2022). Regional'nyye osobennosti rozhdayemosti i smertnosti v period goloda 1932–1933 gg. v Belorusskoy SSR [Regional peculiarities of fertility and mortality during the famine of 1932–1933 in the Byelorussian SSR]. *Noveyshaya istoriya Rossii*. T.12, №2, 396-414.
17. Novik, Ya.K. (Ed.). (2006). Vuchebny dapamozhnik pa kursu «Historyia Belarusi» dlia studentav usikh form navuchannia i spetsyialnastsei [Study guide for the course "History of Belarus" for students of all forms of education. and special]. Minsk: BDUIR.
18. Novik, Ya.K. (Ed.). (2011). Istoryia Belarusy. S drevneishykh vremen do 2010 h.: ucheb. posobie [History of Belarus. From ancient times to 2010: educ. manual], 2-e izd., ispr. Minsk: Vysheishaia shkola.
19. Novik, Ya.K. (Ed.) (2015). Historyia Belarusi. Palemichnyia materyialy [History of Belarus. Polemical materials]. Minsk: Vysheishaia shkola.
20. O prodovol'stvennykh zatrudneniyakh i emigratsionnykh nastroyeniyakh v Zhitkovichskom i Turovskom rayonakh BSSR. 16 maya 1934 g. (2013) [About food difficulties and emigration sentiments in the Zhitkovych and Turovsky districts of the BSSR. May 16, 1934]. *Istoricheskiye materialy*: URL: https://istmat.org/node/43507
21. Petrikov, P.T. (2015). O kontseptsii i metodolohii istoricheskikh issledovanii v respublike Belarus [On the concept and methodology of historical researchin the Republic of Belarus]. *Historyia Belarusi. Palemichnyia materyialy* / pod. red. Ya. K. Novika. Minsk: Vysheishaia shkola, 8–22.
22. Poletaeva, N. Y., Bokhan, Yu. N. (Ed.) (2011). Istoryia Belarusy: v kontekste mirovykh tsyvilizatsyi: posobie dlia studentov [History of Belarus: in the context of world civilizations: a manual for students]. Minsk: Ekoperspektyva.
23. Ramanava, I. (2003). Holad 1932–1934 hh. i Belarus [Hunger 1932–1934 and Belarus]. *Spadchyna,* № 1–2, 80–90.

24. Ramanava, Iryna, Kashtalian, Iryna. (2018). Belaruski haladamor. 10 faktav pra holad u BSSR u 30-kh i 40-kh hadakh [Belarusian famine. 10 facts about the famine in the BSSR in the 30s and 40s] / *Ramanavu Irynu, Kashtalian Irynu apytav karespandent Radye Svaboda Aleh Hruzdzilovich;* 25 krasavik. URL: https://www.svaboda.org/a/29191603.html
25. Rostov, Vadym. (2008). Holodomor i sud istorii [The Holodomor and the court of history]. *Analiticheskaia hazeta «Sekretnye issledovanyia».* Minsk, №13 (174). URL:
http://secret-r.net/index.php/arkhiv-publikatsij/8-2008/golodomor-i-sud-istorii.html
26. Rudnytskyi, O.P., Savchuk, A.B. (2013). Holod 1932-1933 rr. v Ukraini u demohrafichnomu vymiri [Famine of 1932–1933 in Ukraine in demographic terms]. *Holod v Ukraini u pershii polovyni XX stolittia: prychyny ta naslidky (1921-1923, 1932-1933, 1946-1947): Mat–ly mizhnar. nauk. konf. Kyiv, 20–21 lystopada 2013 r. / red. kol.: M. Antonovych, H. Boriak, O. Hladun, S. Kulchytskyi.* Kyiv, 281–288.
27. Rudnytskyi O., Levchuk, N., O. Wolowyna, and P. Shevchuk. (2015). 1932–34 Famine Losses within the Context of the Soviet Union, in: Curran D., L. Luciuk, and A. Newby (eds.). Famines in European Economic History: The Last Great European Famines reconsidered. New York: Routledge.
28. Selitskaia, Liudmila. (2010). Holodomor v Belarusy: Materi varili mladentsev, a nemtsy iz Narovli prosili pomoshchi u Hitlera [Holodomor in Belarus: Mothers cooked babies, and Germans from Narovla asked Hitler for help]. *Komsomolskaia pravda. Belarus.* 19.08. URL: https://www.kp.by/daily/24543.3/721375/
29. Skalaban, Vitaliy. (2007). Holod po-bolshevistski: orhanizatory i vdokhnoviteli: Kruglyi stol [Bolshevik hunger: organizers and performers: Round table]. *Rodina,* № 9, 80–86.
30. Solntsev, Anton. (2011). Holod v Belarusy 1932–1933 hoda [Famine in Belarus in 1932–1933]. 13 maia. URL: https://anton55555.wordpress.com/ 2011/05/13/%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4–%D0%B2
31. Sorokin A. N. (2008). Iskusheniye budushchim i uroki proshlogo. Belorusskaya derevnya: ot Dekreta do Kodeksa o zemle (1917–1990-ye gody) [Temptation of the Future and Lessons of the Past. Belarusian Village: From the Decree to the Land Code (1917–1990s)]. Minsk: Pravo i ekonomika.
32. Treshchenok, Ya.I. (Ed.). (2005). Istoryia Belarusy: ucheb, posobie dlia studentov uchrezhdenyi, obespech. poluchenie vyssh. Obrazovanyia, ch. 2. Mohilev: MHU im. A. A. Kuleshova.
33. Shevtsov, Yuryi. (2009). Novaia ideolohyia: holodomor [New Ideology: Holodomor]. Moskva: Izdatelstvo «Evropa».
34. Vrublevskyi, A.P., Protko, T.S. (1992). *Iz ystorii repressyi protiv belorusskoho krestianstva. 1929–1934 / red. M. P. Kostiuk.* Minsk: Navuka i tekhnika. [in Russian].
35. Yakhbulon, Mabus. (2016). Vtoroi Holodomor na Belarusy 1932–34 hh. [The Second Holodomor in Belarus 1932–34] URL: https://newsland.com/community/5206/content/vtoroi-golodomor-na-belarusi-1932-34-gg-9/5043032

Chapter 11.

1. Реєнт О.П. Україна в імперську добу (XIX - початок XX ст.). К.: Інститут історії України, 2003. 340 с.
2. Реєнт О. П. Україна XIX-XX століть. Роздуми та студії історика / відп. ред. В. А. Смолій. - Корсунь-Шевченківський: ФОП Майдаченко І. С., 2009. - 486 с.
3. Реєнт О.П. Соціально-економічні та політичні трансформації в Україні (кінець XVIII — перші десятиліття XX століття): нариси. У 2-х кн. Кн.1. К., 2021.Кн. 1. Інститут історії України НАН України. 845 с.
4. Шандра В. С. Генерал-губернаторства в Україні: XIX - початок XX століття. - К.: НАН України. Ін-т історії України, 2005. - 427 с.
5. Довжук І.В. Соціально-економічні зміни в Наддніпрянській Україні у середині XIX ст. / І.В. Довжук // Проблеми історії України XIX – початку XX ст.: Зб. наук. пр. — 2015. — Вип. 24. — С. 24-36.
6. Довжук І.В. Українське національне відродження в 1840–1850-х роках / І.В. Довжук // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. - 2020. - Вип. 30. - С. 110-122.
7. Шевченко В. В. Соціально-правовий статус банкірів і банкірських установ Півдня України першої половини XIX ст. Український історичний збірник : Збірник наукових праць НАН України, Інститут історії України ; гол. ред. Т. Чухліб. – К., 2006.
8. Терещенко В.Д. Роль іпотечних банків у проведенні столипінської аграрної реформи в Україні (1906 – 1916 рр.) : автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.01. Черкаси, 2005. с. 23.
9. Мельник М. І. Політична корупція: сутність, чинники, засоби протидії. № 7. Київ. 2009 . с. 67–72.
10. Молчанов В.Б. Корупція як соціальний чинник добробуту імперської адміністрації у підросійській Україні в XIX – на початку XX ст.: Зб. наук. пр. – 2008. С. 255, 258.
11. Ярошенко М. О. Протидія корупції в судовій системі Наддніпрянської України в другій половині XIX – на початку XX ст.: зб. наук. пр. – Київ. Серія 18. С. 94.
12. Уложення про покарання кримінальне та виправне» 1845. С. 175. [Електронний ресурс] режим доступу: extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/http: //history.org.ua/LiberUA /UlNakUgIspr_1845/ UlNakUgIspr_1845.pdf
13. Ярошенко М.О. Запобігання корупції в системі губернської адміністрації в Наддніпрянській Україні (друга половина XIX – початок XX ст.): Стаття Наукового вісника Ужгородського національного університету. Ужгород. 2016. С. 34 – 35.
14. Енциклопедичний словник Брокгауза й Ефрона: том 17. – 1896. С.-Петербург. С. 851; том 6. – 1894. С.-Петербург. С. 213 – 214.
15. Ушаков Д.Н. Тлумачний словник російської мови: том 2. – 1938. Москва. С. 208.
16. Зайончковский П.А. Урядовий апарат самодержавної Росії в XIX ст, 1978. Москва. С. 156.

Chapter 12.

1. Труш І. Творчий шлях художника. Література і мистецтво. Львів, 1940. № 2. С. 43-46.
2. Труш І. Про мистецтво і літературу. К: Державне вид-во образотворчого мистецтва і музичної літератури, 1958. 130 с.
3. Труш І. Чи можлива у нас штука? Будучність. 1899. № 7. С. 10-11.
4. Голубець О. М. Українське мистецтво: актуальні проблеми сьогодення і перспективи XXI століття. Мистецтвознавство 2000: *Наук. зб. Львів: Інститут народознавства НАН України,* 2001. С. 17-34.
5. Голубець О. М. Суть естетичних деформацій в мистецтві Галичини другої половини XX століття. Європейське мистецтво XV – XX століть: Зб. статей. – Дрогобич: Музей "Дрогобиччина", 1999. С. 115-119.
6. Голубець О. Українське мистецтво часів Незалежності. *Образотворче мистецтво,* 2021. № 1. С. 44-48.
7. Труш І. Справа памятника Шевченка у Києві. Діло. 1913. 18 січ. С. 2.
8. Ямаш Ю. Труш малює Кобзаря: Шевченкіана у творчості Івана Труша. Львів: ПП Сорока Т. Б., 2014. 154 с.: іл. (Сер. «Труш малює»)
9. Островський Г. С. Іван Труш про Тараса Шевченка. Г. Українське мистецтвознавство. 1974. Вип. 6. С. 90-95.
10. Проскуряков В. Ямаш Ю. Львівські театри: час і архітектура. Львів: Центр Європи, 1997, 136 с.
11. Yamash Y. V. Oleksa Novakivsky "still life with flowers": Identification and attribution of the painting work. Scientific thought development: Economics, Management and Marketing, History, Art History and Culture, Medicine, Biology and Ecology. Monographic series «European Science». Book 31. Part 4. Chapter 8. Karlsruhe, Germany : ScientificWorld-NetAkhatAV, 2024. P. 109-118, 177. ISBN 978-3-98924-056-8. DOI: 10.30890/2709-2313.2024-31-04

Chapter 13.

1. Kaleniuk I. S., Kotenko T. M. (2015). Sotsialni aspekty rozvytku rekreatsii i turyzmu yak znachushchoho sehmentu svitovoho hospodarstva: teoretyko-metodolohichni zasady [Social Aspects of the Development of Recreation and Tourism as a Significant Segment of the Global Economy: Theoretical and Methodological Foundations]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo - Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: International Economic Relations and the Global Economy,* 3, 172-176. [in Ukrainian].
2. Herasymchuk Z. V., Matviichuk L. Yu. (2011). Teoretyko-metodolohichni zasady ratsionalnoho vykorystannia ta okhorony turystychnykh resursiv [Theoretical and Methodological Foundations for the Rational Use and Protection of Tourism Resources]. *Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu Kyievo-Mohylianska akademiia Derzhavne upravlinnia -*

Scientific Papers of Petro Mohyla Black Sea State University of the Kyiv-Mohyla Academy Complex, Public Administration, 159, 102-108. [in Ukrainian].

3. Honcharenko N. I., Skliarenko Ya. (2017). Teoretyko-metodolohichni osnovy doslidzhennia turystychnoi polityky Yevropeiskoho Soiuzu [Theoretical and Methodological Foundations for the Study of the European Union's Tourism Policy]. *Ekonomika. Krainoznavstvo. Turyzm - Economics. Area Studies. Tourism,* 6, 161-166. [in Ukrainian].
4. Almashii Ya. I. (2012). Teoretyko-metodolohichni zasady efektyvnoi diialnosti turyzmu v suchasnii rynkovii ekonomitsi [Theoretical and Methodological Foundations for the Effective Operation of Tourism in the Modern Market Economy]. *Visnyk Chernivetskoho torhovelno-ekonomichnoho instytutu. Ekonomichni nauky - Bulletin of Chernivtsi Trade and Economic Institute. Economic Sciences*, 2, 172-177. [in Ukrainian].
5. Dzhereliuk Yu. O., Frolova N. Ye. (2018). Suchasnyi stan i tendentsii rozvytku turystychnoi haluzi v Khersonskii oblasti [Current State and Trends in the Development of the Tourism Industry in the Kherson Region]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo - Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. International Economic Relations and the Global Economy,* 20 (1). S. 142-146. [in Ukrainian].
6. Iarovyi V. F. (2017). Otsinka obsiahiv turystychnoi diialnosti ta napriamiv yii udoskonalennia u Khersonskii oblasti [Assessment of the Volume of Tourism Activities and Directions for Its Improvement in the Kherson Region]. *Prychornomorski ekonomichni studii - Black Sea Economic Studies,* 15, 68-71. [in Ukrainian].
7. Ivchenko L., Kravtsov S., Krushelnytska D. (2022). Otsinka turystychnoho potentsialu Khersonskoho raionu Khersonskoi oblasti [Assessment of the Tourism Potential of the Kherson District of Kherson Region]. *Innovatsii ta tekhnolohii v sferi posluh i kharchuvannia - Innovations and Technologies in the Service and Catering Sector,* 2 (6), 30-37. DOI: https://doi.org/10.32782/2708-4949.2(6).2022.6[in Ukrainian].
8. Malchykova D. S., Mashkova O. V. (2010). Optymizatsiia vykorystannia suspilno-istorychnykh rekreatsiino-turystychnykh resursiv Khersonskoi oblasti [Optimization of the Use of Socio-Historical Recreational and Tourism Resources in the Kherson Region]. *Heohrafiia ta turyzm - Geography and Tourism,* 7, 50-54. [in Ukrainian].
9. Karpinskyi S. L., Voskresenska O. Ye. (2019). Vplyv ekzohennykh faktoriv na rozvytok turystychnoi haluzi Khersonskoi oblasti ta shliakhy yikh podolannia [The Impact of Exogenous Factors on the Development of the Tourism Industry in the Kherson Region and Ways to Overcome Them]. *Prychornomorski ekonomichni studii - Black Sea Economic Studies,* 23, 66-70. [in Ukrainian].
10. Burova O. B. (2015). Silskyi zelenyi turyzm yak odyn iz napriamkiv pidvyshchennia rivnia zhyttia naselennia (na prykladi Khersonskoi oblasti) [Rural Green Tourism as a Direction for Improving the Living Standards of the Population (Case Study of Kherson Region).]. *Ekonomika. Finansy. Pravo - Economics.*

Finance. Law, 10 (2), 7-9. [in Ukrainian].
11. Ablova H. V., Stadnik H. V. (2015). Upravlinski mekhanizmy ta instrumenty innovatsiino-investytsiinoho rozvytku turystychnoi haluzi Khersonskoho rehionu [Management Mechanisms and Tools for the Innovative and Investment Development of the Tourism Industry in the Kherson Region*]. Informatsiini tekhnolohii v osviti, nautsi ta vyrobnytstvi - Information Technologies in Education, Science, and Production,* 3 (10), 191-198. [in Ukrainian].
12. Statystychnyi shchorichnyk Khersonskoi oblasti za 2015 rik [Statistical Yearbook of the Kherson Region for 2015]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Holovne upravlinnia statystyky v Khersonskii oblasti. 2016. 497 s. [in Ukrainian].
13. Statystychnyi shchorichnyk Khersonskoi oblasti za 2016 rik [Statistical Yearbook of the Kherson Region for 2016]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Holovne upravlinnia statystyky v Khersonskii oblasti. 2017. 489 s. [in Ukrainian].
14. Statystychnyi shchorichnyk Khersonskoi oblasti za 2017 rik [Statistical Yearbook of the Kherson Region for 2017]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Holovne upravlinnia statystyky v Khersonskii oblasti. 2018. 453 s. [in Ukrainian].
15. Statystychnyi shchorichnyk Khersonskoi oblasti za 2018 rik [Statistical Yearbook of the Kherson Region for 2018]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Holovne upravlinnia statystyky v Khersonskii oblasti. 2019. 427 s. [in Ukrainian].
16. Statystychnyi shchorichnyk Khersonskoi oblasti za 2019 rik [Statistical Yearbook of the Kherson Region for 2019]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Holovne upravlinnia statystyky v Khersonskii oblasti. 2020. 413 s. [in Ukrainian].
17. Batrak P. V., Yurchenko S. O. (2018). Derzhavne rehuliuvannia rozvytku turystychnoi diialnosti v Turechchyni: dosvid dlia Ukrainy [State Regulation of Tourism Development in Turkey: Lessons for Ukraine]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina. Mizhnarodni vidnosyny. Ekonomika. Krainoznavstvo. Turyzm - Bulletin of V.N. Karazin Kharkiv National University. International Relations. Economics. Area Studies. Tourism,* 8, 172-180. [in Ukrainian].

Chapter 14.

1. Квасній Л. Г. Вплив війни на підприємства рекреаційно-туристичної сфери в Україні: стратегії адаптації та відновлення / Квасній Л. Г., Гонак І. М., Пецух А. О. // Трансформація практики управління інноваційним розвитком соціально-економічних систем : колективна монографія / під заг. ред. Храпкіної В. В., Пічик К. В. ; Національний університет "Києво-Могилянська академія". - Київ : Видавничий дім "Києво-Могилянська академія", 2024. - [Підрозділ] 4.3. - С. 440-447
2. Київ гастрономічний [Електронний ресурс] //Вечірній Київ. URL: https://vechirniy.kyiv.ua/news/75108/ (дата звернення: 10.09.2024).
3. Як українці втратили національні страви і чому радянська кулінарія не має до них жодного відношення [Електронний ресурс] //MC. today. URL: https://mc.today/yak-ukrayintsi-vtratili-natsionalni-stravi-i-chomu-radyanska-

kulinariya-ne-maye-do-nih-zhodnogo-vidnoshennya-yevgen-klopotenko-pro-avtentichnu-kuhnyu/ (дата звернення: 12.09.2024).
4. Туристичний збір: надходження до місцевих бюджетів під час пандемії та великої війни [Електронний ресурс] // Слово і діло. URL: https://www.slovoidilo.ua/2024/08/02/infografika/ekonomika/turystychnyj-zbir-nadxodzhennya-miscevyx-byudzhetiv-pandemiyi-ta-velykoyi-vijny (дата звернення: 12.09.2024).
5. У квітні 2024 року кількість кав’ярень в Україні зросла [Електронний ресурс] // DELO UA. URL: https://delo.ua/business/u-kvitni-2024-roku-kilkist-kavyaren-v-ukrayini-zrosla-na-35-432103/(дата звернення: 12.09.2024).
6. Пункт незламності //Пункт незламності. - [Електронний ресурс] : [офіційний вебпортал] / [Кабінет міністрів України]. – Режим доступу : https://nezlamnist.gov.ua/ (дата звернення: 12.09.2024).
7. Легенда у цифрах. Хроніки ресторану «Прага» [Електронний ресурс]// Officiel.URL:https://officiel-online.com/foodie/restaurant-praha-history/ (дата звернення: 12.09.2024).
8. Готелі XIX століття: фешенебельна історія готельного бізнесу [Електронний ресурс]//BigKyiv. URL: https://bigkyiv.com.ua/goteli-xix-stolittya-feshenebelna-istoriya-gotelnogo-biznesu/ (дата звернення: 15.09.2024).

SCIENTIFIC EDITION

MONOGRAPH

DER STAND DER ENTWICKLUNG VON WISSENSCHAFT UND TECHNIK IM XXI JAHRHUNDERT

PÄDAGOGIK UND PÄDAGOGIK, PSYCHOLOGIE UND SOZIOLOGIE, PHILOSOPHIE, PHILOLOGIE, GESCHICHTE, KUNSTGESCHICHTE

THE LEVEL OF DEVELOPMENT OF SCIENCE AND TECHNOLOGY IN THE XXI CENTURY

EDUCATION AND PEDAGOGY, PSYCHOLOGY AND SOCIOLOGY, PHILOSOPHY, PHILOLOGY, HISTORY, ART CRITICISM

MONOGRAPHIC SERIES «EUROPEAN SCIENCE»

BOOK 32. PART 5

Authors:

Babushko S. (1), Solovei M. (1), Solovei L. (1), Kovtun O.V. (2), Storonska O.S. (3), Bondarenko V. (4), Severin V. (4), Kuryshev E. (5), Oleksenko S. (6), Savchenko S. (6), Cherepiekhina O. (7), Bulanov V. (7), Simchuk A.P. (8), Mitina L.S. (9), Gudz V.V. (10), Burylov K.V. (11), Yamash Y.V. (12), Melnychenko S.H. (13), Bohadorova L.M. (13), Kozychar M.V. (13), Mamchenko L.Y. (14), Niemirich O.V. (14), Skyrda O.Y. (14), Mykhailov B.V. (14), Lytovchenko O.M. (14), Penkina N.M. (14)

The scientific achievements of the authors of the monograph were also reviewed and recommended for publication at the international scientific symposium

«Der Stand der Entwicklung von Wissenschaft und Technik im XXI Jahrhundert/

The level of development of science and technology in the XXI century '2024»

(September 30, 2024)

Monograph published in the author's edition

The monograph is included in

International scientometric databases

500 copies

September, 2024

Published:

ScientificWorld -NetAkhatAV

Lußstr 13,

Karlsruhe, Germany

e-mail: editor@promonograph.org

https://desymp.promonograph.org

ISBN 978-3-989240-62-9

https://desymp.promonograph.org

e-mail: editor@promonograph.org